

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ НА ПРИДНІПРОВСЬКІЙ
ЗАЛІЗНИЦІ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ВСТАНОВЛЕННЯ ТА УСУНЕННЯ ПРИЧИН І УМОВ, ЯКІ
СПРИЯЛИ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ДІТЬМИ**

Методичні рекомендації

Колектив авторів

**Дніпропетровськ
2011**

УДК 343.132
ББК 67.9 (4УКР)311
В 85

*Рекомендовано Науково-методичною
радою Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 22 червня 2011)*

Авторський колектив: *Березняк В.С.* – кандидат юридичних наук, начальник наукової лабораторії проблем громадської безпеки і правопорядку Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; *Боровенський Р.Ю.* – заступник начальника СВ УМВС України на Придніпровській залізниці; *Веріго І.М.* – кандидат філологічних наук, завідувач наукової лабораторії соціологічного моніторингу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; *Городецька М.С.* – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; *Мірошніченко О.Д.* – начальник СВ УМВС України на Придніпровській залізниці; *Ревіна Г.В.* – науковий співробітник наукової лабораторії соціологічного моніторингу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; *Соболь О.І.* – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; *Соколова О.Ю.* – старший слідчий СВ УМВС України на Придніпровській залізниці.

Рецензенти:

Тертишник В.М. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Черненко А.П. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

В 85 Встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми: методичні рекомендації / [В.С. Березняк, Р.Ю. Боровенський, І.М. Веріго, М.С. Городецька, О.Д. Мірошніченко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. К.В. Антонова]. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – 120 с.

На основі наукового висвітлення положень нормативних документів України та узагальнення практики розглядається діяльність слідчих з встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.

Розглянуто питання щодо встановлення та усунення слідчим причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, підготовки подання, залучення громадськості до встановлення та усунення причин і умов. Проаналізовано причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів дітьми. Здійснено аналітичний огляд друкованих засобів масової інформації з вказаного питання.

Для працівників органів внутрішніх справ, викладачів, ад'юнктів і курсантів вищих навчальних закладів системи МВС.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Причини і умови, які сприяли вчиненню злочинів дітьми	5
1.1. Поняття та характеристика причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.....	5
1.2. Суб'єкти встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.....	21
1.3. Аналітичний огляд друкованих засобів масової інформації щодо причин і умов вчинення злочинів дітьми (соціологічне дослідження).....	25
2. Загальні питання встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми	43
2.1. Планування слідчим роботи по встановленню та усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, при розслідуванні кримінальної справи.....	43
2.2. Залучення громадськості до встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.....	45
3. Діяльність слідчого з усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми	55
3.1. Встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.....	55
3.2. Подання слідчого по усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.....	69
3.3. Інші заходи по усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.....	78
Додатки	84
Список використаних джерел	117

ВСТУП

Сьогодні питання профілактики дитячої злочинності залишається актуальним.

Міністерство внутрішніх справ України відповідно до покладених на нього завдань здійснює профілактичні заходи стосовно дітей, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ, а також щодо запобігання злочинам та іншим правопорушенням, вносить відповідному державному органу, громадській організації або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення причин та умов, що сприяють учиненню правопорушень; у межах компетенції вживає заходів щодо запобігання та припинення насильства в сім'ї, дитячої бездоглядності, правопорушень серед дітей, а також здійснює розшук дітей, які зникли безвісти.

Позитивні результати профілактичної роботи щодо дитячої злочинності залежать, по-перше, від налагодженої спільної роботи працівників слідчих підрозділів з кримінальною міліцією у справах дітей та службою дільничних інспекторів міліції; по-друге, від якісного оформлення подання з усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми; по-третє, від комплексу інших профілактичних заходів, направлених на усунення причин та умов вчинення злочинів дітьми.

Зміст представлених методичних рекомендацій відображає всі аспекти діяльності слідчого зі встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.

У методичних рекомендаціях висвітлено питання щодо встановлення та усунення слідчим причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, залучення громадськості до їх встановлення, а також питання, пов'язані з особливостями встановлення причин і умов та оформлення подання.

У процесі підготовки методичних рекомендацій використано практичні матеріали, надані слідчими підрозділами Г(У)МВС в областях та на залізницях.

Крім того, в методичних рекомендаціях за результатами опитування враховано думку слідчих підрозділів восьми областей.

РОЗДІЛ 1

ПРИЧИНИ І УМОВИ, ЯКІ СПРИЯЛИ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ДІТЬМИ

1.1. Поняття та характеристика причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми

Проблема злочинності серед неповнолітніх є завжди актуальною. Від її вирішення сьогодні залежить рівень злочинності в майбутньому. Загрозливою тенденцією можна вважати зростання частки тяжких та особливо тяжких підліткових злочинів, групової підліткової злочинності (яка зросла майже втричі).

В Україні нині функціонує 10 виховних колоній для неповнолітніх, в яких перебувають тисячі засуджених. Більше половини засуджених підлітків – віком від 14 до 17 років. Третина відбуває строк за крадіжки, третина – за розбій і пограбування, 13% молодих в'язнів засуджені за умисні вбивства. Майже 70% засуджених вели асоціальний спосіб життя, 24% не працювали і не вчилися, 22% – сироти.

Серед неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, з 68% у 2008 р. до 72% у 2009 р. збільшилась кількість тих, що навчалися у школах та інших навчальних закладах. Здебільшого це діти з неблагополучних чи неповних, з низьким рівнем матеріального забезпечення сімей – 57% від загальної кількості засуджених. Серед засуджених неповнолітніх має тенденцію до збільшення кількість тих, що вчинили злочини у складі групи (60%) та у стані алкогольного сп'яніння (14%). Із 66% до 70% збільшилася питома вага тяжких злочинів, вчинених неповнолітніми. Серед підлітків, які врешті-решт засуджуються до покарань у виді позбавлення волі та потрапляють до виховних колоній, 57,2% (за результатами 2009 р.) раніше вже притягалися до кримінальної відповідальності без позбавлення волі.

Якщо говорити про динаміку соціально-демографічних показників неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, то слід відзначити збільшення протягом 2008-2009 рр. кількості таких засуджених у віці від 14 до 16 років (з 5% до 8%); таких, що виховувалися без батьків (з 33% до 41%); а також таких, що навчалися у закладах Міністерства освіти і науки (з 13 до 15%). Аналіз вчинених такими засудженими злочинів показує тенденцію до збільшення питомої ваги випадків умисного вбивства (8%), умисних тяжких тілесних ушкоджень (7%), розбоїв (15%).

Як зазначають експерти, злочинність в Україні «молодшає» через соціальні та економічні труднощі, занепад моральності, знецінення ролі сім'ї та школи. Особливо негативно впливає на ситуацію збільшення частки неблагополучних та неповних сімей. Так само слід відзначити зростання кількості випадків порушення прав неповнолітніх як батьками, так і суспільними та владними інститутами. Часто підлітки вчиняють злочини або під стороннім впливом, або зовсім не усвідомлюючи міри своєї

відповідальності та наслідків протиправної діяльності. Педагогічна занедбаність, соціальні проблеми, зростання рівня агресії у поведінці, що спонукає неповнолітніх до вчинення злочинів та певною мірою спричинено впливом економічної кризи та більш жорсткими «умовами виживання», зумовлюють необхідність вдосконалення та диференціації форм і методів соціально-виховного, психологічного впливу на таких неповнолітніх, зміни підходів до формування сприятливих моделей соціально-педагогічного та соціально-психологічного середовища у місцях роботи з ними, вдосконалення системи супроводу, моніторингу та перегляду індикаторів процесу соціальної реабілітації таких дітей.

Підлітки віком від 14 до 18 років складають приблизно 8% всього населення України, однак вчиняють чверть усіх зареєстрованих злочинів. Стан і тенденції злочинності неповнолітніх дають достатні підстави вважати одним із найважливіших завдань боротьби із злочинністю саме попередження такої злочинності.

Складна криміногенна ситуація стимулює представників різних галузей науки (юристів, соціологів, педагогів, психологів) вивчати причини зростання злочинності неповнолітніх та шукати ефективні заходи щодо запобігання правопорушенням та злочинам серед неповнолітніх. Сутність таких досліджень полягає у розгляді злочинності неповнолітніх як соціального феномену, аналізі причин та умов, які так чи інакше сприяли вчиненню злочинів дітьми.

Причини й умови злочину за своїм значенням і змістом є хоч і не рівнозначними, але тісно пов'язаними категоріями, складаючись із сукупності взаємодіючих між собою обставин, до яких належать: 1) особливості об'єкта посягання та наявність криміногенних факторів (деліквентна поведінка жертви тощо); 2) антисуспільна установка особистості обвинуваченого та причини її формування; 3) конкретні життєві ситуації, які у взаємодії з внутрішніми якостями особистості обвинуваченого спричинили злочин та сприяли його вчиненню.

Існує також думка, що причина злочину, в свою чергу, може полягати у таких обставинах: 1) антисуспільні погляди особи, яка вчинила злочин; 2) зовнішні обставини, що сформували ці погляди; 3) життєві ситуації, які у взаємодії з позицією особи зумовили злочинну дію.

Проблема протиправної поведінки неповнолітніх протягом останніх років інтенсивно досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Аналіз праць, тією чи іншою мірою присвячених проблемі нашого дослідження, дозволяє окреслити коло розглядуваних ними питань. Так, вивченням мотивації протиправної поведінки дітей займалися С.А. Белічева, В.І. Ветров, А.П. Закалюк, А.Й. Міллер, К.Є. Ігошев, А.П. Тузов, І.К. Туркевич. Негативні впливи мікросередовища на формування злочинної поведінки неповнолітніх досліджували А.П. Зелінський, В.М. Оржеховська, В.М. Кудрявцев, В.І. Шакур, М.Д. Шаргородський та інші. Заходи та засоби попередження правопорушень та злочинів серед неповнолітніх вивчали Г.А. Аванесов, Ю.Д. Блувштейн,

А.А. Герцензон, О.М. Джужа, А.Є. Жалінський, П.П. Михайленко, Т.А. Третьякова, Н.В. Яницька та інші.

Слід зазначити, що проблематиці злочинності неповнолітніх в Україні було присвячено кілька кандидатських дисертацій, зокрема «Сучасні тенденції злочинності дітей та діяльність органів внутрішніх справ щодо її запобігання» (Ю.С. Завгородня, 2010 р.), «Сім'я як суб'єкт запобігання злочинності неповнолітніх» (Н.М. Градецька, 2010 р.), «Удосконалення діяльності навчальних закладів щодо запобігання злочинності неповнолітніх в Україні» (Л.С. Дубчак, 2007 р.), «Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами» (Т.Л. Кальченко, 2004 р.) та інші.

Сучасна судова практика також не залишає дані питання поза увагою. Так, Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові від 27 лютого 2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» вказував, що суди у ході розгляду справ щодо неповнолітніх повинні ретельно досліджувати питання про те, чи не були вони втягнуті у злочин дорослими особами, оскільки це має істотне значення для індивідуалізації покарання неповнолітньому, виявлення й усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину. Також у Постанові наголошувалося, що у визначенні ступеня суспільної небезпеки злочину слід враховувати також ступінь негативного впливу на нормальний розвиток і здоров'я неповнолітніх¹.

Захист прав неповнолітніх здійснюється і на законодавчому рівні. Справедливе правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою процесу національного розвитку кожної країни. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Тому суди повинні враховувати вимоги міжнародних правових актів, зокрема тих, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх.

У міжнародно-правових актах наголошується на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. Україною підписано міжнародний договір від 29 листопада 1985 р., за яким вона взяла на себе зобов'язання виконувати Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). У пр. 2.1 зазначених Правил підкреслюється необхідність неупередженого їх застосування.

В іншому важливому міжнародному документі – Конвенції про права дитини, прийнятій 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1989 р. і ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 р., – міститься положення щодо застосування до неповнолітнього міри запобіжного заходу.

¹ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4 (44). – С. 16-24.

Відповідно до ст. 37 Конвенції «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу».

Декларація прав дитини у пр. 2 не випадково наголошує, що дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений соціальний захист і надані можливості і сприятливі умови для її фізичного, розумового, морального, духовного розвитку в умовах свободи та гідності. Отже, у ході прийняття відповідних законів слід керуватися метою якнайкращого забезпечення інтересів дитини².

Міністерством України у справах, сім'ї, молоді та спорту було розроблено та зареєстровано в Мінюсті наказ від 28.10.2008 р. (№ 288/4322) «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і кримінально-виконавчої інспекції щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей і молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі». У положеннях цього наказу передбачені елементи пробації, зокрема соціальний супровід неповнолітніх. Служби супроводу дітей провадитимуть соціальний патронаж над дітьми, схильними до правопорушень, малолітніми та неповнолітніми правопорушниками та злочинцями, супровід сімей, в яких виховуються такі діти, з метою реабілітації та попередження майбутніх негативних проявів.

У кримінології злочинність неповнолітніх визначається як сукупність злочинів у суспільстві, вчинених особами у віці від 14 до 18 років. Злочинність неповнолітніх розвивається під впливом тих самих чинників, що і злочинність у цілому. Тож при вивченні злочинів, скоєних особами у віці від 14 до 18 років, використовуються загально-кримінологічні характеристики, показники і категорії. Водночас, аналіз має бути спрямовано на виявлення факторів і обставин, що мають значення саме стосовно злочинності неповнолітніх, дозволяють встановити її специфіку і необхідні заходи впливу³.

Ефективне запобігання злочинам неповнолітніх у взаємодії з кримінально-правовими заходами впливу на осіб, які їх вчиняють, є умовою безпеки здоров'я підростаючого покоління, боротьби з негативними впливами на формування ціннісних орієнтацій і поведінки членів суспільства.

Значна частина злочинів неповнолітніх розглядається дорослими як прояв вікової незрілості, бешкетництва. Тому про багато з них не повідомляється до правоохоронних органів, що призводить до збільшення їх латентності.

Основними ознаками злочинності неповнолітніх є: відносно стабільна частка тяжких насильницьких і корисливих насильницьких злочинів, яка

² Декларация прав ребенка // Международная защита прав и свобод человека : Сб. документов. – М., 1990. – С. 388.

³ Кримінологія : Навчальний посібник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов, П.М. Опанасенко, В.Г. Пшеничний, В.Г. Сюравичик; За заг. ред. О.М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – С. 168.

становить 10%; перевага крадіжок, грабежів, хуліганства (до 80% усіх вчинених злочинів); поширення організованих форм.

Інтенсивність зареєстрованої злочинності неповнолітніх у містах і сільській місцевості приблизно відповідає розподілу міського і сільського неповнолітнього населення. До 70-80% злочинів вчиняються поблизу місця проживання, навчання, у тому числі безпосередньо в освітніх установах і гуртожитках. У зв'язку з цим збільшуються можливості профілактики, припинення і розкриття таких злочинів.

Частка кримінально-правового рецидиву в структурі злочинності неповнолітніх є нижчою, аніж у дорослих. Водночас, за експертними оцінками, реальний рівень повторного вчинення злочинів після застосування до неповнолітніх заходів, що заміняють кримінальне покарання, є досить високим.

До негативних тенденцій розвитку злочинності неповнолітніх належать: організованість злочинності неповнолітніх (з одного боку – за прикладом, з іншого – за допомогою дорослих); збільшення темпів зростання; зростання питомої ваги в структурі загальної злочинності; збільшення кількості злочинів, пов'язаних із наркотиками; зростання рівня технічної оснащеності.

Для емоційно-вольової сфери неповнолітніх злочинців типовими є послаблення почуття сорому, нестриманість, брутальність і жорстокість, нестійкість і несамокритичність. Значне ослаблення вольових якостей спостерігається в 15-25% випадків.

Нервово-психічні розлади в неповнолітніх, що вчинили злочини, зустрічаються в 3-6 разів частіше, аніж у їх законотрунних однолітків. Такі розлади – це зазвичай не важкі чи стійкі захворювання, а психопатичні риси, залишкові явища після травм.

Неповнолітнім злочинцям властиві істотні викривлення моральної та правової свідомості: тлумачення совісті, виходячи з особистих бажань чи групової солідарності; орієнтація на отримання термінового задоволення; байдужість до переживань і страждань інших людей; прагнення самоствердитися за рахунок більш слабких; розгляд законодавчих заборон як формальних; ігнорування соціальної ролі закону, протиставлення його доцільності, а трудових норм – нормам закону; неадекватне розуміння дозволеної та недозволеної поведінки; формування ворожо-недовірливого ставлення до правоохоронних органів; переконаність у можливості уникнути покарання за вчинене тощо.

Питома вага осіб чоловічої статі серед неповнолітніх злочинців становить 90-95%, жіночої – 5-10%.

Культурно-освітній рівень більшості неповнолітніх злочинців є істотно нижчим порівняно з однолітками. Значною є частина неповнолітніх, які погано навчаються, залишили школу.

На підставі кримінально-психологічної характеристики неповнолітніх злочинців можливо виокремити деякі типові риси їх особистості. Це відсутність життєвого досвіду, незавершеність формування соціальних

установок; підвищена навіюваність, високий рівень конформізму; орієнтація на неформальну групу, прагнення у ній самоствердитися; демонстрування незалежності; підкреслено зневажливе ставлення до моральних і правових норм; злочинна «романтика», готовність «взяти на себе» чужу провину; чутливість до авторитету рецидивістів; втрата почуття відповідальності за власні вчинки; орієнтування на хвилину втіху.

У кримінологічній літературі виокремлюють такі основні типи неповнолітніх злочинців:

1) особи, які в цілому мають позитивну спрямованість і скоюють злочини через легковажність, невідповідність до правильного виходу зі складної ситуації, а також через випадковий збіг обставин;

2) особи, яких до злочину хоч і призводить ситуація, але які характеризуються нестійкою соціальною спрямованістю;

3) особи з негативною спрямованістю, яка не досягла рівня усталення, і з передкримінальним досвідом;

4) особи, які характеризуються сформованою антисоціальною спрямованістю і мають кримінальний досвід.

Соціально-психіатричні дослідження показують, що порушення соціалізації у дітей «груп ризику» супроводжується психічними розладами широкого спектру: затримкою емоційного й особистого розвитку з симптомами особистого та психічного регресу; афективними, психосоматичними порушеннями і психогенними особистісними реакціями; стійкими аномально-особистісними станами.

У вивченні вікових та соціально-психологічних особливостей злочинності неповнолітніх, на думку сучасної науки, слід виходити з концепції тріади «особистість підлітка – соціальна ситуація – кримінальна активність». Таким чином, очевидно, що зрозуміти й оцінити, а отже виправити, ситуацію можливо тільки у разі правильної оцінки соціальних чинників. Відтак, для правильного розуміння поведінки неповнолітніх необхідні спеціальні знання.

До ключових понять, що розкривають специфіку підліткового віку, належать поняття «соціалізація» – засвоєння дитиною правил, ролей, норм поведінки, які дозволяють стати повноцінним членом суспільства, посісти в ньому гідне місце; «соціальна ситуація розвитку», частиною якої є діти і підлітки⁴ та лише через призму якої є можливим розуміння суспільних процесів.

Також доречним видається у цьому випадку використання поняття так званої «групи ризику», до якої належать діти, у яких порушення соціалізації пов'язані з негативним впливом сім'ї, умов навчання, мікросоціального оточення (Р.Н. Тростянецька, Л.М. Шипіцина, 1994). Соціальна значущість проблеми визначає необхідність розробки критеріїв для виділення «груп

⁴ Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання : Навчальний посібник / С.І. Яковенко, Н.Ю. Максимова, Л.І. Мороз, Л.А. Мороз. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – С. 26-30.

ризика», що є особливо важливим у тому разі, коли психічна і соціальна дезадаптація проявляються спільно з кримінальною активністю і психічною патологією.

До групи ризику соціальної дезадаптації слід відносити:

- 1) дітей і підлітків з вадами розвитку, що ускладнюють соціалізацію (розумово відсталі, психопати тощо), за умов, якщо батьки цих дітей не спроможні забезпечити належний виховний вплив;
- 2) дітей, позбавлених батьківського піклування (сироти);
- 3) дітей з кримінальною активністю, що не досягли віку кримінальної відповідальності (14-16 років);
- 4) дітей і підлітків, що перебувають у спеціальних виховних і виправних установах внаслідок антисоціальної поведінки (спеціальні школи, ПТУ, виховні колонії).

Аналізуючи мотиви правопорушень, можна виділити п'ять типів відхилень у поведінці, що не відповідають соціальній нормі: делінквентний – відзначається відносно низькою суспільною небезпекою, є непланованим, спонтанним, часто невмотивованим і неусвідомленим (10% випадків); адиктивний – має в основі залежність від токсичних або наркотичних речовин (43% випадків); патохарактерологічний – зумовлений, перш за все, особливостями особистості, характерний для психопатичних і дисоціальних типів (30% випадків); психопатологічний – зумовлений перебігом психічного розладу, органічно пов'язаний з клінічними проявами останнього (15% випадків); прояв гіперздібностей (таланту, геніальності) – ігнорування реальності, значущості навколишнього світу (2% випадків).

Слід зазначити, що найбільшу кількість правопорушень скоюють неповнолітні з розладами особистості та поведінки. Аналіз емпіричних даних показує, що у більшості дітей і підлітків з кримінальною активністю спостерігаються ознаки деформації особистості, а саме:

- 1) відсутність інтересу до пізнавальної діяльності, що пов'язане із сімейною і педагогічною занедбаністю, – так звана когнітивна недостатність, яка при поверховій оцінці може справляти враження розумової відсталості, особливо якщо свідомо або несвідомо перебільшується. При цьому, як правило, зберігається достатня соціальна компетентність у поєднанні з умінням маніпулювати іншими людьми або використовувати сприятливі обставини на свою користь;
- 2) нездатність до емпатії (співчуття, співпереживання), недостатність глибини емоційних стосунків, байдужість до відчуттів інших людей в поєднанні з нездатністю встановлювати і підтримувати емоційно насичені, стабільні відносини;
- 3) прагнення до отримання простих задовольень без певного вольового зусилля і праці. Ця особливість може поєднуватися з підвищеним прагненням до заміщення відчуття ворожнечі станом зміненого настрою, що спричиняється вживанням алкоголю, токсичних або наркотичних речовин;
- 4) нестійкий настрій зі схильністю до дратівливості, гнівних реакцій, станів внутрішньої напруги в поєднанні з неадекватним, афективно-

агресивним реагуванням на конфліктні ситуації; схильність до індивідуальної й особливо групової жорстокості;

5) зневажливе ставлення до загальнолюдських цінностей, легке засвоєння навичок асоціальної поведінки і загальний соціально-правовий нігілізм;

б) егоцентризм з відчуттям правомірності своєї асоціальної поведінки і постійним прагненням до його виправдання або звинувачення оточуючих у наслідках своїх вчинків;

7) відсутність відчуття провини за серйозні наслідки своїх проступків;

8) підвищена чутливість до впливу дорослих правопорушників або групових дій.

Кримінологи виділяють такі негативні обставини, що відіграють вирішальну роль у формуванні особистісних рис неповнолітніх, здатних у певній ситуації вчинити злочин:

1) незадовільні умови виховання в сім'ї. Істотні дефекти сімейного виховання мають місце в більшості випадків негативного формування особи і подальшого переходу її на злочинний шлях. У 30-40% випадків злочинів неповнолітніх спостерігався негативний вплив з боку батьків та інших старших членів сім'ї;

2) відсутність (тимчасова чи тривала) у батьків можливості забезпечувати мінімально необхідні потреби дітей. Близько 30 млн. громадян України мають прибутки, нижчі за прожитковий мінімум. У таких родинах виникають настрої безнадійності, соціальної заздрості й озлобленості через важке матеріальне становище. За відсутності соціальної підтримки ці обставини формують мотивацію злочинів – крадіжок, хуліганства тощо;

3) негативний вплив у найближчому оточенні – побутовому, навчальному, виробничому – з боку однолітків чи дорослих. Негативно вплинути на поведінку підлітка можуть також і певні ситуації, які формують неправильне уявлення про допустимість і безкарність злочинних дій, свідчать про розрив між словами і вчинками самих вихователів тощо;

4) підбурювання з боку дорослих злочинців, що має місце в 30% випадків. Воно часто пов'язано з попереднім втягненням у пияцтво, азартні ігри, інші форми злочинної антигромадської поведінки в поєднанні з пропагандою хибних «переваг» життя злочинців;

5) тривала незайнятість неповнолітніх, що залишили навчання, також обумовлює виникнення антигромадських поглядів і звичок, що можуть реалізуватися в ситуативних злочинах чи спричинити входження до злочинної групи;

б) проникнення в середовище молоді стандартів повсякденної поведінки, не сумісних із ціннісними орієнтаціями нашого суспільства (культ сили, жорстокості, наркотиків, сексу тощо).

У тісній взаємодії із зазначеними факторами формуванню криміногенної мотивації та її прояву в злочинності неповнолітніх сприяють саме соціальні фактори, такі як:

- значний розрив у матеріальному забезпеченні дітей різних

соціальних груп (соціальне розшарування);

- бездоглядність як брак належного контролю з боку сім'ї й освітніх установ за поведінкою, зв'язками, проведенням часу неповнолітніх. Її відзначають у 4/5 випадків злочинів неповнолітніх;

- безпритульність неповнолітніх, що сприяє створенню ситуації та підстав для злочинів;

- низький рівень роботи освітніх установ (формалізм, нечесність, непрофесіоналізм, нехтування індивідуальним підходом до виховання та навчання тощо);

- занепад системи працевлаштування підлітків;

- відсутність розвинутої мережі клубних, спортивних і громадських установ для підлітків; збільшення частки дітей і підлітків із відставанням в інтелектуальному, вольовому та психічному розвитку.

Швидкі, масштабні та часто негативні соціальні процеси 1990-х рр. загострили становище із злочинністю та протиправною поведінкою неповнолітніх в Україні. Надто багато соціальних зв'язків було обірвано, суспільні та державні структури, які позитивно впливали на молодь, зникли або змінили свою функціональну орієнтацію, багато цілей, поставлених перед молодим населенням країни, стали недосяжними. Соціальні орієнтири виявилися перекрученими, не було та навіть і не передбачалося створення необхідної інфраструктури, яка забезпечувала б поступову переорієнтацію мотивів поведінки, допомогу у профорієнтації, створення робочих місць, безкоштовне навчання, охорону здоров'я.

Злочинність неповнолітніх – це чутливий індикатор, що реагує на всі як позитивні, так і негативні зміни у державі та суспільстві. В Україні до криміногенних факторів у соціально-економічній сфері належать: 1) прожитковий рівень, який є нижчим за рівень забезпечення фізіологічного виживання; 2) поляризація населення за рівнем доходів; 3) безробіття. Сучасне українське суспільство розділилося на дві частини – бідних та багатих, і соціальна нерівність між ними лише поглиблюється. Низький рівень матеріального забезпечення, нездатність батьків забезпечити необхідним своїх дітей-підлітків, за результатами проведеного нами анкетування неповнолітніх (у містах України), спостерігалися у 70% сімей. За даними юридичної літератури, рівень життя майже третини громадян України відповідає категорії бідності, середній розмір витрат на життя у цьому випадку є на 25% нижчим від вирахованої межі бідності. Насамперед, такий відсоток характеризує низький рівень матеріального та побутового стану сімей, неспроможність через брак коштів підтримувати навіть той спосіб життя, який мінімально забезпечує життєздатність родини.

Означена ситуація призводить до таких наслідків:

- 1) переважна частина неповнолітніх осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння, що формально носять ознаки злочинів, проживає у сім'ях із низьким або дуже низьким рівнем матеріального статку. Таких родин у наш час в Україні стало набагато більше, ніж за часів Радянського Союзу;

2) протягом останніх років в Україні погіршилися кількісні та якісні показники харчування;

3) постійний дефіцит грошей, несвоєчасна виплата заробітної плати, стипендій та пенсій у сім'ях, де проживають неповнолітні, зумовлює спрямованість корисливих посягань, вчинених підлітками. Найчастіше це викрадення продуктів харчування із складів, їдалень, магазинів, підсобних приміщень, підвалів, присадибних ділянок. Інший поширений предмет розкрадань – побутова техніка, одяг, товари господарського призначення.

Слід зазначити, що стандарт потреб у неповнолітніх є достатньо високим, велика частина підлітків 14-16 років прагнуть володіти сучасними предметами електроніки, засобами мобільного зв'язку, мати відповідний зовнішній вигляд. Бажання придбати вищезазначені предмети підштовхує неповнолітніх до нелегального або напівлегального, а головне – швидкого, «заробітку». Отже, на протиправну поведінку неповнолітніх впливають не тільки матеріальні труднощі в сім'ях, а й потреби підлітків, що значно перевищують можливості батьків.

В радянській науці причинами вчинення злочинів неповнолітніми особами визначалися об'єктивні фактори особистого життя (життєві негаразди, невдачі, що негативно впливають на психологію дитини, моральні та етичні переконання, деякі особисті якості характеру, психіки та відхилення від нормального фізіологічного розвитку тощо). Серед умов, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, називалися зайнятість працею обох батьків, що унеможлиблює постійний нагляд за проведенням вільного часу дітьми.

В наш час О.М. Джужа, В.І. Василевич та А.М. Кирилюк, відмежовуючи механізм злочинної поведінки від її детермінант, зазначають, що дослідження такого механізму має базуватися на поєднанні трьох основних складових, тобто здійснюватися на загальносоціальному (макросоціальному), груповому (мікросоціальному) та індивідуальному рівнях. Механізм злочинної поведінки ці автори визначають за такою схемою:

1) спотворена система цінностей приводить у дію механізми, що руйнують систему соціальних інститутів, порушують суспільні відносини у сфері правопорядку;

2) зважаючи на неефективність, деформацію соціальних норм, котрі регулюють процеси боротьби зі злочинністю, нестабільність, послабленість їх застосування, що призводить до безкарності та безвідповідальності, вступає в дію механізм деформації та спотворення системи соціальних цінностей у свідомості певної частини населення, порушується функціонування державних та громадських організацій, що здійснюють протидію злочинності;

3) механізми соціальної напруженості та конфліктів негативно впливають на свідомість, нормативно-правову базу, призводять до руйнації суспільних відносин;

4) деформовані соціальні відносини можуть ставати дієвими

механізмами спотворення системи ціннісних орієнтацій населення, призводити до конфліктів, непрозорої нормотворчої діяльності, втрати соціального контролю над злочинністю⁵.

У кримінологічній літературі найчастіше підкреслюється значення кримінального впливу середовища на неповнолітніх. При цьому особлива увага приділяється мікросередовищу – сфері безпосереднього спілкування неповнолітніх. Внутрішня структура будь-якого мікросередовища може різнитися, але її основу становить мала соціальна група, що безпосередньо впливає на особу неповнолітнього. До цього належить й предметно-речове (матеріальне) середовище, яке оточує неповнолітнього в побуті, на роботі, у навчанні, особистому житті та в умовах якого особа здійснює свою життєдіяльність. У ході розгляду питання про причини та умови вчинення неповнолітніми злочинів зазвичай аналізуються явища, які впливають на психіку та свідомість неповнолітнього протягом тривалого часу. Водночас, обставини, що чинили вплив на неповнолітнього безпосередньо до вчинення злочину, практично не досліджуються.

Такого роду обставини можна назвати криміногенними ситуаціями – комплекс зовнішніх обставин, в яких опинилась особа і які впливають на її свідомість, почуття, волю, з урахуванням яких вона вирішує вчинити правопорушення.

Так, з метою вивчення причин та умов, що сприяють вчиненню неповнолітніми злочинів, Ю.С. Завгородньою було проведено анкетування неповнолітніх «групи ризику», які перебувають на обліку КМСД Дніпропетровської, Київської та Чернігівської областей. Опитуванням було охоплено 136 неповнолітніх, з них жіночої статі – 43%, чоловічої – 57%; за віком: 11 років – 10%, 12 років – 8%, 13 років – 24%, 14 років – 29%, 15 років – 21%, 16 років – 6%, 17 років – 2%; за місцем проживання: місто – 74%, село – 10%, селище міського типу – 16%; за родом занять: навчались – 78%, працювали – 12%, не навчались і не працювали – 10%.

На підставі проведеного анкетування було з'ясовано, що для неповнолітніх є характерними: чутливість до зовнішнього впливу – як позитивного, так і негативного; активний пошук ідеалу; нетерпимість до обману, фальші, нещирості; схильність до романтизму тощо. Неповнолітні засвоюють норми поведінки й моральні цінності сім'ї, середовища, членами якого вони є. Негативне ними може засвоюватись так само легко, як і позитивне, що на подальших вікових етапах сприяє асоціальному розвитку особистості⁶.

Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється соціальний статус індивіда. Змістові та процесуальні особливості соціалізації в цьому

⁵ Джужа О., Василевич В., Кирилюк А. Щодо механізму злочинної поведінки // Право України. – 2005. – № 6. – С. 66-71.

⁶ Завгородня Ю.С. Детермінація злочинності неповнолітніх в Україні // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 201-207.

віці визначають та значною мірою посилюють делінквентність неповнолітнього. Піддатливість до впливу середовища у підлітковому віці є найвищою, причому кожний окремий прояв делінквентної поведінки зумовлений, як правило, складною взаємодією вікових, індивідуально-типологічних, індивідуально-психологічних та соціально-психологічних детермінант.

Особливу роль у соціалізації неповнолітнього відіграє сім'я. Сім'я виконує декілька функцій, у тому числі й виховну. Саме у сім'ї дитина навчається сприймати світ, набирається життєвого досвіду, очима батьків вона розрізняє добро і зло. Виховання правової культури починається також у сім'ї, адже родина кровно зацікавлена в активному засвоєнні зростаючим поколінням необхідних норм поведінки, формуванні стійкості до стихійних негативних впливів. З перших днів життя дитини родина бере на себе відповідальність про турботу за неї та її здоров'я. Сім'я легше й ефективніше здійснює індивідуальний підхід до дитини, вчасно зауважує її прорахунки, активно стимулює позитивні якості, протидіє негативним рисам характеру.

Існують два основні механізми впливу сімейного неблагополуччя на злочинну поведінку неповнолітнього: по-перше, це пряме, активне залучення підлітків до вчинення злочину; по-друге, пасивний приклад антигромадської поведінки батьків, створення об'єктивних умов для самостійної злочинної діяльності неповнолітніх, зокрема «виштовхуванням» їх на вулицю. Саме відсутність належного контролю за поведінкою дитини з боку батьків або осіб, які їх замінюють, є однією з головних детермінант злочинної поведінки неповнолітнього.

Сімейне формування того чи іншого типу злочинної поведінки визначається різновидом сімейного неблагополуччя й низкою криміногенних чинників у конкретній сім'ї, серед яких можна виділити загальні та специфічні. До загальних чинників належать структурні порушення, алкоголізація членів сім'ї, низький культурний рівень. Специфічні чинники є характерними для детермінації конкретної асоціальної спрямованості. Насильницькі злочини формуються під впливом взаємної агресивності членів сім'ї, частих конфліктів. У сім'ї корисливого злочинця формуються такі якості, як користолюбство, заздрість до матеріального успіху інших, превалювання матеріальних потреб над духовними.

Аналіз особливостей формування особистості дитини в неблагополучній сім'ї засвідчив, що життя в умовах сімейного неблагополуччя акумулює в свідомості дитини комплекс соціально негативних властивостей, унаслідок чого вона згодом може стати на злочинний шлях.

Сім'я є моделлю відносин індивіда із суспільством, вона виконує функцію соціалізації, тобто пристосування дитини до життя в суспільстві. Відповідно до сімейного законодавства (ст. 180, 150, 151 СК України), батьки повинні виконувати свої безпосередні обов'язки з утримання та виховання дітей. Можна говорити, що майже будь-який умисний злочин свідчить про те, що сім'я неповнолітнього злочинця якщо не сприяла тому, що трапилося,

то принаймні не чинила цьому належного опору. Отже, сімейне неблагополуччя можна визначити як чинник, що детермінує злочинність неповнолітніх.

Неблагополуччя виявляє себе як у структурі, так і у функціях сім'ї (відповідно структурне й функціональне неблагополуччя сім'ї); при цьому неблагополуччям може характеризуватися будь-яка із сімейних функцій: економічна, правова, виховна, емоційної підтримки, соціальної регуляції, контролю та опіки.

Так, неблагополуччя виховної функції може виражатися або в змісті, або в методах виховання; функції емоційної підтримки – варіюватися від емоційної холодності (неприйняття) до жорстокості й насильства. Неблагополуччя соціально-регулятивної та контрольної функції виявляється в повній відсутності контролю поведінки неповнолітнього або, навпаки, в його надлишковому опікуванні чи жорсткій регламентації поведінки.

Ухилення від правового виховання сприяє розвитку правового нігілізму, а відсутність правової культури може призвести до антигромадської поведінки неповнолітніх та вчинення ними правопорушень. Разом з тим, в Україні практично відсутня відповідальність батьків за ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» (менше 9%).

Очевидно, що названі види неблагополуччя мають далеко не рівноцінне за силою й механізмом впливу криміногенне значення. Сімейним неблагополуччям слід визнавати будь-яке порушення в структурі і (або) у функціях сім'ї, яке, негативно позначаючись на процесі засвоєння неповнолітнім соціального досвіду, сприяє розвитку його антигромадської (у тому числі злочинної) поведінки та віктимізації.

З огляду на криміногенний аспект сімейного неблагополуччя критерієм класифікації неблагополучних сімей може бути також їх місце та роль у розвитку злочинної діяльності неповнолітніх. При такому підході, відповідно до ступеня активності сім'ї в детермінації злочинності неповнолітніх, можна виділити дві групи сімей:

1) сім'ї, що активно залучають підлітків до злочину. Способами залучення можуть виступати пропозиції про вчинення злочину, переконання, шантаж, погрози або застосування насилля; члени сім'ї (наприклад, один чи обидва батьки) можуть виступати в ролі організатора або підбурювача до злочинної діяльності (ч. 3, 4 ст. 27 КК України);

2) сім'ї, що створюють умови для самостійної злочинної діяльності неповнолітніх. У таких має місце нехтування інтересами дитини, формування соціально не схвалюваних властивостей особистості, незадоволення її потреб (не тільки матеріальних), відсутність належного соціального контролю за її поведінкою, що, зрештою, зумовлює вчинення неповнолітнім злочину.

Однією з детермінант злочинності неповнолітніх є негативний вплив засобів масової інформації. Засоби масової інформації, і особливо телебачення, стали невід'ємною частиною культури сучасного суспільства. Саме вони створюють своєрідне інформаційне підґрунтя, на основі якого

людина, зокрема молода, формує певний світогляд щодо способу і стилю життя, моделей поведінки. В цьому розумінні ЗМІ мають в своєму розпорядженні невичерпні можливості позитивного впливу на свідомість людей, формування у них, особливо у неповнолітніх і молоді, високих моральних якостей, громадської активності, зразків правомірної поведінки, нетерпимості до порушень закону тощо. Між тим, як свідчить практика, ЗМІ не виконують у повному обсязі ці завдання, більш того, далеко не поодинокими є випадки негативного впливу телебачення на поведінку неповнолітніх, коли пропагуються стандарти поведінки телегероїв, несумісні з ціннісними орієнтаціями суспільства і пов'язані з демонстрацією культу сили, жорстокості тощо⁷.

Заслуговує на увагу такий фактор соціально-економічної сфери, що значно вплинув на рівень та структуру злочинності неповнолітніх, як концентрація об'єктів соціальної інфраструктури та характер житлової й адміністративної забудови. Наприклад, у таких великих обласних центрах, як Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Луганськ, збудовано великі супермаркети, готелі, ресторани, нічні клуби, що зумовлює напружену криміногенну ситуацію в межах їх територіальної зони.

Явище, яке також може впливати на злочинність неповнолітніх, – це зростання вартості нерухомості, коли отримати від держави житло сім'ям, які його потребують, практично неможливо. Кримінологи зазначають, що перенаселеність квартир часто стає умовою вчинення злочинів. Психологічний клімат багатьох «комуналок» далекий від обґрунтованого в педагогіці методу виховання дітей та підлітків, що, у свою чергу, створює сприятливі умови для стійкого зростання загальної злочинності протягом тривалого часу.

Активний вплив на протиправну поведінку неповнолітніх справляє безробіття. Зокрема, безробіття у сім'ях, де проживають неповнолітні, часто змушує батьків шукати заробіток за кордоном. Це явище є свідченням кризового загострення економічного стану, у якому перебуває держава в цілому, та неефективної дії влади щодо протидії злочинності.

Однією з особливостей соціально-економічних проблем, які з'явилися в Україні в останнє десятиріччя, є імпульсивне та фактично неконтрольоване зростання маси молоді, яка не бере участі у трудовому процесі, не виконує своїх суспільно необхідних функцій, не має чітко визначеного соціального статусу та необхідних фінансових джерел забезпечення потреб особистої життєдіяльності.

Дитяча бездоглядність та безпритульність, як одна з причин вчинення неповнолітніми злочинів, сьогодні в Україні набула загальнодержавного значення, стала предметом особливої уваги правоохоронних органів, органів державного правління та громадськості. У цьому явищі криється небезпека для майбутнього морального та фізичного здоров'я населення, розвитку

⁷ Бугера О.І. Проблеми використання ЗМІ для запобігання злочинам серед неповнолітніх : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 4.

культури й існування такого суспільного інституту, як родина. Вивчення проблеми дитячої бездоглядності й безпритульності в Україні є важливою потребою сучасності. Створення державою нових правових та економічних засад потребує вироблення якісно нового підходу до забезпечення права дітей на повноцінний розвиток своєї особистості, родинне виховання, достатній рівень матеріального забезпечення родини.

Сучасною тенденцією злочинності дітей є зростання питомої ваги дівчат серед осіб, які вчиняють злочини. Кількість неповнолітніх жіночої статі, які вчинили злочини у 2001 р., становила 1860 осіб, 2002 р. – 1717; 2003 р. – 1790; 2004 р. – 1758; 2005 р. – 1700; 2006 р. – 1648; 2007 р. – 1528; 2008 р. – 1432; 2009 р. – 1211. Абсолютна більшість цих злочинів мають корисливий характер, деякі з них відрізняються винятково зухвалим і небезпечним характером, особливою жорстокістю.

Якщо проводити порівняльний аналіз вчинених злочинів серед неповнолітніх осіб жіночої статі у різних регіонах, то тут спостерігається відносно стійка залежність між рівнем вчинених злочинів у цьому регіоні та такими показниками, як частка неповнолітніх дівчат, які не працюють і не навчаються; концентрація впливу дорослих раніше засуджених осіб; чисельність побутових правопорушень; осіб, які перебувають на різного роду обліках (алкоголіки, наркомани, психічнохворі та інші); чисельність сімей, в яких є маленькі діти та які розпались; сімей, де є лише один з батьків або ж обидва тривалий час працюють за кордоном; рівень безробіття в регіоні тощо.

У регіонах, де спостерігається складніша соціальна ситуація та вищий рівень злочинності неповнолітніх, сімейне неблагополуччя в найширшому соціальному розумінні є чи не найважливішим чинником, що впливає на стан та подальшу тенденцію злочинів, вчинених неповнолітніми особами жіночої статі. Сімейне неблагополуччя акумулює різного роду негативні процеси та явища економічного, політичного, етико-виховного, демографічного, соціально-психологічного характеру, детермінує характер поведінки неповнолітніх осіб жіночої статі. Ці процеси загалом визначають умови життя у суспільстві та відповідно впливають на навчальний та виховний процеси, спрямовані на неповнолітніх дівчат, формують їх особистість.

До причин негативних умов життя та виховання неповнолітніх дівчат за останні роки в Україні можна віднести такі: значна частина населення (а отже, і сім'ї, в яких зростають неповнолітні) не має достатніх доходів за рівнем матеріального забезпечення та соціального статусу; порушується принцип розподілу і перерозподілу матеріальних благ та їх споживання залежно від інтенсивності та соціальної значимості власної праці (матеріальне розбещення одних через отримання нефіксованих доходів або – навпаки – низька оплата праці цілого ряду працівників, в тому числі вихователів та вчителів); різні можливості навчання; чисельність матерів-одиначок, розлучень; поширення наркоманії та алкоголізму, нервово-психічних розладів, хронічних захворювань серед окремих груп населення, в тому числі батьків та осіб, відповідальних за виховання та навчання

неповнолітніх осіб; деформація моральної та правової свідомості, бездуховна сваволя окремих верств населення; виїзд батьків за кордон на заробітки; недостатнє ресурсне та кадрове забезпечення суб'єктів, які займаються вихованням неповнолітніх дівчат.

За даними слідчої практики (інформація надана 20 ГУМВС, УМВС), найпоширенішими причинами та умовами вчинення злочинів неповнолітніми є такі: 1) недостатній рівень профілактичної роботи з неповнолітніми, що перебувають на обліку або схильні до скоєння правопорушень; відсутність належного контролю за поведінкою неповнолітніх; відсутність належного виховного впливу і заходів виховного характеру зі сторони батьків, педагогів та вчителів; зниження виховного потенціалу сім'ї, навчальних закладів; 2) зловживання алкогольними напоями та наркотиками; 3) недоліки у шкільному та сімейному вихованні; 4) незайнятість неповнолітніх суспільно-корисною працею; 5) негативний вплив мікросередовища (з боку друзів, батьків) та соціального середовища (з боку засобів масової інформації); 6) низький рівень правової свідомості як дорослих, так і дітей; 7) пропаганда жорстокості та насильства; зниження загального рівня культури населення; загальний занепад моральності у суспільстві; 8) відсутність достатньої кількості безкоштовних секцій та гуртків за місцем проживання; 9) низький соціальний та матеріальний рівень життя більшості родин; незадовільні умови життя та виховання неповнолітніх; 10) дефіцит достатньої кількості робочих місць для молоді, особливо для осіб, які засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або відбули покарання; неможливість продовження подальшої освіти такими особами; 11) не організована належним чином робота зі встановлення «неблагополучних сімей»; 12) бездоглядність та безпритульність; 13) неналежна діяльність підрозділів ОВС, недостатня контролююча робота соціальних служб органів місцевого самоврядування; неналежне виконання своїх службових обов'язків працівниками відповідних служб у справах дітей при райдержадміністраціях та міськкадміністраціях з проведення профілактичної та роз'яснювальної роботи серед неповнолітніх, які навчаються у шкільних закладах, про відповідальність за вчинення злочинів; недоліки в організації індивідуально-виховної та профілактичної роботи з боку навчальних закладів, працівників органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів для дітей.

Злочинність неповнолітніх в Україні – це феномен, пов'язаний із суперечливими процесами, які відбуваються в економіці та соціальній сфері держави. Особливістю злочинності неповнолітніх є ще й окремі тенденції, що складаються під впливом соціально-психологічних чинників, передусім, таких, як втрата значною частиною молоді загально визнаних людських ідеалів у сфері соціального життя; зневага і недовіра до правоохоронних органів; релігійна нетерпимість; пияцтво; наркоманія, токсикоманія; правовий нігілізм.

Серед багатьох неповнолітніх в Україні утвердилися принципи «лови мить», загострився потяг до постійного пошуку насолод. Соціальна атмосфера вседозволеності стала формувати особливий життєвий стиль

поведінки підлітка; аморальність, споживання стало самоціллю, визначаючи уявлення про ідеали поведінки.

У соціально-психологічному факторному комплексі причин злочинності неповнолітніх в Україні вбачається втрата поваги та довіри до правоохоронних органів. Дослідження кримінологів показало, що у свідомості людей міцно укріпилася недовіра до правоохоронних органів, люди почали уникати звернення до них за допомогою у разі порушення своїх прав та законних інтересів.

Підсумовуючи, можемо зауважити, що основні причини та умови вчинення злочинів неповнолітніми мають певну специфіку, пов'язану з віковими, психологічними, статевими особливостями: 1) наявність криміногенного впливу негативних умов у мікросередовищі (тривалий і цілеспрямований вплив на дітей, підлітків, молодь з боку деморалізованих, часто судимих і старших за віком осіб, лідерів з антисуспільною спрямованістю), який підлітку важко ігнорувати; 2) недоліки у професійній діяльності фахівців, які відповідають за процеси навчання та виховання дітей, підлітків, молоді; 3) проведення виховної і профілактичної роботи без певного врахування вікових, психологічних, моральних та інших особистих якостей підлітків і молоді; 4) відсутність належної налагодженої системи взаємодії працівників ОВС та навчальних закладів, спрямованої на запобігання злочинам неповнолітніх; 5) сімейне кримінологічне неблагополуччя, що характеризується проявами агресії та насильства, неповаги членів родини один до одного; 6) наявність стійких соціальних негативних деформацій неповнолітніх (дефекти психофізичного, інтелектуального розвитку, негативні риси характеру, соціально-демографічний статус); 7) соціальна неспроможність батьків та аморальний спосіб їх життя, зростання алкоголізації, наркоманії, статевої розпусти, жорстокого поводження з дітьми, фізичне і психічне насильство в сім'ї; 8) деморалізуюча пропаганда в засобах масової інформації цинічної позиції щодо досягнення особою матеріальних благ за будь-яку ціну.

1.2. Суб'єкти встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми

В широкому розумінні суб'єктами запобігання злочинності є державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність і злочини, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях, у зв'язку з чим мають відповідні права, обов'язки і несуть відповідальність⁸.

⁸ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед; За ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – С.104.

Що стосується правоохоронних органів, то відповідно до загальної теорії кримінології вони відносяться до суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності⁹. Серед правоохоронних органів найбільш широку діяльність із запобігання злочинам здійснюють органи внутрішніх справ¹⁰.

Так, у Настанові про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів від 25.06.2001 р. № 507 (далі – Настанова № 507) зазначено, що попередження (запобігання) злочинів органами і підрозділами внутрішніх справ України – це вид діяльності працівників органів і підрозділів внутрішніх справ щодо *виявлення, послаблення впливу та нейтралізації дії причин і умов, які сприяють їхньому вчиненню*, вживання заходів до осіб, поведінка яких свідчить про високу імовірність скоєння ними злочину.

В Інструкції з організації роботи органів і внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності, затвердженій наказом МВС України від 26.11.2008 р. № 637, крім підрозділів кримінальної міліції у справах дітей зазначені й інші структурні підрозділи органів внутрішніх справ (у т.ч. їх функції), які здійснюють профілактику дитячої злочинності, а саме: карного розшуку; боротьби з незаконним обігом наркотиків; Державної служби боротьби з економічною злочинністю; боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; дільничних інспекторів міліції; наряди патрульної служби; Державної автомобільної інспекції; кадрового забезпечення; кінологічної служби; слідства та дізнання; експертної служби; Державної служби охорони; зв'язків з громадськістю; чергових частин; навчальні та науково-дослідні установи МВС.

Водночас, встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, як функцію передбачено інструкціями таких підрозділів:

- боротьби з незаконним обігом наркотиків (*виявляють причини та умови, що сприяють розповсюдженню наркоманії серед дітей та молоді, вносять пропозиції до підрозділів КМСД для подальшого узагальнення та аналізу*);

- боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми (*з метою усунення причин та умов торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатації здійснюють контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності законодавства у сфері модельного, туристичного та розважального бізнесу, а також посередництва в працевлаштуванні за кордоном*);

- слідства (*у кожній кримінальній справі стосовно дітей, що перебуває*

⁹ Шиханцов Г.Г. Кримінологія : Учебник для вузов / Г.Г. Шиханцов. – М. : ИКД «Зерцало», 2001. – С. 174; Вербенський М.Г. Транснаціональна злочинність : монографія / Вербенський М.Г. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. – С. 266.

¹⁰ Кримінологія : Учебник / Под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 171.

в провадженні, уносять подання, у тому числі спільно з працівниками КМСД, щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину дитиною чи стосовно неї, до відповідного державного органу, громадської організації або посадовій особі. У разі залишення подання без розгляду вживають заходів, передбачених статтями 254-257 КУпАП).

Крім того, в Настанова № 507 визначає такі підрозділи:

- карного розшуку (у ході здійснення оперативно-розшукових заходів виявляють причини й умови вчинення злочинів. Разом з іншими підрозділами органів внутрішніх справ вживають заходів до усунення умов, які сприяють готуванню до злочину...);

- Державної служби по боротьбі з економічною злочинністю (з використанням гласних і негласних методів роботи виявляють причини й умови, що сприяють вчиненню економічних злочинів);

- кримінальної міліції у справах дітей (направляють у державні органи, на підприємства, в установи, організації і громадські об'єднання інформацію про обставини, що сприяють вчиненню правопорушень з боку неповнолітніх, і пропозиції до усунення цих обставин)*;

- дільничні інспектори міліції (виявляють причини правопорушень, умови і підстави, що їм сприяють; запобігають вчиненню злочинів; в межах своїх повноважень вживають заходів до усунення таких обставин);

- патрульно-постової служби міліції (виявляють умови, що сприяють вчиненню злочинів на вулицях та в інших громадських місцях...);

- слідчі підрозділи (виявляють причини й умови, що сприяють вчиненню злочинів, вносять у відповідні державні органи, громадські об'єднання або посадовим особам приписи про вжиття заходів до їх усунення).

У ст. 3 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. вказано, що під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання.

Водночас, норми ст. 1 цього Закону передбачають органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють профілактику правопорушень, а саме: 1) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах

* Див. також Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. й Положення «Про кримінальну міліцію у справах дітей», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8.07.1995 р. № 502.

рад; 2) кримінальну міліцію ОВС у справах дітей; 3) приймальники-розподільники ОВС для дітей; 4) школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації; 5) центри медико-соціальної реабілітації дітей; 6) спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; 7) притулки для дітей; 8) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 9) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). У здійсненні профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни. Наприклад, відповідно до ст. 9 «Основні завдання громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону» Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 р., одним із основних завдань громадських формувань у сфері охорони громадського порядку є боротьба з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх, запобігання адміністративним проступкам і злочинам тощо*.

Крім того, у ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. вказано, що попередження насильства в сім'ї – це *система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї.*

Стаття 3 вказаного Закону містить перелік таких органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: 1) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї; 2) служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ; 3) органи опіки і піклування; 4) спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї (кризові центри для жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї). Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти здійсненню заходів з попередження насильства в сім'ї.

Крім того, виходячи зі змісту ст. 23, 23-1, 23-2 КПК України, суб'єктами встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, є також прокурор і суд.

Відповідно до положень ст. 23 «Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину» КПК України, при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, *прокурор* зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню

* Див. також Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1.12.1998 р.

злочину.

Орган дізнання, слідчий, *прокурор*, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов (ст. 23-1 «Подання органу дізнання, слідчого, прокурора в кримінальній справі» КПК України).

Відповідно до ст. 23 «Подання прокурора» Закону України «Про прокуратуру» від 5.11.1991 р. подання з вимогами усунення порушень закону, причин цих порушень і умов, що їм сприяють, вноситься прокурором, його заступником у державний орган, громадську організацію або посадовій особі, які наділені повноваженням усунути порушення закону, і підлягає невідкладному розгляду. Не пізніше як у місячний строк має бути вжито відповідних заходів до усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, і про наслідки повідомлено прокурору.

Крім того, ч. 1 ст. 23-2 «Окрема ухвала (постанова) суду» КПК України вказує на те, що *суд за наявності на те підстав виносить окрему ухвалу (постанову), якою звертає увагу державних органів, громадських організацій або посадових осіб на встановлені по справі факти порушення закону, причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, і вимагають вжиття відповідних заходів* (див. також ст. 340, 380, 400-2 КПК України)*.

1.3. Аналітичний огляд друкованих засобів масової інформації щодо причин і умов вчинення злочинів дітьми (соціологічне дослідження)

Об'єкт дослідження: газети «Днепр Вечерний», «Іменем закону», «Факты и комментарии» за 2010 рік.

Мета дослідження: вивчення особливостей відображення різних аспектів проблеми злочинності неповнолітніх у публікаціях.

У процесі дослідження було проаналізовано жанр статей, авторство, джерела походження інформації; досліджено форми і характер матеріалів у газетах; оцінено зміст та ідеї публікацій; проаналізовано характер висвітлення причин та умов поширення злочинності неповнолітніх; типові характеристики неповнолітнього правопорушника та основні напрямки вирішення окресленої проблеми, представлені у публікаціях; проаналізовано відображення способів профілактики правопорушень неповнолітніх.

I. ПРОГРАМА ДОСЛІДЖЕННЯ

* Див. також постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику винесення судами окремих ухвал (постанов) у кримінальних справах» від 28.03.2008 р. № 3, «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 р. № 2 та Судову практику у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність.

1. Методологічна частина програми

Аналіз проблемної ситуації. Процеси реформування нашого суспільства принципово змінюють основи функціонування більшості соціальних інститутів і структур держави. Доводиться констатувати, що далеко не всі вони позитивні – різко знижується рівень життя основної маси населення. Погіршення соціально-економічного положення більшості українських родин, недостатнє фінансування освітніх і соціальних установ, громадських молодіжних і дитячих об'єднань впливають на підростаюче покоління. Це призводить до дезорганізації молоді, зміни сталих стереотипів поведінки й ціннісної орієнтації неповнолітніх і, в остаточному підсумку, до збільшення кількості вчинених ними суспільно небезпечних діянь, що підтверджують і результати кримінологічних досліджень, і правоохоронна практика.

У середовищі неповнолітніх пустили глибокі коріння такі девіації, як пияцтво, алкоголізм, наркоманія, проституція й паразитизм. Різке розшарування суспільства на заможних та бідних провокує конфліктність між неповнолітніми, загострення почуття соціального дискомфорту, заздрості, що переходить в агресію і супроводжує ігнорування заборон на здійснення правопорушень, внутрішнє виправдання таких дій, деформацію психології підлітків.

Із-поміж криміногенних факторів злочинності неповнолітніх звичайно виділяються фактори морально-соціального й соціально-економічного плану. До морально-соціальних факторів злочинності неповнолітніх належать насамперед ослаблення й криза сучасної родини: зростання конфліктності між членами родини, вкрай високий рівень розлучень, зниження культурно-морального рівня батьків, втрата сімейних традицій і зв'язків розширеної родини, підвищення роз'єднаності її членів, алкоголізм, падіння авторитету батьків, небажання або незнання основ правильного й систематичного виховання дітей; зневага, ігнорування дітей або ж, навпаки, надмірне потурання, побудова «дітоцентристських» сімейних відносин тощо; відхилення в психічному розвитку дітей, що багаторазово підсилюються при неправильному вихованні й негативному впливі агресивного мікро- і макросередовища; деформація морального й правового розвитку неповнолітніх, правовий нігілізм, непропорційний розвиток матеріальних потреб на шкоду духовним, зростання ледарства як способу життя, статева розбещеність, зростання споживацьких настанов; згубний вплив сучасної масової культури; стигматизація в навчальному процесі школи учнів, що мають труднощі в навчанні, наслідками чого стає пошук підлітком реалізації себе поза школою; збільшення індивідуалістичних настроїв, поширення проявів групоцентризму, насильницьких способів вирішення конфліктних ситуацій, зростання агресивності; зниження порогу «кримінальної свідомості» неповнолітніх, допущення спілкування із представниками антисоціальних і злочинних угруповань; підвищення «престижності» і референтності кримінальної субкультури й кримінального способу життя;

зростання наркоманії й алкоголізму серед неповнолітніх; поява масової бездоглядності й безпритульності неповнолітніх; зниження виховного й контролюючого потенціалу державних та суспільних установ і організацій; негативні наслідки лібералізації: розуміння неповнолітніми свободи та демократії як уседозволеності й безкарності тощо; до факторів соціально-економічного плану належать: відчуття неповнолітніми несправедливості прискороного розшарування суспільства на заможних і бідних; низький рівень життя населення; руйнування у 90-і рр. широкої мережі загальнодоступного дозвілля для неповнолітніх; труднощі в продовженні професійної освіти неповнолітніми як наслідок її зростаючої недоступності, низькі перспективи працевлаштування при високому безробітті, небажання займатися малооплачуваною та низькокваліфікованою працею.

Тенденція останніх років до використання наукових кримінологічних методів у правоохоронній діяльності представляє боротьбу з підлітковою злочинністю як проблему далеко не виключно міліцейську. У цей час феномен підліткової злочинності вважається глобальною проблемою, вирішення якої – завдання всіх державних органів, громадських організацій і об'єднань, та й кожного члена суспільства. Незважаючи на докладені зусилля, суспільство й держава не в змозі забезпечити ефективну протидію злочинності неповнолітніх. Практика свідчить, що суспільство витрачає основні сили й кошти на боротьбу із самою злочинністю. Проте сьогодні назріла необхідність створення чітко злагодженої й принципово нової системи, що повинна бути спрямована на усунення причин і умов, які породжують злочинність, і на її профілактику. Остання, безумовно, є справою, яка має об'єднати зусилля представників багатьох суспільних інститутів: родини, навчальних та виховних закладів, громадських організацій, правоохоронних органів тощо. І засоби масової інформації можуть відігравати у цьому об'єднанні певну важливу роль. ЗМІ є одним із факторів формування громадської думки – стану масової свідомості, що містить у собі приховане чи явне ставлення різних соціальних спільнот до проблем, подій дійсності. ЗМІ сьогодні – один із основних каналів трансляції і висвітлення теми злочинності взагалі та злочинності неповнолітніх зокрема, що справляє чи не найбільший інформаційний вплив на формування уявлень про соціальні, економічні, педагогічні, медичні та правові аспекти цієї проблеми. Тому від позиції засобів масової інформації багато в чому залежить сприйняття й усвідомлення цієї проблеми громадянами України. Серед сучасних засобів масової інформації преса, як і раніше, посідає найважливіше місце, а текстова інформація має величезну силу впливу на людей. Тому сьогодні видається актуальним дослідження низки проблемних питань, що стосуються специфіки висвітлення дитячої злочинності у пресі, а саме: яким чином преса подає дану проблему; яким аспектам приділяється найбільше уваги; наскільки матеріали, представлені в пресі, сприяють профілактиці; наскільки об'єктивно в пресі висвітлюється робота міліції. Основним методом вивчення преси є такий різновид соціологічного аналізу документів, як метод традиційного аналізу.

Предмет дослідження: специфіка висвітлення проблеми злочинності неповнолітніх у публікаціях періодичних друкованих видань.

Об'єкт дослідження: публікації газет «Іменем закону», «Факты и комментарии», «Днепр Вечерний».

Мета дослідження: з'ясування особливостей відображення різних аспектів проблеми злочинності неповнолітніх.

Завдання дослідження:

1. Визначення жанру статті, авторства і джерела інформації.
2. Визначення форми і характеру матеріалів.
3. Оцінка змісту та ідеї публікацій.
4. Відображення різних аспектів профілактики та боротьби зі злочинністю неповнолітніх.

Гіпотези дослідження:

Гіпотеза пряма 1. Більшість публікацій досліджуваної проблематики є інформаційно-публіцистичними.

Гіпотеза зворотна 1. Більшість публікацій досліджуваної проблематики є аналітичними.

Гіпотеза пряма 2. Більшість публікацій підготовлена за участю фахівців (працівників КМСД, соціальних працівників, психологів, педагогів тощо).

Гіпотеза зворотна 2. Більшість публікацій підготовлено журналістами.

Гіпотеза пряма 3. У більшості публікацій досліджуваної проблематики дія відбувається у сільській місцевості чи маленькому містечку.

Гіпотеза зворотна 3. У більшості публікацій досліджуваної проблематики дія відбувається у великому місті, столиці.

Гіпотеза пряма 4. У більшості статей превалює осудливо-співчутливе або нейтральне емоційне забарвлення.

Гіпотеза зворотна 4. Більшості статей притаманна дидактико-полемічна забарвленість.

Гіпотеза пряма 5. Сюжет більшості публікацій – злочини, вчинені неповнолітніми, і робота міліції щодо їх розкриття.

Гіпотеза зворотна 5. Тема більшості публікацій – аналіз причин, умов й профілактика злочинності неповнолітніх.

Гіпотеза пряма 6. Головна думка (ідея) більшості публікацій: зростання злочинності неповнолітніх є наслідком економічної кризи, падіння суспільної моралі та кризи інституту сім'ї.

Гіпотеза зворотна 6. Головна думка (ідея) більшості публікацій: зростання злочинності неповнолітніх є наслідком неефективної системи профілактики.

Гіпотеза пряма 7. У публікаціях висвітлюється переважно робота міліції з профілактики злочинності неповнолітніх.

Гіпотеза зворотна 7. У публікаціях висвітлюються державні заходи, робота громадських організацій, соціальних служб та навчально-виховних закладів щодо профілактики злочинності неповнолітніх.

Гіпотеза пряма 8. У статтях йдеться переважно про майнові злочини

неповнолітніх.

Гіпотеза зворотна 8. У статтях йдеться переважно про злочини проти життя і здоров'я людини.

Гіпотеза пряма 9. У статтях акцентується увага на тому, що головна причина зростання дитячої злочинності – неблагополучна родина.

Гіпотеза зворотна 9. У статтях акцентується увага на тому, що причина зростання злочинності неповнолітніх – відсутність координації між родиною, школою та міліцією щодо ефективної профілактики.

2. Методична частина програми

Опис методу дослідження. Дослідження проводилось методом аналізу документів. Цей метод спрямований на одержання надійної інформації, що зафіксована та міститься в різноманітних документальних джерелах, укладених або збережених іншими особами чи організаціями.

Було використано форму традиційного (*якісного*) аналізу документів. Під традиційним аналізом розуміють всю різноманітність інтелектуальних операцій, спрямованих на інтерпретацію відомостей, що містяться у документі, з певної точки зору, яку прийнято дослідником у кожному конкретному випадку. Це специфічний метод дослідження, який передбачає висування гіпотез, ретельне вивчення якості і повноти інформації. Переваги методу – великий обсяг інформації, широкий спектр застосування, дешевина, невеликий обсяг вибірки доступності даних.

За формою фіксації аналізу підлягали письмові документи (*інформація, викладена у формі буквеного тексту*) офіційної спрямованості (*документальна інформація, яка розповсюджується засобами масової інформації*).

Опис вибірки. У даному дослідженні використовувалася суцільна вибірка. *Першим* кроком був відбір газет: «Іменем закону» – відомче видання, «Факти й коментарі» – загальнонаціональне, «Днепр Вечерний» – міське. *Другий* крок – відбір публікацій, де прямо чи опосередковано згадується досліджувана проблема (неповнолітні, діти, злочин, профілактика, сім'я, школа, міліція).

Опис дослідницького документа. Методика аналізу передбачає насамперед визначення категорій аналізу, які повинні бути адекватно відображені в змісті документа, що досліджується. Категоріями аналізу виступають найзагальніші, ключові поняття, що стосуються вивчаємої проблеми, а саме – характеристика статті, її емоційне забарвлення, місце дії, головний персонаж, діяльність органів міліції тощо. Після визначення категорій аналізу та побудови теоретичної схеми дослідження відбувається пошук для всіх категорій аналізу адекватних висловів у тексті документів, до яких належать окремі слова, словосполучення, терміни, згадування певних організацій та закладів, які розкривають відповідні категорії аналізу. Дослідницьким документом є кодифікатор аналізу, тобто загальна таблиця, що містить список категорій та одиниць аналізу і бланк аналізу, що є методичним документом, у якому зафіксовано результати збору

документальної інформації.

II. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Авторство і джерело походження матеріалу. Кожен матеріал розглядається з точки зору наявності відомостей щодо автора та джерела походження публікації. Також фіксується адміністративно-територіальна приналежність аналізованої публікації. Аналізувалися публікації всіх жанрів.

Отже, були отримані такі результати аналізу публікацій з точки зору авторства:

- автори 71,1% – журналісти;
- автори 1,5% матеріалів – співробітник КМСД;
- у 6,0% матеріалів автор не був вказаний;
- джерело 1,5% матеріалів – УНІАН;
- джерело 7,5% матеріалів – Lenta. Ru;
- джерело 3,0% матеріалів – Інтерфакс Україна;
- джерело 3,0% матеріалів – «Багнет»;
- автор 1,5% матеріалів – вчений-юрист;
- автор 1,5% матеріалів – голова Всеукраїнської громадської організації «Суспільство рівних можливостей»
- 1,5% матеріалів являють собою круглий стіл (за участю міністра юстиції, представника православного батьківського комітету, дитячого психолога, заступника начальника управління освіти й науки Дніпропетровської міської ради).

Форма публікацій. Кожна публікація ідентифікується з одним із зазначених жанрів:

Інформаційне повідомлення – оперативний виклад сутності актуальних фактів чи подій.

Інформаційно-публіцистична – стислий виклад сутності актуальних фактів чи подій з елементами публіцистичного стилю (виразність, емоційна оцінка).

Інформаційно-аналітична – характеризується глибоким аналізом предмета висвітлення, узагальненням фактів, розкриттям закономірностей у розвитку явищ, багатогранним дослідженням причинно-наслідкових зв'язків.

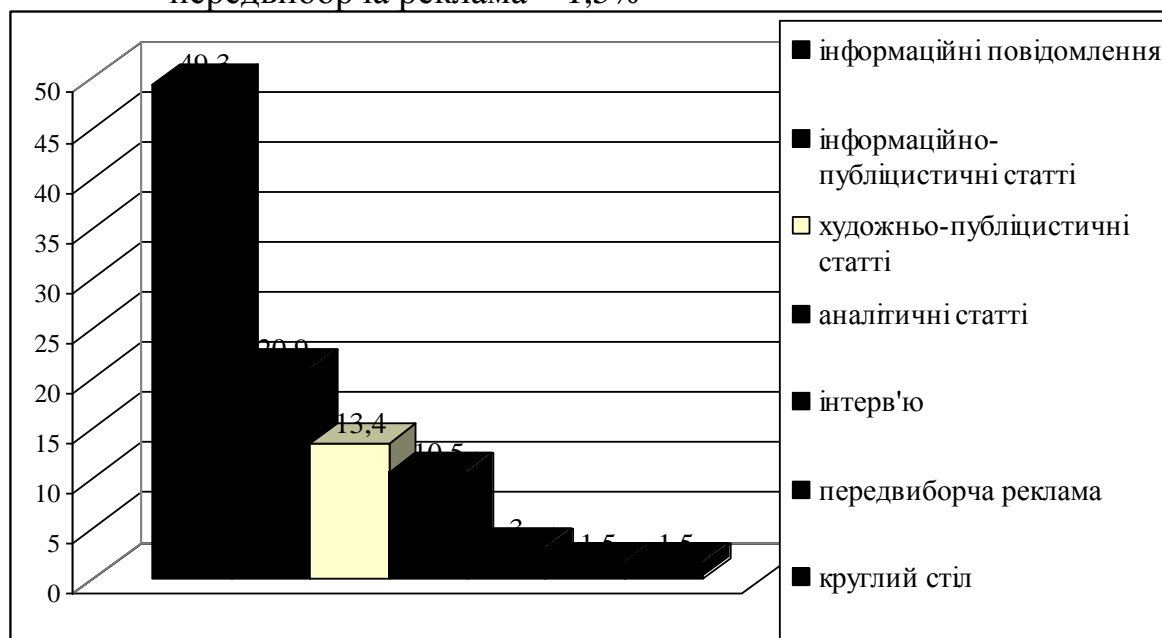
Художньо-публіцистична стаття – у ній створюється невеликий літературний твір, що дає виразне відображення подій (*автор виділяє, описує тільки найяскравіше, найтипівіше, найголовніше*).

Інтерв'ю – відповіді на запитання журналіста, що становлять інтерес для громадськості, конкретної особи (*групи осіб*). У конкретних випадках дослідників цікавили інтерв'ю з фахівцями різних профілів (*працівників міліції, соціальних працівників, педагогів, психологів*), які зі свого боку могли дати оцінку певним явищам, фактам чи подіям.

Отже, щодо жанрових характеристик статей маємо такий розподіл:

- переважна більшість публікацій – 70,1% є інформаційними повідомленнями або інформаційно-публіцистичними статтями;

- публікацій художньо-публіцистичного характеру було знайдено 13,4%;
- 10,5% складають матеріали інформаційно-аналітичного плану;
- публікації у жанрі інтерв'ю 4,5% (з них 1,5% – висвітлення засідання круглого столу за участю представників влади, працівників управління освіти й науки тощо);
- передвиборча реклама – 1,5%

1. Розподіл публікацій за жанровими характеристиками

Локальність. Для аналізу статей досліджуваної тематики у кодифікатор були внесені такі локальні зони: Україна в цілому, столиця, обласні центри, міста областей, області, райони, села, країни ближнього та далекого зарубіжжя.

Отже, за ознакою локальності усі публікації з проблем злочинності неповнолітніх можна розподілити так (див. рис. 3):

- у 27% статей події відбуваються у великих містах: Київ – 7,5%, Дніпропетровськ – 9,0%, Донецьк – 3,0%, Вінниця – 1,5%, Сімферополь – (1,5%), Харків – (1,5%), Полтава (1,5%), Запоріжжя (1,5%);
- у 19,4% публікацій йдеться про Україну в цілому;
- у 18,0% публікацій дія відбувається у сільській місцевості: село у Хмельницькій області – 1,5%; с. Радионівка Дніпропетровської області – 1,5%, пос. Черноморка Одеської області – 1,5%; село Біленьке Запорізький район) – 1,5%; село Лопатин Чернігівської області – 1,5%; село Радзивілово Рівненської області – 1,5%; село (назва не наведена) – 6,0%; село (Волинь) – 1,5%; село (Луганичина) – 1,5%;
- у 9,0% матеріалів зазначено лише область: Запорізька – 1,5%, Рівненська – 1,5%, Тернопільська – 1,5%, Дніпропетровська – 1,5%, Полтавська – 1,5%, Закарпаття – 1,5%, Харківська – 1,5%;
- у 7,5% статей йдеться про події у містах областей: Кременчук (Полтавська область) – 1,5%; Обухів (Київська область) – 1,5%; Макіївка (Донецька область) – 1,5%; Конотоп (Сумська область) – 1,5%; Кривий Ріг

(Дніпропетровська область) – 1,5%;

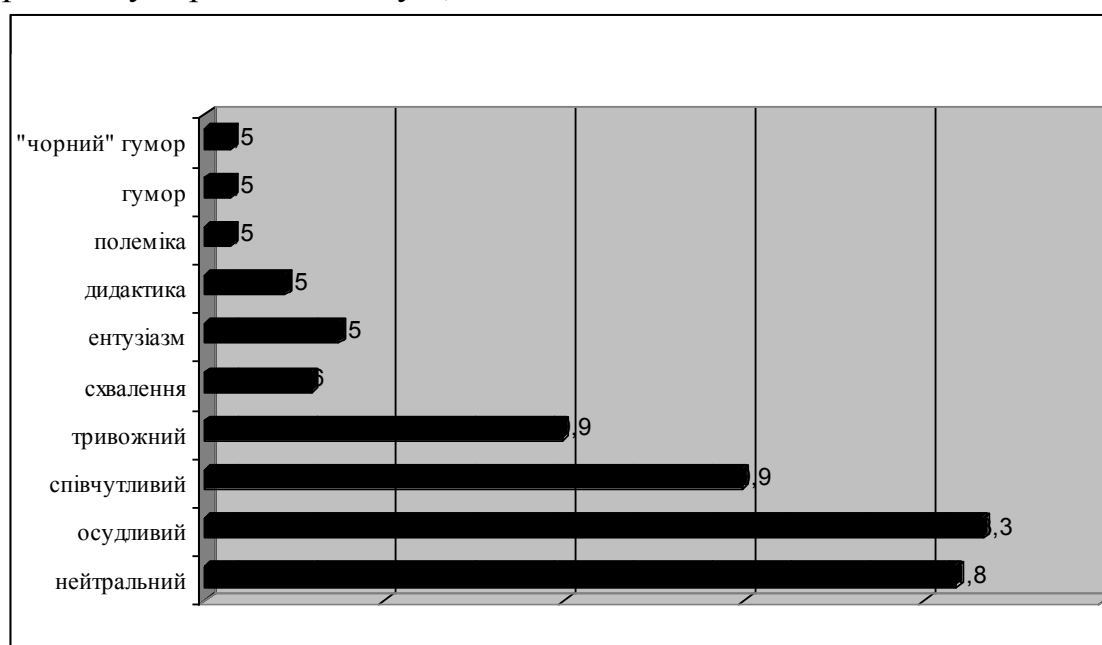
- у 3,0% статей вказується район області: *Петриківський Дніпропетровської області – 1,5%; Синельниківський Дніпропетровської області – 1,5%*;

- у 1,5% матеріалів події відбуваються у районному центрі *Ширяєво (Одеська область)*;

- 1,5% статей присвячені подіям у Росії;

- 12,0% матеріалів присвячені подіям у далекому зарубіжжі: *США – 6,0%, Франція – 1,5%, Великобританія – 1,5%, Мексика – 3,0%*.

Тон статті. Вираження у публікаціях певної емоційної забарвленості має такий розподіл: нейтральне забарвлення наявне у 41,8% статей, осудливий тон – у 43,3% статей, співчутливий – у 29,9% матеріалів, тривожний – у 19,9% статей, схвалення – має місце у 6,0% публікацій, ентузіазм – наявний у 7,5% статей, дидактико-полемічний тон – у 6,0% матеріалів, гумористичний – у 3,0%.

2. Розподіл матеріалів за емоційною забарвленістю викладу

При аналізі змісту статей було виявлено такі найбільш загальні напрямки:

- вчинення неповнолітнім злочину – 41,8%;
- робота міліції (поліції) щодо розкриття злочинів, вчинених неповнолітніми – 38%;
- профілактика злочинності неповнолітніх – 15%;
- зростання випадків жорстокості з боку неповнолітніх, знущань над однолітками у навчальних (лікувальних) закладах – 10,5%;
- втягування неповнолітніх у злочинну діяльність дорослими – 9,0%;
- суїцид неповнолітніх на ґрунті звинувачень у злочинах – 4,5%;
- проблеми сучасної родини – 3,0%;
- статистика злочинів, вчинених неповнолітніми – 3,0%;
- робота соціальних служб, громадських організацій тощо – 3,0%;

- державні заходи щодо виправлення ситуації, що склалася, стосовно злочинності неповнолітніх – 3,0%;
- пропаганда жорстокості і насилля у ЗМІ – 1,5%;
- робота вчених щодо розробки нових методів профілактики – 1,5%.

Ідейне наповнення.

Провідні ідеї публікацій можна систематизувати відповідно до частоти згадування в них основних факторів, що спричиняють розповсюдження злочинності серед неповнолітніх, існуючих проблемних питань у роботі установ щодо попередження та боротьби зі злочинністю неповнолітніх, а саме:

1. Дитяча злочинність є наслідком економічної кризи, необмеженого панування ринкових відносин, комерціалізації свідомості – 16,5%: зростання злочинності неповнолітніх пов'язане з економічною кризою і падінням рівня життя – 1,5%; злочинність неповнолітніх може бути і наслідком матеріальної забезпеченості – наявності зайвих коштів за відсутності виховання – 3,0%; злочинність неповнолітніх – наслідок пануючої у суспільстві настанови на споживацтво, наживу за будь-яку ціну – 1,5%; алкоголь та наркотики провокують неповнолітніх на протиправні дії – 6,0%; рішення органів влади про заборону встановлювати кіоски зі спиртними напоями ближче ніж за 300 м від шкіл не виконується – 1,5%; іноді на правопорушення дитину штовхає неможливість реалізувати своє захоплення – 1,5%; дитяча злочинність має тенденцію до незначного зростання за рахунок майнових злочинів – 1,5%.

2. Дитяча злочинність є наслідком специфіки підліткового віку – 19,5%: специфіка віку; саме підлітки можуть бути безглуздо жорстокі – 6,0%; підлітки дуже добре брешуть – 1,5%; підлітки-хулігани не знають міри у своїх вчинках – 3,0%; сексуальна стурбованість підлітків призводить до тяжких наслідків – 1,5%; підлітки можуть бути дуже вразливі, з ними слід бути дуже обережними, особливо міліції – 4,5%; дитяча агресивність та жорстокість призводить до тяжких наслідків – 1,5%; підліткові конфлікти призводять до страшних наслідків – 1,5%; підліткові проблеми не мають національних меж, ворожнеча на національному ґрунті лише посилює ефект – 1,5%; злочинці часто починають свою кар'єру саме у підлітковому віці – 1,5%.

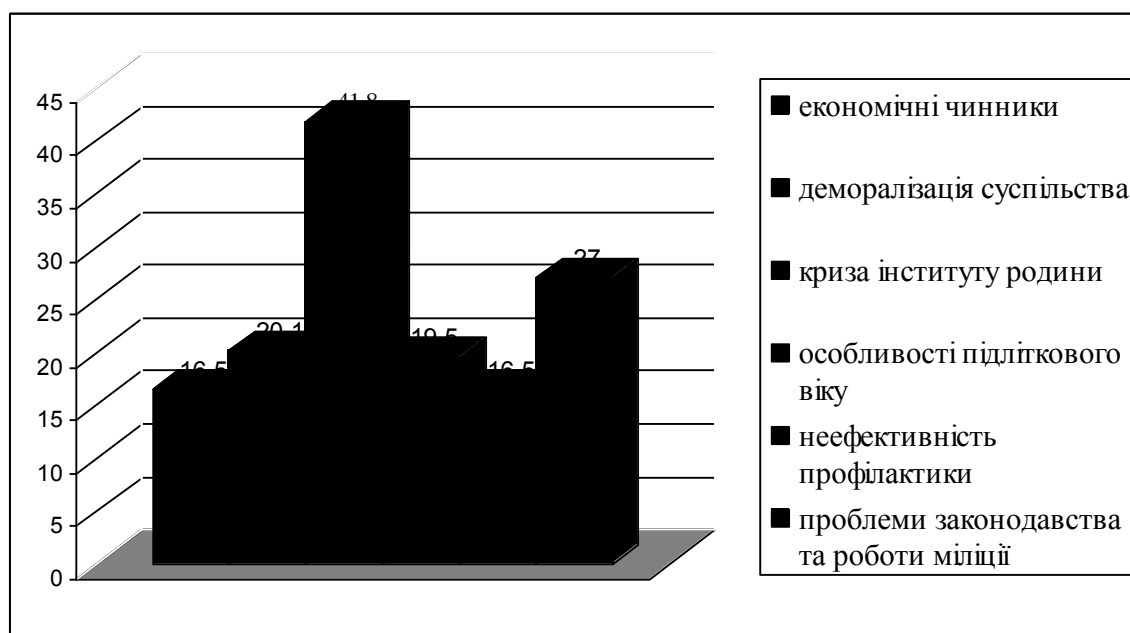
3. Дитяча злочинність – наслідок занепаду суспільної моралі – 20,1%: зростання злочинності неповнолітніх пов'язане з деморалізацією суспільства – 6,0%; діти схильні до відтворення у житті побаченого по телевізору, у кіно чи в інтернеті: слід пильнувати за тим, що вони дивляться й у що грають – 1,5%; вік не є перешкодою, щоб стати професійним кілером (дорослі використовують дітей) – 1,5%; неповнолітні дівчата «за сприяння» старших часто стають повіями – 4,5%; неповнолітні українки часто попадають у секс-рабство – 1,5%; почастишали випадки жорстокого поводження з однолітками серед дівчат – 4,5%; дитяча проституція – болюче питання у США – (1,5%).

4. Дитяча злочинність насамперед є наслідком сімейного

неблагополуччя – 41,8%: злочинність неповнолітніх – наслідок сімейного неблагополуччя – 16,4%; батьки неповнолітніх злочинців звинувачують школу, міліцію, проте не себе – 1,5%; злочинцем може стати і дитина з цілком благополучної родини – 1,5%; погані вчинки дітей – зліпок з поганих вчинків дорослих – 4,5%; батьки самі втягують дітей у злочинну діяльність – 1,5%; батьки схильні виправдовувати своїх дітей, навіть, якщо їхня провина очевидна – 1,5%; батьки (вихователі) часто не розуміють вчинків дітей, неухважні – 9,0%; підлітки ігнорують виховні заходи батьків – 3,0%; батьки не вміють, не знають, як виховувати дітей – 4,5%; бездоглядні та бездомні діти – головне джерело поповнення кримінального середовища – 3,0%; злочинцем може стати і дитина з цілком благополучної родини – 1,5%.

5. Відсутність ефективної системи профілактики – 16,5%: злочинність неповнолітніх – наслідок неефективної системи профілактики у школах та інших навчально-виховних закладах – 1,5%; батьки і школа не взаємодіють у вихованні дітей, наявні тільки взаємні претензії – 1,5%; підлітки непередбачувані, а вихователі неухважні, зайняті – 1,5%; у США почастишали випадки вбивств у навчальних закладах – 1,5%; школа турбується не про дітей, а про свою репутацію – 3,0%; «елітна» школа – «витончені» знущання школярів над однолітками – 1,5%; школа – небезпечне місце.

6. Недосконалість законодавчого забезпечення та роботи міліції щодо попередження та розкриття злочинів неповнолітніх висвітлюються у **27,0%** матеріалів: приймальник-розподільник має бути не тюрмою, а місцем допомоги дітям – 3,0%; профілактика – злочинності неповнолітніх – справа не виключно міліції, а й усього суспільства – 1,5%; необхідно забезпечити щодо неповнолітніх ефективне правосуддя, слідкувати за дотриманням прав дітей – 1,5%; ювенальна юстиція – досвід західних країн, який слід використовувати дуже обережно і виважено – 3,0%; ювенальна юстиція – загроза інституту сім'ї – 3,0%; підлітки-правопорушники не бояться міліції – 1,5%; КМСД сьогодні працює за дві служби, перевантажена роботою, робить все можливе, переважно на голому ентузіазмі – 3,0%; міліція не завжди враховує специфіку неповнолітніх, що призводить до суїциду останніх – 6,0%; окремі представники міліції самі становлять небезпеку для підлітків – 4,5%.

3. Співвідношення чинників протиправної поведінки неповнолітніх

Також у **16,5%** матеріалів йдеться про здійснювані та пропоновані заходи профілактики злочинності неповнолітніх.

У **1,5%** матеріалів простежується думка про те, що злочинність неповнолітніх має тенденцію до зростання (1,5%).

У **7,5%** матеріалів підкреслюється, що проблема дитячої злочинності не має кордонів, є глобальним явищем.

Види правопорушень, учинених неповнолітніми:

У аналізованих публікаціях мова йшла про такі злочини неповнолітніх: вбивство – у 16,4% матеріалів; замах на вбивство – 1,5%, на масове вбивство – 1,5%; пограбування – 13,4%; знущання, приниження гідності, побої – 11,9%; хуліганство – 8,95 %; проституція – 7,5%; крадіжка – 3,0%; згвалтування – 4,5%; захват заручників – 3,0%; тяжкі тілесні ушкодження – 3,0%; шахрайство – 1,5%; фальшиве повідомлення про теракт (мінування будівлі) – 1,5%; майнові злочини – 1,5%; викрадення (угон) авто – 1,5%; вандалізм – 1,5%; розбійний напад – 1,5%; споювання неповнолітніх – 1,5%; напад на працівника міліції, опір працівникові міліції – 3,0%; розпалення міжнаціональної ворожнечі – 1,5%; наїзд – 1,5%; тяжкі злочини – 1,5%; тілесні ушкодження – 1,5%; стрілянина в охоронця школи – 1,5%.

Як бачимо, серед описаних у статтях правопорушень переважають злочини проти життя та здоров'я людини. Пограбування та кваліфіковані як хуліганські дії правопорушення також, як правило, супроводжуються насиллям. Суто майнових злочинів, без насильницьких дій щодо потерпілих, порівняно мало.

У деяких матеріалах описуються наслідки, пов'язані з діяльністю міліції у протидії злочинності неповнолітніх: проведення перевірок – у 7,4% матеріалів; проведення розслідувань – у 3,0%; затримання – 17,9%; порушення кримінальної справи – 13,4%; притягнення до кримінальної відповідальності – 7,4%; складання протоколів – 4,5%; накладено штраф –

1,5%; звільнення заручників – 3,0%.

Щодо фігури дорослого, який втягує неповнолітніх у злочинну діяльність, у публікаціях віднайдено вельми обмежені дані:

Стать: чоловіча – згадується у 50% матеріалів; жіноча – 50%.

Вік: 20; 57; 37 років.

Статус, вид занять: колишня студентка, раніше судимий, підприємець, працівник сауни, пенсіонерка, колишня вчителька, мати 4-річного хлопця, наркоторговець.

Злочин: проституція, сутенерство, торгівля людьми, керівництво ОЗУ, втягування в алкоголізм неповнолітніх, крадіжка.

Мотивація (причина): нажива – 7,5%, наведення «порядку» – 1,5%, алкоголізм – 1,5%.

Щодо фігури неповнолітнього правопорушника з публікацій отримано таку інформацію:

Стать: чоловіча – згадується у 62,7% матеріалів; жіноча – у 23,9%, обидві – 3,0%.

Вік – 4 роки – 1,5%.

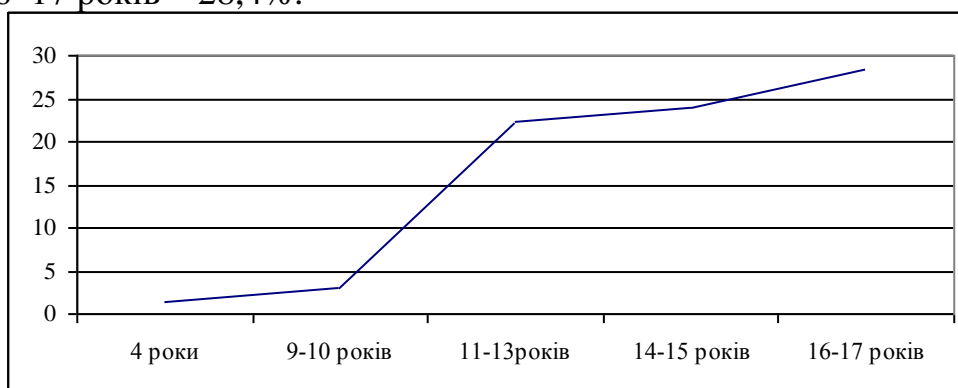
Неповнолітні (без конкретизації віку) – згадуються у 11,9 % публікацій.

9–10 років – у 3,0% статей.

11–13 років – 22,4%.

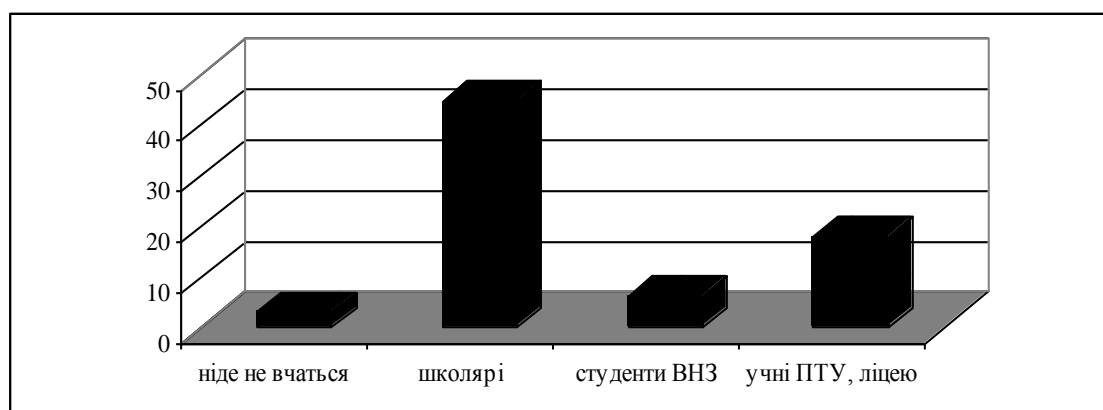
14–15 років – 24%.

16–17 років – 28,4%.

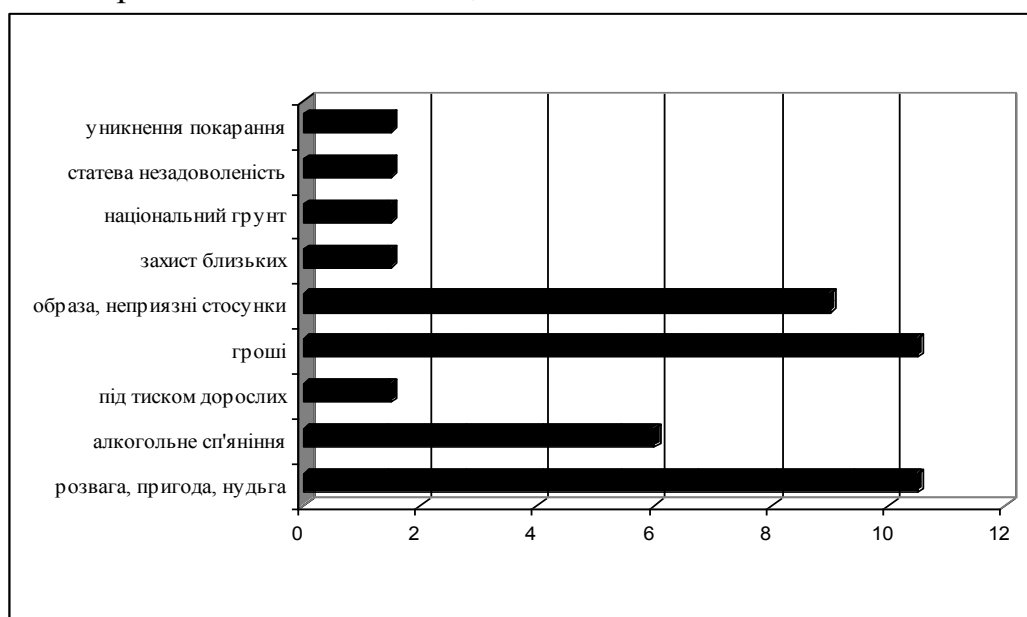
4. Вік неповнолітніх правопорушників, згаданий у публікаціях

Статус, вид занять: ніде не навчаються – згадується у 3,0% публікацій; школярі – у 44,8%; студенти ВНЗ – 6,0%; учні ПТУ, ліцею тощо – 17,9%.

5. Вид занять неповнолітніх правопорушників

Мотивація : розвага, пригода, нудьга – про це йдеться у 10,5% статей; алкогольне сп'яніння – у 6,0%; під тиском дорослих – 1,5%; гроші – 10,5%; образа, неприязні стосунки – 9,0%; захист близької людини – 1,5%; національний ґрунт – 1,5%; статеві незадоволеність – 1,5%; уникнення затримання працівником міліції – 1,5%.

6. Співвідношення згадуваних мотивів вчинення злочинів неповнолітніми

Як бачимо, серед мотивів вчинення неповнолітніми правопорушень рівною мірою превалюють корисливий і наявність нічим не заповненого вільного часу поза контролем вихователів та батьків. Перший є наслідком падіння рівня життя при активній пропаганді культу споживання, другий – відсутності зайнятості дітей корисною діяльністю через руйнацію системи доступного культурного дозвілля. На другому місці серед мотивів – «образа, неприязнь» як доміанти психологічного стану неповнолітніх правопорушників і на третьому – стан зміненої свідомості під дією алкоголю чи наркотиків.

Сім'я правопорушника:

- благополучна – згадується у 4,5% матеріалів;
- забезпечена – у 6,0%;
- малозабезпечена – 1,5%;
- неблагополучна – 25,4%;
- неповна – 6,0%;
- сироти – 3,0%.

Отже, у досліджуваних публікаціях рідко згадується доросла особа, що втягує неповнолітніх у злочини, переважно у зв'язку із заняттям неповнолітніми проституцією, рідше – крадіжками. Отже, людиною, що втягує неповнолітніх у злочинну поведінку, як правило, з корисливих мотивів може бути особа будь-якої статі і вельми різноманітного віку та виду занять. Неповнолітній правопорушник – це особа переважно чоловічої статі, частіше за все школяр у віці від 11 до 17 років з неблагополучної родини, що

вдається до правопорушення переважно через гроші, образу чи заради розваги, часто у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Серед неповнолітніх злочинців переважають особи чоловічої статі. Це пояснюється насамперед розходженням соціальних зв'язків із середовищем, у якому розвивається особистість, умов морального формування особистості, різницею в характері й співвідношенні типових конфліктних ситуацій. Перевага серед неповнолітніх правопорушників осіб чоловічої статі пов'язана із психічними й психологічними особливостями статі, з історично сформованим розходженням поведінки, виховання хлопчиків і дівчаток, з більшою активністю, заповзятливістю й іншими загальнохарактерологічними рисами чоловіків.

Одним із аспектів аналізу стали превентивні заходи щодо злочинності неповнолітніх. Під профілактикою дитячої злочинності розуміється усунення її детермінантів і стимулювання позитивних тенденцій у суспільстві й державі.

У аналізованих публікаціях було відображено такі заходи профілактики злочинності неповнолітніх (зауважимо, що йдеться про матеріали у газетах «Іменем закону» та «Факты и комментарии», у виданні «Днепр Вечерний» таких даних не було знайдено):

- створення груп курсантів та студентів вищого навчального закладу МВС для роботи з важкими підлітками, поширення правових знань серед юнацтва – у 1,5% матеріалів;
- виховання у душі гуманізму, контроль за тим, що дивляться і у що грають діти; заборона демонстрації програм з елементами насилля – 3,0%;
- профілактична робота КМСД з важкими підлітками, щоб уберегти їх від злочинного шляху: співпраця з громадською організацією «Воскресіння» – 1,5%, розробка спеціальних програм для повнолітніх з девіантною поведінкою – 1,5%, заняття з психологом – 1,5%, екскурсії до МВС – 3,0%, колоній – 3,0%, історико-культурних пам'яток – 3,0%, кінологічних центрів – 1,5%, лекції у школах, бесіди – 3,0%, заняття з дітьми-сиротами – 1,5%;
- профілактика дитячого алкоголізму; бесіди з батьками та дітьми, особливо із сиротами; пропаганда здорового способу життя – 1,5%, спорт – 1,5%;
- культурне дозвілля; організація за ініціативи МВС спортивних турнірів; показ документальних фільмів виховної спрямованості – 3,0%; спортивні змагання з футболу – 1,5% , волейболу – 1,5%;
- боротьба з бездомністю, бездоглядністю (використання досвіду післяреволюційних часів – 20-30 рр. ХХ ст.) – 1,5%;
- робота з батьками – 1,5%;
- зустрічі з керівниками навчальних закладів, лікарями, представниками органів опіки – 1,5%;
- акції пропаганди здорового способу життя в ігровій формі для дітей – 1,5%;
- роз'яснювальна бесіда з батьками – 1,5%;

- уведення комендантської години – 3,0%;
- виховні години у школах на тему дружби, недоторканності особистості, адміністративної та кримінальної відповідальності за протиправні вчинки – 1,5%;
 - організація круглих столів з проблематики дитячого насилля (за участю органів місцевого самоврядування, міліції, прокуратури, школи) – 1,5%;
 - у школах закріпити міліціонера – 1,5%;
 - направлення до школи вказівки керівництву та вчителям навести лад у школі та забезпечити безпеку дітей (після інциденту) – 1,5%;
 - роз'яснювальна бесіда у школі (Великобританія) – 1,5%.

Як видно, багато з цих заходів не мають суто попереджувального характеру, адже вони відбуваються переважно після скоєння правопорушень дітьми або стосуються важких підлітків. Тобто відображена сукупність заходів скоріше реагування, ніж попередження, підтверджує не нову думку про те, що питання виховання актуалізуються тільки тоді, коли на допомогу залучається Кримінальний кодекс. У цілому ж публікації відображують саме реальний стан речей, коли профілактичні заходи характеризуються спорадичністю, безсистемністю, нарешті малою кількістю, обмеженістю у плані охоплення дитячого населення. Зауважимо, що конкретні описані заходи вживаються переважно службами міліції, участь інших суб'єктів профілактики, особливо ранньої (державна, громадські та освітні організації тощо), майже не відображується у матеріалах газет.

Отже, більшість статей досліджуваної проблематики є інформаційними або інформаційно-публіцистичними, тобто у викладенні матеріалу переважає констатація фактів. Журналісти переважно зосереджені на яскравому описі «жахливих подробиць», що, безумовно, привертає увагу читача, але при цьому статті залишаються обмеженими у ракурсі розуміння проблеми злочинності неповнолітніх, з'ясування причин та наслідків цього явища. Вкрай мало публікацій, де б аналізувалися причини та умови, витоки злочинності неповнолітніх. Отже, підтверджується пряма гіпотеза № 1.

Рідко до обговорення досліджуваної проблеми залучаються такі фахівці, як досвідчені педагоги, психологи, соціальні працівники, юристи тощо. Лише 4,5% матеріалів висвітлюють проведення круглого столу за участю таких осіб, предметом обговорення на якому став проект ювенальної юстиції в Україні та полеміка навколо позакласного проекту «Школа проти СНІДу». Підтверджується зворотна гіпотеза № 2.

Емоційна забарвленість статей досліджуваної проблематики зафіксована в діапазоні від нейтральної до осудливо-співчутливої та тривожної. Дуже рідко трапляється дидактична, полемічна спрямованість чи ентузіазм. Це певною мірою ілюструє суспільний настрій навколо цієї проблеми: від байдужості до страху і безпомічності, породжених незнанням, невмінням і небажанням робити певні кроки для розв'язання цієї проблеми. Підтверджується пряма гіпотеза № 4.

Локальність більшості статей визначається перевагою міст над сільською місцевістю, що підтверджує відомий факт про те, що у містах проблема дитячої злочинності стоїть дещо гостріше. Підтверджується зворотна гіпотеза № 3.

Сюжет більшості статей складає скоєння неповнолітнім правопорушення і відповідне реагування міліції. У цілому ж, як впливає зі змісту аналізованих публікацій, протидія дитячій злочинності існує в полі зору громадськості як прерогатива правоохоронних органів. При цьому роль профілактичних заходів школи (інших навчально-виховних закладів) є не зрозумілою. Система громадського виховання, що включає дошкільні установи, загальноосвітні школи тощо, покликана компенсувати недоліки сімейного виховання, забезпечити корекцію стосунків особистості. Школа як головна ланка цієї системи, що володіє науково обґрунтованою методикою, сьогодні не завжди забезпечена висококваліфікованими і мотивованими педагогічними кадрами, необхідною матеріальною базою. Взагалі, судячи зі змісту публікацій, у громадській думці школа давно перетворилася на небезпечне місце, де ніхто не відповідає за дисципліну і виховання дітей. Підтверджується пряма гіпотеза № 5.

Щодо ідейного наповнення досліджуваних текстів, то у майже 42% матеріалів акцентується увага на кризі сучасної родини як чиннику зростання злочинності неповнолітніх. Дійсно, формування особистості частіше за все залежить від загальної атмосфери родини при обов'язковій високій відповідальності батьків, систематичному цілеспрямованому контролі за їх вихованням, при правильному виборі заходів впливу на кожну дитину. Заслуговує на увагу те, у досліджуваних публікаціях наголошується на неосвіченості батьків щодо правильного виховання дітей, йдеться і про брак часу та сил на виховання через перевантаженість роботою. Приблизно у 20 % публікацій наголошується на таких причинах і умовах, як деморалізація суспільства: активна пропаганда насилля та жорстокості у ЗМІ, постійно зростаюче насилля щодо дітей з боку дорослих. Також близько 20% матеріалів нагадують і про специфіку підліткового віку: брак життєвого досвіду, обмеженість емоційно-вольової сфери, підвищена неврівноваженість, неадекватність самооцінки, недостатнє вміння контролювати свої вчинки, схильність до наслідування, надмірна сугестивність, що підвищує ступінь імовірності антисуспільної поведінки. Приблизно у 17% аналізованих статей простежується думка щодо відсутності ефективної системи профілактики злочинності неповнолітніх. Зокрема, наголошується на тому, що суб'єкти профілактичної діяльності: міліція, педагоги, вихователі, батьки – діють відокремлено, схильні звинувачувати одне одного, не визнавати своїх промахів, захищати насамперед свою репутацію. У 15% матеріалів йдеться про такі причини та умови зростання злочинності неповнолітніх, як необмежене панування ринкових відносин, коли отримання прибутку виправдовує будь-які засоби, у тому числі алкоголізацію та наркотизацію молоді, що у свою чергу призводить до розповсюдження протиправної поведінки неповнолітніх. Частково

підтверджується гіпотеза № 6.

Щодо висвітлення у досліджуваних друкованих виданнях профілактики злочинності неповнолітніх, то, як правило, мова йде про роботу міліції при дуже слабкій підтримці інших установ та організацій. Взагалі матеріалів, які містили б інформацію щодо здійснюваних заходів профілактики, у невідомчих газетах практично немає, що певно відображує реальний стан речей, коли спостерігається фактична бездіяльність суспільно-державних структур, покликаних здійснювати виховну й профілактичну роботу з підлітками. Вказано на істотні недоліки в діяльності правоохоронних органів, у тому числі й органів внутрішніх справ: від браку ресурсів для профілактичної діяльності до випадків, коли окремі представники цих органів самі стають смертельною небезпекою для неповнолітніх. У цілому ж підхід ЗМІ до висвітлення досліджуваної проблеми формує у громадській думці дуже шкідливий стереотип: злочинність неповнолітніх – справа міліції, у той час як міліція має справу вже зі сформованою девіантною поведінкою та вчиненими злочинами і не може сама по собі реалізувати попереджувальні заходи. Підтверджується пряма гіпотеза № 7.

У досліджуваних статтях більше йдеться про вчинення неповнолітніми злочинів проти життя та здоров'я, честі й гідності людини, ніж про корисливі злочини, та й останні у більшості описуваних випадків поєднуються з насиллям. Майже жоден зі злочинів, описаних у матеріалах газет, не був вчинений з мотиву нужди. Корисливі злочини неповнолітніх, як правило, пов'язані з явищем «нерозумного споживацтва», ідеологія якого, на жаль, панує у сучасному суспільстві. При цьому у корисливих злочинах неповнолітні часто виходять за ті межі насилля та жорстокості, яких у конкретній ситуації було б цілком достатньо для досягнення мети. Підлітки за невеликого для них збігу обставин вчинюють такі злочини, як убивства, тяжкі тілесні ушкодження, розбійні напади. Підтверджується зворотна гіпотеза № 8.

У більшості аналізованих публікацій наголошується на родинному неблагополуччі як головному факторі девіантної поведінки неповнолітніх. При цьому йдеться не тільки про прямі ознаки такого неблагополуччя: виховання дітей у неповних родинах, одним із батьків; наявність у родині судимих родичів; зловживання спиртними напоями, скандали, бійки, сексуальна розбещеність; тяжке матеріальне становище, насилля у родині тощо. Надмірна зайнятість батьків, брак часу на виховання, педагогічне невігластво, низька правова культура, правовий нігілізм батьків та інших дорослих членів родини; виховання дітей в умовах емоційного голоду – це ознаки багатьох українських родин, які зовні не вважаються неблагополучними, проте в них і формується девіантна поведінка дітей. Частково підтверджується пряма гіпотеза № 9.

Таким чином, оскільки профілактична робота повинна будуватися на принципах охорони й захисту прав та інтересів особистості, нею повинні займатися різновідомчі установи щодо надання соціально-правової,

психологічної, медичної й педагогічної допомоги не тільки дітям і родинам «групи ризику». Успішність діяльності з профілактики залежить від чіткого розмежування лінії поведінки під час роботи, повноважень і порядку узгодження дій різних суб'єктів. Також профілактична робота має стосуватися не тільки важких підлітків, схильних до девіантної поведінки, з однозначно проблемних родин, а усіх без винятку. З огляду на це бажано у засобах масової інформації розширити спектр публікацій, де б наводилися:

- соціально-психологічні фактори ризику девіантної поведінки дітей;
- пропагування ідей ранньої профілактики злочинності неповнолітніх як завдання насамперед сімейного та шкільного виховання: педагогіки ненасилля, здорового споживацтва, духовно-моральних засад родини та правового виховання;
- необхідні знання про наслідки уживання наркотиків, алкоголю, насамперед медичні та соціально-психологічні;
- пропагування соціально-педагогічних та культурно-виховних засобів профілактичної роботи;
- висвітлення діяльності місцевих органів влади щодо відновлення спортивно-оздоровчої та культурно-дозвільної інфраструктури, однією з головних характеристик якої була б матеріальна доступність для більшості населення;
- інформація для вчителів, вихователів, приклади профілактичних бесід, заходів, які можуть бути проведені у школах, інших виховних закладах;
- інформація, спрямована на підвищення педагогічної, психологічної та юридичної компетентності батьків;
- інформація про центри, бюро, клуби, консультації, телефони довіри тощо, які вирішують питання, пов'язані з соціальною адаптацією неповнолітніх.

Нарешті, вочевидь існує необхідність створення практичних розробок для журналістів, єдиної концепції такого висвітлення проблеми, яке б слугувало меті формування громадської думки у напрямку визнання пріоритету ранньої профілактики злочинності неповнолітніх як цілеспрямованої діяльності родини та навчально-виховних закладів, інших державних та громадських установ, спрямованої на попереджувальне усунення ризику девіантної поведінки шляхом формування здорової правосвідомості, соціально корисних навичок та інтересів.

РОЗДІЛ 2**ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА УСУНЕННЯ ПРИЧИН І УМОВ, ЯКІ СПРИЯЛИ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ДІТЬМИ****2.1. Планування слідчим роботи по встановленню та усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, при розслідуванні кримінальної справи**

У даному підрозділі розглянемо ряд питань, що стосуються планування слідчим роботи по встановленню та усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, а саме: 1) коло питань, які мають бути з'ясовані слідчим та, відповідно, закладені у план розслідування; 2) які процесуальні дії мають бути заплановані слідчим для з'ясування вказаних питань; 3) 5) особливості планування слідчим роботи по встановленню та усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми.

1. Коло питань, які мають бути з'ясовані та закладені слідчим у план розслідування.

Під час визначення кола питань, які підлягають з'ясуванню для встановлення та усунення слідчим причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, перш за все необхідно звернути увагу на особливості предмета доказування у даних справах. Законодавець виокремив спеціальну форму провадження у цих кримінальних справах та приділив основну увагу, визначаючи предмет доказування, саме встановленню причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. У ст. 433 КПК України вказано, що, окрім обставин, вказаних у ст. 64 КПК, необхідно з'ясувати:

- 1) вік неповнолітнього (число, місяць, рік народження);
- 2) стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього;
- 3) характеристика особи неповнолітнього;
- 4) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 5) обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього;
- 6) наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність.

Усі зазначені дані прямо чи опосередковано можуть сприяти визначенню причин та умов щодо вчинення злочинів дітьми.

Виходячи з особливостей визначеного предмета доказування, план розслідування має включати з'ясування наступних питань:

- 1) ким виховується підліток (характеристика батьків, їх ставлення до дитини; чи немає обставин, що заважають здійсненню належного нагляду за дітьми; чи є негативний вплив у родині і т.д.);
- 2) яке найближче оточення підлітка, чи немає джерел негативного впливу;
- 3) ставлення підлітка до навчання, роботи;
- 4) характер, навички, схильності;
- 5) чи вживає спиртні напої, наркотичні речовини;
- 6) чи вчиняв раніше правопорушення та антигромадські вчинки, які

заходи у зв'язку з цим застосовувались;

7) як та під чийм впливом виник намір здійснити злочин, чи не було підбурювання з боку дорослих, втягнення підлітка у злочинну діяльність, жебрацтво, проституцію, азартні ігри, пиятику, вживання наркотиків;

8) під час групового злочину встановлюється процес формування злочинної групи;

9) поведінка неповнолітнього після вчиненого злочину¹¹;

10) чи має проблеми з занятістю та вільним часом;

11) чи були випадки залишення дитиною місця постійного проживання.

12) наявність конфліктів з однолітками, іншими представниками оточення.

Серед криміналістів висловлюється думка про те, що суб'єктами злочинних посягань часто є неповнолітні, які виховувались у неповних або неблагополучних родинах, які мають батьків алкоголіків, наркоманів, раніше засуджених. Багато з цих підлітків перебувають на обліку в інспекції у справах неповнолітніх за появу у громадських місцях у стані алкогольного сп'яніння, дрібне хуліганство, інші адміністративні правопорушення. Вони залишені без нагляду батьків та педагогічних колективів, не навчаються.

2. Процесуальні дії та заходи, які мають бути заплановані слідчим.

Процесуальні дії та заходи, спрямовані на виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми:

1) допит батьків;

2) допит класних керівників, вчителів;

3) допит товаришів по навчанню, по роботі;

4) допит дільничного інспектора;

5) затребування характеристики з місць роботи, проживання,

6) затребування довідки з інспекції у справах неповнолітніх;

Процесуальні дії та заходи, спрямовані на усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми:

1) виступ слідчого перед мешканцями району, населеного пункту;

2) використання засобів масової інформації;

3) звернення в органи освіти, охорони здоров'я, господарчі організації;

4) внесення подань керівникам підприємств та установ;

5) обговорення причин та умов у педагогічних та трудових колективах.

3. Особливості планування.

За визначеннями вчених-криміналістів, **планування розслідування** – це складний процес мислення, суттю якого є визначення способів розслідування злочинів, окреслення обставин, що підпадають під з'ясування, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та

¹¹ Криміналістика : учебник / под ред. И.Ф. Крылова, А.И. Бастрыкина. – М. : Дело, 2001. – С. 771–772.

оперативно-розшукових заходів¹².

О.Є. Омельченко та Д.П. Письменний зазначають, що для ґрунтовного і швидкого встановлення обставин, які зумовили розслідувану подію, слідчий у разі потреби може скласти окремий план проведення окремих слідчих дій (наприклад, відтворення обстановки і обставин події, повторного огляду, обшуку чи іншої слідчої дії). Такий порядок планування надає можливість, витрачаючи найменше сил та часу, на думку вказаних авторів, одержати оптимальний обсяг інформації про сукупність обставин, які сприяли вчиненню розслідуваного злочину¹³.

Доцільним є планування слідчим, яку інформацію він прагне отримати від того чи іншого заходу. Слідчий може відобразити заплановане отримання інформації у відповідних постановках чи запитах. Так, зважаючи на неповноту та необ'єктивність характеристик з місця роботи, навчання або проживання обвинуваченого, О.Є. Омельченко та Д.П. Письменний вважають схвальною ініціативу слідчих щодо визначення у запитах переліку питань, які підлягають висвітленню у характеристиці¹⁴.

2.2. Залучення громадськості до встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми

Одним із завдань, визначених у Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року, для громадських формувань є участь у боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх.

Важливість залучення громадськості до розв'язання актуальних проблем, що виникають у молодіжному середовищі, забезпечення активної участі молоді в усіх сферах суспільного життя, підкреслена включенням представників громадських організацій до раніше діючої Національної ради з питань становлення та розвитку молоді. Для забезпечення постійного зв'язку зі студентськими громадськими організаціями, органами студентського самоврядування вищих навчальних закладів, оперативного розгляду найважливіших питань суспільного становлення та розвитку студентської молоді у складі Національної ради діяла з числа її членів постійна робоча група з питань студентської молоді*.

Не всіх громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві не за посадою і не за обов'язком, а за умови добровільності та усвідомленості,

¹² Кузьмічов В.С. Криміналістика : навч. посіб. / В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко / заг. ред. В.Г. Гончаренка, Є.В. Моїсеєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 25.

¹³ Омельченко О.Є. Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К., 2008. – С. 39.

¹⁴ Омельченко О.Є. Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К., 2008. – С. 41.

* Указ Президента України № 924/2009 «Про Національну раду з питань становлення та розвитку молоді» втратив чинність у зв'язку з Указом Президента України № 410/2010.

можна вважати громадськістю або її представниками. Громадськість – це сукупність людей, а не один громадянин; представник громадськості – громадянин, уповноважений виконувати певну функцію у кримінальному процесі, доручену йому сукупністю людей (громадськими об'єднаннями, трудовими колективами).

Формами залучення громадськості є залучення об'єднань громадян (громадських організацій та політичних партій). Для зручності викладення методичних рекомендацій щодо залучення громадськості до встановлення та усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми, застосуємо певну класифікацію суб'єктів, яких має бути залучено, та форми залучення, які слідчі можуть використовувати.

1. Суб'єкти громадськості

В якості критерію класифікації **суб'єктів** громадськості використаємо наявність стійких об'єднуючих зв'язків, мету такого об'єднання та доцільність їх залучення. Відповідно, суб'єкти розподіляються:

1. Громадяни, громадські об'єднання, залучення яких має загальний або ситуативний характер.

2. Громадські об'єднання відповідної спрямованості:

2.1. спеціалізовані (правоохоронні);

2.2. молодіжні та дитячі;

2.3. мета діяльності яких пов'язана з виховною, виправною роботою.

Розглянемо докладніше **суб'єктів громадськості**.

1. Громадяни, громадські об'єднання, залучення яких має загальний або ситуативний характер.

Сюди слід віднести трудові, педагогічні колективи, квартальні комітети, зібрання жителів будинку, компактного району.

Для цієї категорії суб'єктів характерним є відсутність стійких об'єднуючих зв'язків. Наприклад, звільнення з роботи передбачає вибуття особи з трудового колективу, педагогічного колективу навчального закладу. А інше місце проживання передбачає вибуття з квартального комітету. Члени таких громадських об'єднань не пов'язані спільною метою, а є окремими суб'єктами, яких поєднують певні життєві обставини. Залучення такого громадського об'єднання зумовлене не метою його діяльності, а його зв'язком з конкретними обставинами у справі. Наприклад трудовий колектив, у якому працює неповнолітній обвинувачений, або педагогічний колектив навчального закладу, де він навчається, або квартальний комітет місцевості, де мешкає дитина.

2. Громадські об'єднання відповідної спрямованості.

Характерними для них є стійкі зв'язки. Залучення пов'язане з метою постійної діяльності громадського об'єднання.

2.1. Спеціалізовані громадські організації (громадські організації, діяльність яких має правоохоронний характер).

Вітчизняні науковці до спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинності відносять такі недержавні спеціалізовані структури:

- громадські пункти охорони порядку,

- товариські суди,
- добровільні народні дружини (робочі загони з охорони громадського порядку),
- варту правопорядку,
- оперативні загони,
- комісії підприємств щодо боротьби з пияцтвом,
- ради профілактики трудових колективів,
- громадських помічників прокурорів,
- слідчих, позаштатних співробітників міліції і деяких інших.

До спеціалізованих недержавних суб'єктів запобіжної діяльності відносять також відомчі і приватні служби безпеки, суб'єктів, які здійснюють приватну охоронну і детективну діяльність. Належність до спеціалізованих суб'єктів також вбачають у спеціальних видань, редакцій засобів масової інформації. Неспеціалізованими суб'єктами вважають усі інші організації, юридичних та фізичних осіб, які беруть участь у запобіганні злочинності у процесі реалізації своїх загальних повноважень¹⁵.

Розглядаючи недержавну систему протидії злочинності та забезпечення внутрішньої безпеки суспільства, Ю.В. Нікітін серед громадських об'єднань виділяє: адвокатуру; недержавні охоронні служби та приватних детективів; охоронні структури (служби безпеки)¹⁶.

За даними 2009 року, наведеними професором О.М. Джужею, на території України діють громадські формування з охорони правопорядку:

- «Щит Плюс» на Київщині;
- «Народна дружина» на Миколаївщині;
- в поїздах дальнього сполучення Київського напрямку з числа робітників спеціальних бригад пасажирських поїздів на Львівській залізниці створено бригади охорони громадського порядку;
- добровільні народні дружини на Хмельниччині;
- козацькі формування «Українські козаки» та Кременчуцький курінь міжнародної громадської організації «Козацтво Запорізьке» на Полтавщині;
- заводське громадське об'єднання «Ромб», створене робітниками машинобудівного заводу м. Дружківка Донецької області;
- «Добровільна народна дружина Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»;
- «Сумський міський оперативний загін дружинників» на Сумщині;
- молодіжний загін «Січ» на Полтавщині;
- студентське громадське формування Національного університету «Острозька академія» на Рівненщині;

¹⁵ *Джужа О.М.* Профілактична робота громадських формувань в Україні: проблеми та перспективи / О.М. Джужа // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4 – С. 4.

¹⁶ *Нікітін Ю.В.* Протидія злочинності громадськими організаціями як невід'ємна складова єдиної системи забезпечення внутрішньої безпеки суспільства / Ю.В. Нікітін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Є.О. Дідоренка. – Спец. вип. № 6. – Ч. 2. – С. 65–71.

- студентське формування з охорони правопорядку Донецького національного університету;
- студентське об'єднання Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського¹⁷.

2.2. Молодіжні та дитячі громадські організації.

У статті 23 Закону України «Про охорону дитинства» закріплено право дітей на об'єднання в самостійні дитячі та громадські організації за умови, якщо їх діяльність не суперечить Конституції України та Законам України, не порушує громадський порядок і безпеку держави, права і свободи інших осіб, не шкодить моралі та здоров'ю дітей та інших громадян. Дитячі громадські організації можуть створювати свої об'єднання, встановлювати контакти з дитячими громадськими організаціями інших країн, вступати до міжнародних дитячих об'єднань. Згідно зі ст. Закону, молодіжні громадські організації є об'єднаннями громадян віком від 14 до 28 років. Їх метою є діяльність, спрямована на задоволення та захист своїх соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Дитячі громадські організації – це об'єднання громадян віком від 6 до 18 років. Їх метою є діяльність, спрямована на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства. Вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів та піклувальників¹⁸.

Молодіжні та дитячі громадські організації, товариства інвалідів тощо належать до категорії громадських організацій, які самостійно без підтримки держави існувати не можуть, їм властиве співробітництво з державою¹⁹.

Молодіжні та дитячі громадські організації:

- включають до свого складу дітей;
- спрямовані на захист прав дітей та подолання проблем дитинства;
- спрямовані на дитячу аудиторію.

Молодіжні та дитячі громадські організації, відповідно, можна використовувати з інформативною метою (наприклад, метою Молодіжної громадської організації «Молодіжний інноваційний центр «Медіа-М» є задоволення прав молоді та дітей вільно одержувати та передавати інформацію; створення інформаційного простору, який сприяє всебічному

¹⁷ Джужа О.М. Профілактична робота громадських формувань в Україні: проблеми та перспективи / О.М. Джужа // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4 – С. 6–7.

¹⁸ Черепенко О.О. Взаємодія органів внутрішніх справ з державними органами та громадськими формуваннями щодо попередження злочинності серед неповнолітніх / О.О. Черепенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Спец. вип. № 1: у 2-х ч. – Ч. 1. – С. 212–213.

¹⁹ Гаєва Н.П. Форми взаємодії органів державної влади і об'єднання громадян: теоретичний аспект / Н.П. Гаєва // Держава і право. – 2009. – Вип. 49. – С. 123.

розвитку, поширенню здорового способу життя²⁰), з метою організації дозвілля дитини, з метою впливу на формування соціальної адаптації дитини та ін.

2.3. Громадські організації, мета діяльності яких пов'язана з виховною, виправною роботою.

Діяльність ряду громадських організацій спрямована на виховну роботу з дітьми, зокрема на виховання дітей-сиріт, захист їх прав, сприяння їх становленню у суспільстві. Такі організації можуть стати у нагоді під час як виявлення, так і усунення причин та умов вчинення злочинів дітьми. Серед організацій спрямованих на виховну роботу з дітьми слід назвати такі: Всеукраїнська громадська організація «Асоціація Моя родина», Всеукраїнська громадська організація «Служба захисту дітей», Громадська організація «Родина для дітей», Міжнародна громадська організація «Міжнародний центр розвитку і лідерства» та ряд інших організацій (див. Додаток Б).

Часто умовою вчинення злочинів дітьми є насильство у сім'ї. Так, 30 березня 2011 року на засіданні міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення при Дніпропетровській обласній державній адміністрації, куди запрошувались представники як правоохоронних державних органів, так і представники громадських організацій, як одне з головних питань було розглянуто «Злочинність серед неповнолітніх та діяльність органів внутрішніх справ щодо запобігання. Профілактика органами внутрішніх справ насильства в сім'ї»²¹. Отже питання злочинності серед неповнолітніх та насильства у сім'ї йдуть пліч-о-пліч. Доречним буде залучати у такому випадку громадські організації, метою діяльності яких є подолання такого антисоціального явища, як насильство у сім'ї. Наприклад, метою громадської організації «Ресурсний центр ГУРТ» є «...забезпечення надання соціальних послуг особам, які знаходяться в кризовому стані, жертвам домашнього насильства, особам, які знаходяться в конфлікті з сім'єю та відчувають психологічний дискомфорт; формування активної життєвої позиції, самореалізація особистості...» (див. Додаток Б).

До співпраці також можна залучити громадські організації, мета яких пов'язана з виправною роботою з засудженими, особами, які звільнилися з місць позбавлення волі. Відбування покарання у місцях позбавлення волі інколи виступає умовою вчинення особою у майбутньому більш суспільно небезпечного злочину, ніж той, за який вона відбувала покарання. Групування осіб схильних до антисуспільних вчинків спонукає їх набувати нових злочинних навичок та згодом їх застосовувати, слідуючи негативному прикладу «більш авторитетних товаришів». Що стосується дітей, то тут слід назвати серед причин, що спонукають до повторного вчинення злочинів,

²⁰ Офіційний сайт Молодіжної громадської організації «Молодіжний інноваційний центр «Медіа-М»: <http://media-m.org.ua/index.html>.

²¹ Лист Головного управління юстиції у Дніпропетровській області № 04-5/2808 від 23.03.2011.

втрату часу неповнолітнім, за який він мав би отримати навички суспільно корисного способу життя. Так, у той час, коли його однолітки набувають досвіду проживання у законотворчому товаристві, він таких навичок не здобуває, не отримує освіти та побутові знання. Ніша, передбачена для набуття неповнолітнім позитивного досвіду суспільного буття, заповнюється чужим негативним досвідом його «неблагополучних» товаришів.

Попереднє перебування у місцях позбавлення волі є поширеною умовою вчинення злочинів дітьми. Для усунення цієї умови під час розслідування кримінальної справи у нагоді слідчому можуть стати громадські організації.

Так, наприклад, у м. Артемівську Донецької області діє громадська організація «Жіночий соціальний еколого-правовий центр». Місією організації задекларовано сприяння соціально-правовому захисту жінок та молоді. Серед проектів вказаної організації:

- «МОСТ» – створення навчально-консультаційного пункту для неповнолітніх, що утримуються в Артемівському слідчому ізоляторі, при підтримці PRI (Міжнародна тюремна реформа);

- «Оранта» (за підтримки МФ «Відродження») – надання правової та психологічної допомоги молоді, що утримується в слідчих ізоляторах Донецької області, організація їх дозвілля;

- «Фізичне виховання неповнолітніх, що утримуються в Артемівському слідчому ізоляторі» – спільний проект з Артемівським слідчим ізолятором;

- «Сприяння» – надання соціальної допомоги засудженим до альтернативних видів покарання та звільненим з місць позбавлення волі жінкам та молоді, проведення тренінгів для працівників кримінально-виконавчих інспекцій;

- «Безпечний старт» – формування навичок здорового способу життя у засуджених жінок та молоді²².

В Україні діє ряд громадських організацій, залучення яких може статися у нагоді під час виявлення та усунення слідчим причин та умов вчинення злочинів дітьми (див. Додаток Б).

Форми залучення громадськості.

У законі *форми залучення громадськості* до розслідування злочинів прямо не вказані. Науковці, аналізуючи чинне кримінально-процесуальне законодавство, виокремлюють:

- 1) виступ слідчого на зібраннях щодо конкретних розслідуваних злочинів із закликом повідомляти йому всі відомі суспільні обставини;

- 2) звернення слідчого до населення по радіо й телебаченню. Через друкування в газетах і журналах з викладенням визначених обставин справи з проханням сприяти у виявленні винних, потерпілих і свідків;

- 3) контактування слідчого з державтоінспекторами, дільничними

²² Жіночий соціальний еколого-правовий центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrprison.org.ua>.

інспекторами, громадянами, підприємствами, установами, профспілковими та іншими громадськими організаціями для виявлення доказів і винних;

4) використання помічників слідчого, оперуповноваженого²³.

Ми пропонуємо згрупувати **форми залучення громадськості** таким чином:

1) інформативна робота слідчого (виступ перед громадянами, оголошення, обговорення певної теми на форумах, на відповідних сайтах у Інтернет-мережах);

2) звернення до певного адресата (направлення подання слідчого в порядку ст. 23-1 КПК до конкретної громадської організації);

3) застосування запобіжного заходу – порука громадської організації або трудового колективу.

Розглянемо докладніше **форми залучення громадськості** до виявлення та усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів дітьми.

1) інформативна робота слідчого (опитування, виступ перед громадянами, оголошення, обговорення певної теми на форумах, на відповідних сайтах у Інтернет-мережах).

Для спілкування з населенням, крім опитування, можна використовувати збори трудового колективу, жителів будинку чи компактного району, письмові звернення та оголошення, а також особисті бесіди з тими, хто звертається за допомогою, або ж носіями інформації. Рекомендується активно використовувати як групові, так і індивідуальні бесіди роз'яснювального характеру в трудових колективах, вузах, школах тощо²⁴.

Слідчими підрозділами ГУМВС України в Харківській області під час розслідування кримінальних справ за злочинами, вчиненими неповнолітніми, окрім направлених подань у порядку ст. 23-1 КПК України, вживаються наступні профілактичні заходи:

- з учнями шкіл та інтернатів проводяться бесіди виховного характеру та читаються лекції на правові теми щодо настання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів;

- здійснюються спільні виїзди з представниками служби у справах дітей за місцем мешкання неповнолітнього з метою з'ясування та дослідження умов, в яких він проживає, а також проведення бесід з батьками, опікунами щодо належного виконання батьківських обов'язків;

- в окремих випадках загальноосвітні навчальні заклади

²³ Стрёмовский В.А. О формах участия общественности в расследовании преступлений / В. А. Стрёмовский // Советское государство и право. – М., 1961. – С. 111. (посилання по Щерба В.М. Участь громадськості у кримінальному судочинстві: характеристика, види, форми та методи / В.М. Щерба // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>).

²⁴ Корнієнко М.В. Окремі форми взаємодії дільничних інспекторів з громадськістю / М.В. Корнієнко, П.В. Макушев // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 4(30). – С. 94–95.

забезпечуються спеціальною літературою правового характеру, зокрема, слідчим передплачено відомчу газету «Іменем Закону» для місцевої школи-інтернату²⁵.

Для залучення громадськості з використанням засобів масової інформації характерні наступні ознаки:

- залучення громадськості у нефіксованій кількості;
- неможливо простежити, чи усі реципієнти отримали повідомлення;
- не передбачає контролю та важелів впливу щодо дотримання наданих рекомендацій.

Велике значення у залученні громадськості сьогодні має використання соціальних мереж. На шпальтах періодичних видань приділено увагу обговоренню в соціальних мережах проблем формування державної політики щодо боротьби з корупцією. У подолання причин та умов вчинення злочинів неповнолітніми обговорення в соціальних мережах також може зробити свій внесок.

Одним із потужних інструментів розвитку соціальних мереж є створення тематичних співтовариств – груп, членів яких об'єднує занепокоєння загальною проблемою, загальний інтерес до професійної теми, які поглиблюють свої професійні знання і розуміння проблем у даній галузі знань, постійно обмінюючись інформацією та думками один з одним. Вони будуються на основі добровільної участі, зовні ієрархічних, функціональних і державних кордонів²⁶.

Контакти з журналістами й іншими представниками ЗМІ можуть включати надання їм допомоги в отриманні і перевірці інформації (проведення інтерв'ю, ознайомлення з матеріалами, залучення представників преси до участі в рейді тощо). З найактуальніших і важливих питань діяльності підрозділів ОВС краще проводити прес-конференції, брифінги, зустрічі представників преси з керівництвом ОВС.

Важливість налагодження контактів органів внутрішніх справ із пресою було підкреслено на засіданні міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення при Дніпропетровській обласній державній адміністрації 30 березня 2011 року, де було розглянуто питання «Співпраця із засобами масової інформації в рамках створення правових рубрик»²⁷.

2) звернення до певного адресата (подання слідчого в порядку ст. 23-1 КПК);

Встановивши, що діяльність певного громадського об'єднання може

²⁵ Лист СУ ГУМВС України в Харківській області № 47/4092 від 11.03.2011.

²⁶ Сибірякова М.Н. Залучення громадськості до обговорення в соціальних мережах проблем формування державної політики щодо боротьби з корупцією / М.Н. Сибірякова // Актуальні проблеми охорони громадського порядку та досудового провадження: матеріали наук.-практ. конференцій та круглих столів. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009–2010. – С. 68–70.

²⁷ Лист Головного управління юстиції у Дніпропетровській області № 04-5/2808 від 23.03.2011.

бути спрямована на виявлення або подолання причин та умов вчинення злочину дитиною, слідчий звертається до певного громадського об'єднання шляхом направлення подання в порядку ст. 23-1 КПК України.

Слідчий може звертатися до конкретних адресатів за такими напрямками:

- недоліки у вихованні дитини;
- незайнятість неповнолітніх навчанням або працею;
- незайняте дозвілля дитини;
- попереднє перебування дитини у місцях позбавлення волі.

Звичайно, що ці напрямки пов'язані з найпоширенішими причинами та умовами вчинення злочинів дітьми. Серед таких причин та умов представники практичних підрозділів вказують:

- недостатній рівень профілактичної роботи;
- неналежна організація встановлення «неблагополучних сімей», невжиття заходів, спрямованих на попередження скоєних злочинів і правопорушень;
- низький прожитковий рівень більшості родин;
- відсутність достатньої кількості безкоштовних секцій та гуртків за місцем проживання;
- загальне падіння моральності у суспільстві;
- пропаганда насильства та жорстокості по телебаченню;
- дефіцит достатньої кількості робочих місць для молоді, особливо осіб, які засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або відбули покарання в установах ДДЗПВП²⁸.

Встановити зв'язок діяльності громадського об'єднання та виявлених причин та умов вчинення злочину дітьми можна проаналізувавши задекларовану громадським об'єднанням програму діяльності (див. Додаток Б).

3) застосування запобіжного заходу – порука громадської організації або трудового колективу.

Іншими формами участі громадськості у подоланні причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів дітьми за чинним законодавством є порука громадської організації або трудового колективу (ст. 154 КПК України) та клопотання колективу підприємства, установи чи організації про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності з передачею його на поруки (ст. 10 КПК України). Дані форми передбачають ознайомлення громадськості з матеріалами справи, оскільки клопотання про поруку як запобіжний захід чи як форму звільнення особи від кримінальної відповідальності має прийматися, згідно із законом, на загальних зборах організації чи колективу після ретельного обговорення.

Передаючи на поруки громадській організації або трудовому колективу неповнолітнього, слідчий усуває можливість появи умов, які можуть сприяти

²⁸ Лист ГУМВС України в Донецькій області № 27/289 від 24.02.2011.; Лист ГУМВС України в Запорізькій області № 6/1854 від 10.03.2011.

вчиненню злочинів повторно, злочинів більшої суспільної небезпеки.

Реалізація громадської поруки як запобіжного заходу проявляється у психологічному впливі на свідомість обвинуваченого, що ґрунтується на морально-етичних якостях його особистості, які не дозволяють йому порушити взяте зобов'язання. Аналогічний вплив на обвинуваченого спричиняється підпискою про невиїзд, особистою порукою та відданням неповнолітнього обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи. Але, на відміну від останніх, при громадській поруці психологічний вплив на обвинуваченого опосередковується зв'язками між органом, особою, які застосовують запобіжний захід, і громадською організацією або трудовим колективом як поручителями.

Для того щоб обрати в якості запобіжного заходу поруку громадської організації або трудового колективу, необхідно переконатися, що в клопотанні громадської організації чи трудового колективу відображена дійсна думка її членів, а доповіді обставини справи на загальних зборах організації чи колективу. Все це, безперечно, позначається на і без того ущільненому робочому часі слідчого²⁹.

Для обрання такого запобіжного заходу як громадська порука необхідно також, щоб громадська організація або трудовий колектив звернулися з таким клопотанням. Запобіжний захід обирається у певний момент, про настання якого громадська організація або трудовий колектив не можуть самі знати. Більше того, не всі громадяни та й керівники організацій чи колективів знають про те, що кримінально-процесуальне законодавство надає їм таке право.

Відповідно, органу дізнання, слідчому, прокурору і суду потрібно довести до відома громадської організації чи трудового колективу, що певний громадянин притягується до кримінальної відповідальності, що вирішується питання про обрання щодо нього запобіжного заходу, і роз'яснити їх право на звернення з клопотанням про взяття обвинуваченого на поруки³⁰.

Слідчі мають враховувати й виявлені недоліки у застосуванні цього методу. Для застосування громадської поруки є характерною складна процедура застосування запобіжного заходу у поєднанні з незначним ступенем його забезпечувальної дії. Недостатніми видаються й гарантії відповідального ставлення працівників громадської організації чи трудового колективу щодо з'ясування дійсної думки їхніх членів. А надмірне розголошення обставин справи до винесення вироку з ініціативи органів, що ведуть процес, при подальшому можливому виправданні особи значно ускладнить процес її реабілітації³¹.

²⁹ Участь громадськості у розгляді та вирішенні кримінальних справ як складова змісту засади гласності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studrada.com.ua>.

³⁰ Так само.

³¹ Так само.

РОЗДІЛ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З УСУНЕННЯ ПРИЧИН І УМОВ, ЯКІ СПРИЯЛИ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ДІТЬМИ

3.1. Встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми

Одним із першочергових завдань досудового слідства є виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, і вжиття заходів до їх усунення. Правове регулювання закріплене в нормативно-правових актах, які регламентують діяльність слідчого в цьому напрямку.

Норми, які зобов'язують слідчих виявляти причини і умови дитячої злочинності викладені в таких документах:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України (ст. 23 «Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину»).

2. Положення про органи досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України.

3. Типове положення про слідче управління ГУМВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті, затверджене наказом від 31.03.2008 р. № 160. В Типовому положенні вказано, що слідче управління здійснює інформування населення через засоби масової інформації про виявлені в ході розслідування справ причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів, а також унесення пропозицій в державні, громадські організації і установи щодо усунення цих причин та умов.

4. Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності, затверджена наказом МВС України від 26.11.2008 р. № 637. Інструкція передбачає внесення подання слідчими по кожній кримінальній справі стосовно дітей, у т.ч. спільно з працівниками КМСД, щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину дитиною чи стосовно неї, до відповідного державного органу, громадської організації або посадовій особі.

5. Настанова про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів, затверджена наказом МВС України від 25.06.2001 р. № 507. В Настанові зазначено, що слідчі підрозділи відповідно до чинного законодавства України при проведенні досудового слідства виявляють причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів, вносять у відповідні державні органи, громадські об'єднання або посадовим особам приписи про вжиття заходів до їх усунення.

6. Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене Указом Президента України від 6.04.2011 р. № 383/2011. В Положенні вказано, що Міністерство відповідно до покладених на нього завдань здійснює профілактичні заходи з дітьми, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ, а також запобігає злочинам та іншим правопорушенням, уносить відповідному державному органу, громадській організації або

посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення причин та умов, що сприяють учиненню правопорушень.

Відповідно до ст.ст. 23, 64 КПК України причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, входять у предмет доказування по кожній кримінальній справі. Вони утворюють самостійну групу обставин, що підлягають доказуванню по справі.

Дії слідчого з виявлення причин і умов, а також вжиття заходів з їх усунення є процесуальною діяльністю, яка повинна відобразитися в матеріалах справи. Висновки слідчого про безпосередні причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, не повинні ґрунтуватися на обставинах, які не досліджені по розслідуваній кримінальній справі, вони повинні підтверджуватися лише доказами, допустимими законом³².

У даному випадку слідчий встановлює причини і умови злочину тільки процесуальним шляхом, тобто відповідно до норм ст.ст. 66 и 67 КПК України³³.

По кожній кримінальній справі слідчим повинні бути встановлені (у числі інших) обставини, що характеризують причини злочину, вчиненого неповнолітнім, і умови, що сприяють його вчиненню: 1) сімейні й соціальні зв'язки неповнолітнього, і їх вплив на нього (вивчення середовища, в якому він перебував, вплив батьків, друзів, колективу школи, громадських організацій, засобів масової інформації); 2) матеріальне становище неповнолітнього, умови його життя, культурно-освітній рівень та зайнятість суспільно-корисною працею; 3) прагнення й потреби особистості неповнолітнього, її особливості, характер, темперамент, стан здоров'я, сугестивність, воля; 4) конкретні приводи до вчинення злочинів: вживання алкоголю, наркотиків, підбурювання дорослими неповнолітніх, примус друзів і т.ін.; 5) зовнішні обставини, що полегшили вчинення злочинів: недоліки в охороні майна, наявність доступу до вогнепальної зброї, відсутність належного контролю і т.ін.³⁴

Вивчення слідчої практики показує, що у поданнях слідчих в якості причин і умов, як правило, вказуються лише зовнішні обставини, які, по суті, належать не до причин злочинного діяння неповнолітнього, а до умов, що сприяють вчиненню злочину. Що стосується обставин, які впливали на формування антигромадської установки особистості обвинувачуваного, то

³² Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР: Научн.-практ. коммент. / В.Г. Белоусенко, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинский и др.; Отв. ред. П.Г. Цупренко. – К.: Политиздат Украины, 1984. – С. 44, 103.

³³ Противодействие преступности: Учеб. пособие / Литвинов А.Н., Давыденко Л.М., Давыденко М.Л. и др. – К.: «Хай-Тек Прес», 2011. – С. 60.

³⁴ Жалинский А.Э. О выявлении в ходе уголовного судопроизводства причин и условий, способствовавших совершению преступлений / А.Э. Жалинский // Правоведение. – 1968. – № 2. – С. 124–127. Портал «Юридическая Россия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru>; Участие следователей и прокуроров в предупредительно-профилактической работе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lawtoday.ru>.

інформація про них у поданнях або надзвичайно мізерна, або зовсім відсутня³⁵.

Деякі такі обставини зазначені у ст. 433 «Обставини, що підлягають встановленню в справах про злочини неповнолітніх» КПК України, а саме: 1) вік неповнолітнього; 2) стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього; 3) характеристика особи неповнолітнього; 4) обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього; 5) наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність; 6) умови життя та виховання неповнолітнього.

Наприклад, з'ясування умов життя і виховання неповнолітнього, тобто встановлення фактів щодо сімейно-побутових умов, його контактів з оточуючими допоможе виявити безпосередні причини, які спонукали неповнолітнього до вчинення злочину, і зробити висновки, чи злочин є випадковим, чи він зумовлений причинами, які необхідно усунути. Напружені стосунки між батьками дуже негативно впливають на його виховання та поведінку. Судова практика свідчить, що у сім'ї, в якій неповнолітній був свідком пияцтва, злослів'я, бійок між батьками, він засвоює такі ж принципи поведінки і надалі сам починає так ставитися до інших³⁶. Аналізуючи причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, встановлено, що неповнолітні, які вчинили злочини, переважно з неповних або неблагополучних сімей, де має місце недостатнє фінансове, матеріальне та соціальне забезпечення. Діти з таких сімей в 90% випадків вчиняють злочини майнового характеру, які насамперед мають на меті збагачення³⁷.

Без встановлення умов життя й виховання неповнолітнього та обставин, які негативно впливали на його виховання, як правило, неможливо зробити правильний висновок про безпосередні причини і умови, що сприяли вчиненню злочину. З'ясування умов життя й виховання неповнолітнього припускає збирання даних про обстановку в родині, у навчальному закладі, на роботі³⁸, та включає збір даних про: 1) батьків (осіб, що їх замінюють): освіта, професія, місце роботи; моральні якості; загальноосвітній рівень; ставлення до дітей; методи виховання; поведінка в родині й побуті; відношення дітей до батьків; 2) матеріально-побутові умови родини, наявність у неповнолітнього майна, самостійного заробітку, його розміру; 3)

³⁵ Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д. Изучение следователем психологии обвиняемого. – М., 1987. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yp-bib.pro-all.com>.

³⁶ Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність // Сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.

³⁷ Лист УМВС України на Львівській залізниці «Про надання інформації» від 22.02.2011 р. № 12/728.

³⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР: Научн.-практ. коммент. / В.Г. Белоусенко, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинский и др.; Отв. ред. П.Г. Цупренко. – К.: Политиздат Украины, 1984. – С. 563, 564.

умови навчання (роботи) неповнолітнього: вчиться або працює, де саме й ким; успішність або виробничі показники; ставлення до роботи або навчання, поведінка, ставлення до старших, до друзів, участь у житті колективу; увага з боку адміністрації й громадських організацій до виховання даного підлітка, його дозвілля, підтримки зв'язку з його родиною і т.ін.; 4) найближче побутове оточення, зв'язки й коло інтересів підлітка; його участь у різних формах організованого дозвілля³⁹.

Також з'ясовується, як батьки здійснювали контроль над дітьми, чи мали вони контакт із навчальним закладом або колективом за місцем роботи підлітка.

Крім того, з'ясовується: 1) чи вчиняв неповнолітній раніше злочини або адміністративні правопорушення; коли й за що, яких заходів було до цього вжито; 2) якщо вчиняв, то чи був він поставлений на облік, які заходи впливу й усунення негативних наслідків застосовувалися, чому вони не дали результатів, які недоліки у виховній роботі мали місце.

З'ясування причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, включає також збір даних про: 1) джерела виникнення у підлітка антигромадських поглядів і звичок (поганий приклад, неправильне виховання в родині, вплив антигромадських елементів і т.ін.); 2) обставини, які призвели до формування злочинного наміру й безпосередньо штовхнули на злочин (наприклад, підбурювання); 3) обставини, що сприяли підготовці й вчиненню злочину (відсутність роботи, недоліки виховної роботи в навчальному або трудовому колективі, відсутність нагляду з боку батьків, відсутність уваги до організації дозвілля, недоліки роботи органів міліції, опіки й піклування, служби у справах дітей.

Необхідно встановити, де навчався неповнолітній, яке його ставлення до навчання і як він поведився в навчальному закладі. У тих випадках, коли неповнолітній залишив навчання, з'ясовують, коли й чому він перестав вчитися, чи було відомо про це батькам, службі у справах дітей та КМСД. Також слід установити, якщо неповнолітній не навчався, де він працює й ким, яке його ставлення до роботи.

У випадку, коли неповнолітній залишив роботу, перевіряють, коли й чому він це зробив, чи знають про це його батьки й служба у справах дітей⁴⁰.

Встановивши недоліки виховання, необхідно з'ясувати, хто саме за них відповідальний і в силу яких причин вони мали місце (злісне порушення батьківських обов'язків або труднощі в їх виконанні в силу, наприклад, розпаду родини й зайнятості матері на роботі). Якщо вчинення злочину зумовлене вихованням у неблагополучній родині або стійким негативним

³⁹ Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних / Новгород. ф-т заоч. обуч. Санкт-Петербург. юрид. ин-та МВД РФ (1999) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etelien.ru>.

⁴⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР: Научн.-практ. коммент. / В.Г. Белоусенко, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинский и др. ; Отв. ред. П.Г. Цупренко. – К.: Политиздат Украины, 1984. – С. 563.

впливом в оточенні підлітка, з'ясовується, чому й із чисті вини не було вжито заходів до оздоровлення умов його життя.

Крім того, встановлюється чи зверталася дитина особисто до органів опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів по факту жорстокого поводження.

Якщо неповнолітній вчиняв злочини у стані алкогольного сп'яніння, під впливом наркотиків або за допомогою зброї, встановлюються джерела придбання або незаконного виготовлення спиртних напоїв, наркотиків, зброї чи знарядь злому. При вчиненні майнового злочину встановлюються ігрові та інші розважальні заклади, де, можливо, неповнолітній витрачав гроші.

Необхідно встановити чи вживав неповнолітній токсичні психотропні речовини: ацетон, розчинники, клей; чи є він членом неформального об'єднання, прихильником деструктивних релігійних сект і течій⁴¹.

З'ясування мотиву злочину в ході розслідування здійснюється: 1) за об'єктивними показниками злочинної поведінки шляхом розшифрування їх значеннєвих зв'язків і змісту; 2) за індивідуальними особливостями мотивації злочину шляхом збору відомостей про її формування й безпосереднього виявлення особою під час, до й після вчинення злочину; 3) за даними про мотив злочину, отриманим від обвинуваченої особи⁴².

Відповідно до судової практики також необхідно встановити таке: чи не призвело до вчинення неповнолітнім конкретного злочину втягнення його дорослими в антигромадську діяльність; у чому саме полягало втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність; які форми та способи втягнення неповнолітнього у вчинення протиправних дій застосовувалися дорослою особою, характер фізичного або психічного примусу, а також чи не зловживала ця особа службовою, матеріальною або іншою залежністю від неї неповнолітнього; роль дорослих у вчиненні злочинів у групі з неповнолітніми; характер взаємовідносин між дорослим і неповнолітнім⁴³.

Перевірка версії про підбурювання з боку дорослих осіб або іншу форму втягнення в злочинну діяльність неповнолітнього сприяє також встановленню конкретних причин вчинення ним злочину.

У випадку повторного вчинення неповнолітнім злочину повинні бути спеціально досліджені причини і умови, що сприяли рецидиву, зокрема, недоліки в діяльності адміністративних органів по його виправленню й перевихованню. Якщо неповнолітній, який вчинив повторний злочин, повернувся на місце проживання після відбуття покарання або перебування у

⁴¹ Кушхов А.А. Подростковый наркотизм: социальный анализ и профилактика. Научное издание. – Нальчик: Нальчикский филиал Краснодарского университета МВД России, 2008. – С. 34, 35.

⁴² Причины и условия преступности / Сайт Alldest.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://revolution.allbest.ru>.

⁴³ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» від 27.02.2004 року № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

виховній установі, з'ясовується, як він там характеризувався, чи були вжиті заходи для його працевлаштування й контролю над його поведінкою та чому вони не дали позитивних результатів; причини неналежного контролю якщо його було засуджено умовно або з відстрочкою виконання вироку – чи був встановлений своєчасний контроль за його поведінкою КМСД і службою у справах дітей чи застосовувалися інші заходи виправлення й перевиховання⁴⁴.

З'ясовуючи вищевказані обставини, слід виходити з того, що при розслідуванні кримінальних справ повинні бути з найбільшою повнотою з'ясовані причини вчинення даного злочину саме цим неповнолітнім⁴⁵.

Вивчити всі життєві обставини, які могли вплинути на формування моральної позиції особистості неповнолітнього, у межах кримінальної справи практично неможливо. Тому слідчий зобов'язаний встановити такі негативні обставини з життя обвинувачуваного, які: 1) могли вплинути на його моральну позицію; 2) можуть бути встановлені в рамках попереднього слідства; 3) повинні й можуть бути реально усунуті або заблоковані⁴⁶.

При встановленні причин, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім можна також керуватися такими критеріями і показниками соціально небезпечного становища неповнолітнього:

Критерії соціально небезпечного становища неповнолітнього	Показники соціально небезпечного становища неповнолітнього
1. Неповнолітній виховується в сім'ї, де батьки (інші законні представники) не виконують чи неналежним чином виконують свої обов'язки з виховання, навчання чи утримання дитини.	Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків: поведінкою позбавляють дитину мінімальних життєвих благ, необхідних для життя та розвитку, не піклуються про його здоров'я, етичний, фізичний і психологічний розвиток, матеріально-побутове забезпечення, навчання, підготовку до праці і самостійного життя в суспільстві, проявляють до нього байдужість, ухиляються від сплати аліментів та ін. (відсутність належного харчування, одягу, житла, освіти, медичної допомоги, включаючи відмову від

⁴⁴ Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних / Новгородский факультет заочного обучения Санкт-Петербургского юридического института МВД РФ (1999) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etelien.ru>.

⁴⁵ Жалинский А.Э. О выявлении в ходе уголовного судопроизводства причин и условий, способствовавших совершению преступлений / А.Э. Жалинский // Правоведение. – 1968. – № 2. – С. 124–127. Портал «Юридическая Россия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru>; Участие следователей и прокуроров в предупредительно-профилактической работе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lawtoday.ru>.

⁴⁶ Давиденко Л.М. Причины и условия, способствовавшие совершению преступления, как предмет криминологической деятельности следователя по уголовному делу / Л.М. Давиденко, В.Л. Давиденко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2005. — № 1. — С. 265.

	<p>медичного обстеження, спостереження і лікування дитини; відсутність уваги, що може призвести до нещасного випадку, до тілесних ушкоджень тощо; відсутність турботи, що зумовлено хворобою, бідністю, неосвіченістю або недосвідченістю); факти залишення дитини без їжі, тепла, нагляду, вигнання дитини з дому; батьки позбавлені батьківських прав стосовно братів, сестер дитини.</p>
<p>2. Неповнолітній виховується в сім'ї, де батьки (інші законні представники) зловживають батьківськими правами.</p>	<p>Примушування дитини до зайняття жебрацтвом, проституцією, азартними іграми. Втягнення дитини в злочинну діяльність, антигромадську поведінку. Незаконне витрачання батьками майна, що належить дитині. Заборона дитині відвідувати загальноосвітні установи. Систематичне застосування до дитини антипедагогічних заходів впливу.</p>
<p>3. Неповнолітній виховується в сім'ї, де батьки (інші законні представники) негативно впливають на його поведінку (виховання має антигромадський характер).</p>	<p>Залучення дитини до вживання спиртних напоїв, немедичного вживання наркотичних, токсичних, психотропних і інших сильнодіючих речовин. Аморальний спосіб життя батьків неповнолітнього (зловживання алкогольними напоями, хронічний алкоголізм, наркоманія, проституція, перебування на обліку в органах внутрішніх справ тощо).</p>
<p>4. Жорстоке поводження з неповнолітнім у сім'ї.</p>	<p>Фізичне насильство – навмисне нанесення дитині фізичних ушкоджень, які можуть призвести до смерті дитини або викликають серйозні ушкодження, що вимагають медичної допомоги, порушення фізичного чи психічного здоров'я або ведуть до відставання в розвитку; тілесні покарання, що наносять шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини. Сексуальне насильство або розбещення неповнолітнього. Психічне (емоційне) насильство – тривала, постійна або періодична психологічна дія, що призводить до формування у дитини патологічних рис характеру або порушення розвитку його особистості (відкрите неприйняття і критика дитини, образа і приниження її гідності, погрози, що виявляються в словесній формі без фізичного насильства, навмисна фізична чи соціальна ізоляція, пред'явлення дитині надмірних вимог, що не відповідають його</p>

	віку і можливостям; одноразова груба психічна дія, що викликала у дитини психічну травму).
5. Неповнолітній вчиняє правопорушення чи інші антигромадські дії.	Збільшення порушень дисципліни, збільшення пропусків занять в установі освіти, прогули (якщо неповнолітній перебуває у трудових відносинах). Зміцнення асоціальних зв'язків, бродяжництво неповнолітнього. Неповнолітній вчиняє дії, що спричиняють адміністративну або кримінальну відповідальність, перебуває на обліку в кримінальній міліції у справах дітей. Неповнолітній є членом екстремістського угруповання, деструктивної секти.
6. Неповнолітній знаходиться в несприятливих умовах, екстремальній життєвій ситуації.	Проживання неповнолітнього в сім'ї в ситуації конфлікту, з наявністю стресових факторів: безробіття, фінансові проблеми, нестерпна етична атмосфера. Соціальна ізоляція неповнолітнього. Негативний вплив на неповнолітнього культурних або релігійних факторів. Жорстоке поводження з неповнолітнім з боку однолітків, дорослих. Негативний вплив однолітків, дорослих. Неповнолітній, який постраждав у результаті аварії, катастрофи, лих тощо. Неповнолітній наданий сам собі, не має місця проживання або місця перебування.

Слідчий при встановленні причин конкретного злочину йде шляхом причинно-наслідкових зв'язків доти, поки не буде встановлено: 1) чому було можливим існування й дія безпосередніх причин злочину, тобто конкретних обставин криміногенної ситуації розслідуваного злочину; 2) що і як треба було зробити для своєчасного усунення даної криміногенної ситуації; 3) хто конкретно винуватий у тому, що безпосередні причини даного злочину не були вчасно усунуті⁴⁷.

При поверховому дослідженні обставин, зазначених в ст. 433 КПК України (у числі інших обставин), подання слідчих мають формальний характер, не містять практичної аргументації і юридичного обґрунтування, в них зазначаються лише обставини вчинення злочину без викладення причин і умов⁴⁸.

Встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (або

⁴⁷ Давиденко Л.М. Причины и условия, способствовавшие совершению преступления, как предмет криминологической деятельности следователя по уголовному делу / Л.М. Давиденко, В.Л. Давиденко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2005. — № 1. — С. 263.

⁴⁸ Лист УМВС України в Рівненській області «про надання інформації» від 3.03.2011 р. № 18/147в; Лист ГУМВС України в Запорізькій області від 10.03.2011 р. № 6/1854.

обставин, що їх характеризують) здійснюється в ході виконання слідчих дій та аналізу відомостей, що є у матеріалах справи⁴⁹.

Засоби встановлення обставин, що характеризують причини і умови, що сприяли злочину, частково містяться в ст. 433 КПК України. Вказана стаття передбачає допит як свідків батьків неповнолітнього та інших осіб, які можуть дати потрібні відомості, а також витребування необхідних документів і проведення інших слідчих дій.

У даному випадку як свідків також необхідно допитати таких осіб:

1) родичів, вчителів неповнолітнього, у т.ч. класного керівника; вихователів, у т.ч. представників адміністрації школи, училища, коледжу, підприємства і т.ін.), які можуть надати відомості щодо умов життя та виховання неповнолітнього, причин вчинення злочину;

2) сусідів, знайомих, друзів (по школі, роботі), які також можуть надати відомості щодо умов життя та виховання неповнолітнього;

3) осіб, неправильні дії або бездіяльність яких, сприяли вчиненню злочину неповнолітнім;

4) працівників органів внутрішніх справ: дільничних працівників міліції, працівників кримінальної міліції у справах дітей та працівників приймальників-розподільників для дітей, які за своїми функціональними обов'язками ведуть облік неповнолітніх та проводять з ними профілактичну роботу, а також здійснюють попередження насильства в сім'ї тощо.

В залежності від тієї інформації, яка підлягає встановленню, необхідно допитати представників: 1) управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; 2) шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації органів освіти; 3) центрів медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; 4) спеціальних виховних установ Державного департаменту України з питань виконання покарань; 5) притулків для дітей; центрів соціально-психологічної реабілітації дітей; 6) соціально-реабілітаційних центрів (ст. 1 «Органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень» Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р.); 7) органів праці та соціального захисту населення; 8) закладів охорони здоров'я; 9) центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 10) управлінь (відділів) охорони здоров'я обласних (міських, районних) державних адміністрацій; 11) управлінь (відділів) освіти і науки обласних, міських та районних державних адміністрацій; 12) дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів (ст. 2 Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих

⁴⁹ Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Вид. 2-ге, допов. та перероб. / За заг. ред.. В.Т. Малярєнка, Ю.П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одісей», 2010. – С. 87.

обставинах, затвердженого спільним наказом від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106); 13) спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї; 14) органів опіки і піклування; 15) спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї; 16) кризових центрів для жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї; 17) центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї; кризових центрів (ст. 3 «Органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р.); 18) центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: а) урядових органів державного управління; б) республіканських (Автономної Республіки Крим), обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; в) спеціалізованих формувань, що створюються районними, міськими, районними у містах, селищними і сільськими центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (наприклад, служби психологічної допомоги, кризові центри, центри реабілітації, ресоціалізації, адаптації, телефон довіри тощо) (ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р.)^{*}; 19) інших органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, у т.ч. благодійних організацій, фондів, фундацій.

Крім того, інформація щодо причин і умов, які сприяли вчиненню злочину неповнолітнім може міститися в допитах самого неповнолітнього, свідків, потерпілих, експертів тощо.

При цьому необхідно точно визначити коло осіб, яких необхідно допитати саме з метою виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і провести необхідну підготовку до допиту. Готуючись до допиту слідчий повинен вивчити матеріали кримінальної справи, встановити всю можливу інформацію про особу, яка буде допитуватися, дослідити питання про фактори, що зумовили вчинення злочину і, можливо, вимагають спеціальних знань (у цьому випадку може бути залучено спеціаліста), за необхідності – ознайомитися зі спеціальною літературою⁵⁰.

При складанні плану проведення допиту слідчий повинен також

^{*} Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: 1) уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування; служби у справах дітей.); 2) фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю; 3) об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації; 4) юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді; 5) волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю (ст. 3 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р.).

⁵⁰ Баулін О. Процесуальна діяльність міліції із встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину / О. Баулін, А. Форостяний // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 7. — С. 125.

передбачити питання, які б допомогли встановити причини і умови, що сприяли вчиненню злочину. При проведенні допиту неповнолітнього рекомендується відразу ж попередньо з'ясувати його умови життя і виховання, інтереси, схильності, поведінку, коло знайомих⁵¹.

Особливе місце у встановленні причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, займає допит осіб, які відповідальні за виховання неповнолітніх.

Показання осіб, які відповідальні за виховання неповнолітніх, необхідні: 1) для з'ясування умов життя й виховання, особливостей особистості неповнолітнього; 2) для з'ясування інших обставин, що сприяли протиправній поведінці підлітка; 3) для вирішення питання про відповідальність батьків, педагогів і вихователів за неналежне виховання підлітка, визначення їх ролі у виправленні й перевихованні неповнолітнього.

Для забезпечення повноти допиту зазначених осіб доцільно мати на увазі наступний деталізований перелік питань, що підлягають з'ясуванню: склад родини, умови для навчання й відпочинку підлітка; коло товаришів, як і з ким проводить вільний час; як батьки контролюють поведінку підлітка; як він вчиться й поводить себе в навчальному закладі, за місцем роботи й проживання; чи випиває, коли й хто схилив до спиртного; чи здійснював раніше провини, які заходи застосовувалися до підлітка; відносини підлітка з колективом; взаємини батьків і їх відносини з підлітком; якою інформацією вони володіють щодо вчиненого злочину. Педагоги (вихователі) шкіл і профтехучилищ можуть викласти особливості психофізичного розвитку й характеру неповнолітнього, розповісти про його потреби, інтереси й зв'язки, про прояв вікових особливостей⁵².

Обставини, які характеризують причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, встановлюються також за допомогою проведення інших слідчих дій.

Проведення очної ставки дає можливість встановити причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, які не були виявлені та встановлені під час проведення попередніх допитів, або дає можливість встановити нові причини і умови.

В ході проведення огляду місця події можна встановити умови, що сприяли вчиненню злочину, наприклад, відсутність освітлення, ґрат на вікнах, несправність замків та сигналізації тощо. В ст. 190 КПК України вказано, що з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів та документів. Своєчасний і кваліфікований огляд місця події дає можливість іноді встановити й мотиви дії неповнолітнього⁵³, а участь в

⁵¹ Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной деятельности. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – С. 194, 195.

⁵² Криминалистика: Учебник / под ред. И.Ф. Крылова, А.И. Бастрыкина. – М.: Дело, 2001. – С. 775, 776.

⁵³ Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР: Научн.-практ. коммент. / В.Г. Белоусенко, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинский и др.; Отв. ред. П.Г. Цупренко. – К.:

огляді спеціаліста сприяє більш повному встановленню умов, що сприяли вчиненню злочину⁵⁴.

Перш за все слідчому необхідно на початковому етапі цієї слідчої дії спланувати огляд об'єктів не лише безпосередньо пов'язаних із подією злочину, а й тих, що стосуються причин і умов, які сприяли його вчиненню. Під час дослідження всіх елементів обстановки місця події з метою виявлення так званих критичних ознак необхідно також приділяти увагу фактам, які віддзеркалюють причини і умови, що сприяли вчиненню злочину⁵⁵.

Часто в ході огляду місця події встановлюються обставини, які вимагають негайного реагування. В таких випадках слідчий може внести у відповідні організації подання, складене за результатами огляду місця події.⁵⁶

Умови, які сприяли вчиненню злочину, можна також встановити під час відтворення обстановки та обставин події. Проведення даної слідчої дії дає можливість виявити ті умови, які не були встановлені раніше, наприклад, під час огляду місця події, або встановити нові обставини, що характеризують умови, які сприяли вчиненню злочину.

Ефективним засобом виявлення зазначених обставин може стати обшук житла або робочого місця неповнолітнього. Виявлення при обшуку предметів, вилучених з обігу, дозволяє встановити джерело їх придбання й, відповідно, обставини, при яких ці об'єкти безперешкодно стають предметом різних злочинних дій, що досить важливо при розслідуванні незаконного обігу наркотиків або зброї, вибухових речовин⁵⁷.

Одним із засобів встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню злочину неповнолітнім, є експертні дослідження.

При призначенні експертиз слідчий повинен враховувати можливість встановлення експертом даних, які прямо або побічно сприяють встановленню причин і умов вчиненого злочину і розробці пропозицій щодо їх усунення⁵⁸. У багатьох випадках він має право прямо поставити перед експертом питання, які стосуються даних обставин. Висновок про такі обставини слідчий може зробити й у тих випадках, коли прямо таке питання не ставилося, але про них можна судити по відповідях на інші питання⁵⁹.

Политиздат України, 1984. – С. 258.

⁵⁴ *Аверьянов Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криміналістика: Учебник для вузов / Под ред. проф. Р.С. Белкина. – М.: Из-во НОРМА, 2001. – 990 с.

⁵⁵ *Баулін О.* Процесуальна діяльність міліції із встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину / О. Баулін, А. Форостяний // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 7. — С. 124.

⁵⁶ *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – С. 119.

⁵⁷ *Аверьянов Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криміналістика: Учебник для вузов / Под ред. проф. Р.С. Белкина. – М.: Из-во НОРМА, 2001. – 990 с.

⁵⁸ *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – С. 120.

⁵⁹ *Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криміналістика: Учебник для вузов / Под ред. проф. Р.С. Белкина. – М.: Из-во НОРМА, 2001. – 990 с.

Роботу з виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, та розробки пропозицій з їх усунення експерт може виконувати і за власною ініціативою. В ст. 200 КПК України вказано, що коли при проведенні експертизи експерт виявить факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання, він вправі на них вказати в своєму висновку. Хід і результати виконаної експертом роботи з встановлення обставин, що характеризують причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, експерт відображає у висновках⁶⁰.

За результатами відбирання зразків крові для експертного дослідження слідчий може з'ясувати чи вчиняв неповнолітній злочини у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотиків. Вказане допоможе також виявити джерела придбання алкоголю й наркотичних засобів та психотропних речовин.

Слідчі дії, спрямовані на встановлення причин і умов вчиненого злочину, повинні проводитися одночасно й у нерозривному зв'язку з розслідуванням самого факту злочинного діяння. Серйозну помилку допускають ті слідчі, які починають встановлювати причини і умови вчиненого злочину лише тоді, коли розслідування по справі підходить до кінця. Практика свідчить, що така робота, як правило, є безрезультатною⁶¹. Тому обставини, які сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, повинні встановлюватися в ході всього розслідування⁶².

Іншим ефективним засобом встановлення обставин, які характеризують причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів є збір та аналіз документів, які містять відомості про неповнолітнього та його оточення.

Які документи необхідно зібрати слідчий вирішує залежно від тих обставин, які підлягають встановленню.

Для з'ясування тих чи інших обставин можуть бути витребувані: характеристики з навчального закладу або місця роботи неповнолітнього, з місця роботи батьків; довідки із служби у справах дітей; органів опіки і піклування та спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, а також інших органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, матеріали комісій, у т.ч. комісій з питань захисту прав

⁶⁰ Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – С. 121.

⁶¹ Давиденко Л.М. Причины и условия, способствовавшие совершению преступления, как предмет криминологической деятельности следователя по уголовному делу / Л.М. Давиденко, В.Л. Давиденко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2005. — № 1. — С. 266.

⁶² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. профессора Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – С. 965.

дитини*).

До обстеження умов життя і виховання неповнолітнього можуть бути залучені представники громадськості. Результати обстеження долучаються до кримінальної справи в якості документа⁶³.

У зазначені установи повинні бути направлені запити з переліком необхідних даних. У запиті звертається увага на необхідність всебічної характеристики, приведення даних не тільки про недоліки, але й про позитивні якості й вчинки неповнолітнього, про умови його життя й виховання⁶⁴.

Наприклад, з вивчення змісту акта обстеження матеріально-побутових умов сім'ї неповнолітнього можна з'ясувати такі питання: санітарний стан приміщення, де проживає неповнолітній, умови його життя, соціальний стан сім'ї, взаємовідносини між членами сім'ї та характеристика батьків неповнолітнього.

За наслідками відвідування заявника за місцем проживання щодо вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення складається акт обстеження, в якому зазначається: склад сім'ї, наявність неповнолітніх дітей, загальний аналіз ситуації, що склалася в родині, факти прояву будь-яких форм насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного), вжиті заходи щодо припинення насильства та надання допомоги членам сім'ї, постраждалим від насильства або стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, висновки щодо необхідності здійснення подальшої роботи (проведення виховно-попереджувальної роботи з членами сім'ї, винними у вчиненні насильства в сім'ї, взяття їх на профілактичний облік, здійснення соціального супроводу сім'ї, надання психологічної допомоги постраждалому члену сім'ї, вилучення дитини з сім'ї тощо)*.

В обліковій картці сім'ї, щодо якої здійснюється соціальний супровід (додаток № 2 до Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах), знаходяться відомості щодо ознак кризової ситуації в сім'ї: самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, інвалідність, психологічний чи психічний розлад, систематичне вживання алкогольних чи наркотичних засобів, стихійне лихо, катастрофа тощо.

* Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866.

⁶³ Криміналістика: Учебник / под ред. И.Ф. Крылова, А.И. Бастрыкина. – М.: Дело, 2001. – С. 776.

⁶⁴ Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних / Новгородский факультет заочного обучения Санкт-Петербургского юридического института МВД РФ (1999) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etelien.ru>.

* п. 10 Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї від 09.03.2004 р. № 3/235.

Матеріали також можуть бути витребувані слідчим у підрозділах кримінальної міліції у справах дітей, а також у службах дільничних інспекторів міліції.

Крім того, при складанні подання слідчий може використовувати анкету по встановленню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми. Вона заповнюється на основі показань неповнолітнього, свідків, за результатами проведення інших слідчих дій, аналізу документів, які містять відомості про неповнолітнього та його оточення (див. Додаток В^{*}). В даному випадку заповнення анкети полегшить слідчому складання подання^{**}.

3.2. Подання слідчого по усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми

Мотивована постанова слідчого є основним процесуальним документом, в якому він викладає й доводить до відома відповідних осіб і організацій свої висновки про причини і умови, що сприяли вчиненню розслідуваного злочину, про заходи, які необхідно вжити для усунення цих причин і умов.

Подання вноситься звичайно після закінчення попереднього розслідування, а в невідкладних випадках – у процесі розслідування кримінальної справи.

Даючи рекомендації про заходи щодо усунення причин і умов, слідчий не повинен втручатися в оперативну й господарську діяльність підприємств, установ і організацій або вказувати, яке саме стягнення повинно бути накладено на особу, винну у створенні таких причин і умов⁶⁵. Слідчий у такому випадку обмежується лише вказівкою на необхідність вжиття з боку керівництва заходів для усунення виявлених у ході слідства причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім⁶⁶. Рекомендації слідчого про заходи для усунення причин і умов не повинні підміняти функції керівника організації, якому направляється подання. Рекомендації повинні бути

* Анкета є авторською розробкою і не має обов'язкового характеру.

** Наприклад, російський вчений Г.Ф. Горський в монографії «Виявлення і вивчення причин злочинності в стадії попереднього розслідування» (Воронеж, 1964 рік) писав: «Анкетування, як метод одержання відомостей про причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів, необхідно законодавчо закріпити в Кримінально-процесуальному кодексі. Анкета заповнюється на основі показань обвинувачуваного, свідків по фактах, отриманих у результаті проведення інших слідчих дій. Обвинувачуваний має право ознайомитися з нею й заявляти клопотання про доповнення анкети» (Див.: Жалинский А.Э. О выявлении в ходе уголовного судопроизводства причин и условий, способствовавших совершению преступлений / А.Э. Жалинский // Правоведение. – 1968. – № 2. – С. 124–127).

⁶⁵ Уголовно-процесуальный кодекс Украинской ССР: Научн.-практ. коммент. / В.Г. Белоусенко, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинский и др.; Отв. ред. П.Г. Цупренко. – К.: Политиздат Украины, 1984. – С. 44–45.

⁶⁶ Профілактика злочинів на досудовому слідстві / Методичні рекомендації. Головне слідче управління МВС України. – К., 2010.

економічно доцільні й здійсненні в рамках законності, ясними, зрозумілими й реально виконуваними⁶⁷.

Подання вноситься у зв'язку з конкретною кримінальною справою. В ньому мають бути чітко відображені всі обставини, які зумовили вчинення злочину⁶⁸.

Слідчий, реагуючи на недоліки в роботі відповідних державних органів, громадських організацій або посадових осіб, повинен викривати конкретні недоліки в їх діяльності, наводити шляхи їх усунення, за наявності достатніх підстав ставити питання щодо відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, посадових осіб, які допустили недоліки у виховній роботі з підлітками або створили умови для вчинення злочину⁶⁹.

Подання складається у чотирьох примірниках: перший долучається до справи, другий – надсилається адресату, третій – прокурору, який проводить нагляд за досудовим слідством, а четвертий долучається до наряду обліку профілактичної діяльності, який обов'язково ведеться в слідчих управліннях, відділах та відділеннях⁷⁰.

Оскільки закон не обмежує кількість подань і момент їх внесення, вони можуть вноситися як в одну адресу, так і в декілька організацій, підприємств і установ, від яких залежить усунення виявлених у справі причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім.

Як правило, подання вносяться тим посадовим особам і керівникам, які в силу своїх службових повноважень можуть і зобов'язані вжити заходів по усуненню встановлених причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

У вищі органи подання вносяться звичайно в тих випадках, коли причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, були створені в результаті певних дій керівників тих організацій, які повинні їх усувати, або коли організація нижчого підпорядкування не в змозі усунути деякі недоліки⁷¹. У вказані органи подання вносяться також у випадках, коли причини і умови стали наслідком особливо серйозних порушень, або якщо вони стосуються декількох різних державних органів або громадських організацій чи їх керівників.

Крім того, у вищі органи подання вноситься в тих випадках, коли керівники нижчого підпорядкування не усунули недоліки, указані в поданні, або взагалі його проігнорували.

Безпосередньо вищестоящим посадовим особам та організаціям подання слідчого повинне надсилатися також тоді, коли виявлені причини і

⁶⁷ Методичні рекомендації за ст.ст. 23, 23-1 КПК України / Слідче управління УМВС України в м. Севастополі., 2009.

⁶⁸ *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – С. 122.

⁶⁹ Методичні рекомендації / Головне слідче управління МВС України. – К., 2007.

⁷⁰ Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 75.

⁷¹ Методичні рекомендації за ст.ст. 23, 23-1 КПК України / Слідче управління УМВС України в м. Севастополі. – Севастополь, 2009.

умови, які призвели до вчинення злочину, є типовими для відповідного відомства чи системи підприємств, оскільки заходи щодо ліквідації обставин, котрі зумовили вчинення злочину, будуть здійснюватися й організаціями нижчого підпорядкування цього відомства чи системи⁷².

Подання про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів неповнолітніми, які направляються керівникам обласних установ, підписуються керівниками ГУМВС, УМВС, УМВСТ або їх заступниками – начальниками слідчих управлінь, відділів, відділень; подання на адресу відповідних установ, підприємств і організацій – безпосередньо слідчими. Подання на адресу міністерства і відомства вносяться через Головне слідче управління МВС України (п. 5.1.7. Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів від 25.06.2001 р. № 507). Подання, винесене слідчим, затвердженню не підлягає.

Закон не регламентує з якого моменту починається відрахування встановленого ст. 23-1 КПК України строку для вжиття необхідних заходів і повідомлення про це слідчому, який направив подання. Початком цього строку вважається момент одержання адресатом внесеного подання. Не пізніше як у місячний строк по поданню адресат вживає необхідних заходів і про результати повідомляє слідчого.

Відомості про вжиті заходи, що містяться у письмових відповідях державних органів, громадських організацій або посадових осіб, повинні бути долучені до матеріалів кримінальної справи, а копії – до наряду обліку профілактичної діяльності (додаток 1 до п. 3.5.40 Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів).

У випадку залишення посадовою особою подання без розгляду слідчий зобов'язаний вжити заходів, передбачених ст.ст. 254–257 КУпАП.

Так, аналіз слідчої практики вказує на такі причини невиконання подань: 1) слідчі не достатньо контролюють виконання подань та не вживають заходів до посадових осіб, передбачених ст.ст. 254-257 КУпАП; 2) часта зміна керівництва державних органів та організацій на адресу яких вносяться подання; 3) незнання посадовими особами, а також керівниками установ, підприємств, організацій норм кримінально-процесуального закону, що регламентує профілактичну діяльність слідчого, а також відсутність у посадових осіб і керівників установ, підприємств, організацій досвіду та розуміння необхідності своєчасного проведення заходів; 4) низька правова свідомість громадян; 5) нездійснення контролю окремими начальниками слідчих підрозділів за надходженням інформації про розгляд подань та реагування на них, ненадсилання відповідних нагадувань; 6) неналежний облік в окремих слідчих підрозділах направлених подань, відсутність обліку подань, на які не отримано відповідей; 7) наявність випадків безпідставного

⁷² Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 79.

погодження слідчих з поясненнями посадових осіб про неможливість ефективного усунення причин, які сприяли вчиненню злочину⁷³; 8) не завжди в ході досудового слідства вживаються всі необхідні і реально можливі заходи щодо з'ясування обставин, що служили причинами і умовами вчинення злочину; 9) в окремих поданнях слідчого інколи неповно наводяться факти, з приводу яких вони постановлені; 10) прийняті рішення не завжди обґрунтовані і підтверджені доказами, що зібрані в справі; 11) в ряді випадків даються рекомендації, які стосуються порядку здійснення оперативно-господарської діяльності організацій; 12) окремі рішення іноді надсилаються не тим посадовим чи службовим особам, які в силу свого службового стану можуть і повинні усунути зазначені в них недоліки⁷⁴.

Подання – це процесуальний акт, який складається з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної та резолютивної.

У *вступній частині* вказується: 1) найменування адресата, якому направляється подання; 2) назву документа «Подання про вжиття заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину» (назву документа запропоновано виходячи зі змісту ч. 1 ст. 23-1 КПК України*). Хоча в ході вивчення подань про вжиття заходів для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, з'ясовано, що 40,5% подань слідчих мають назву «Подання про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину», 37,8% – «Подання» та 16,2% – «Подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів» (див. Додаток Г); 3) дата та місце складання подання; 4) посада, спеціальне звання та прізвище службової особи, яка склала подання⁷⁵.

При оформленні вступної частини особливо важливим є правильне визначення адресата, якому направляється подання.

Як свідчить практика, значна кількість подань вноситься лише на ім'я керівництва ОВС Г(У)МВС й не беруться до уваги усі установи, підприємства та посадові особи, які можуть вжити реальних заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Так, за результатами вивчення подань про вжиття заходів для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину неповнолітнім встановлено, що 39,6% подань було

⁷³ Лист ГУМВС України у Львівській області від 25.02.2011 р. № 2/1682; Лист УМВС України в Закарпатській області від 03.03.2011 р. 3 7/870; Лист УМВС України в Житомирській області від 04.03.2011 р. № 10/1543; Лист УМВС України в Миколаївській області від 1.03.2011 р. № 5/1316; Лист УМВС України на Південно-Західній залізниці від 18.03.2011 р. № 37/5-2785.

⁷⁴ *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – С. 123.

* Частина 1 статті 23-1 «Подання органу дізнання, слідчого, прокурора в кримінальній справі» КПК України: «Орган дізнання, слідчий, прокурор, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі **подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов**».

⁷⁵ Профілактика злочинів на досудовому слідстві / Методичні рекомендації. Головне слідче управління МВС України. – К., 2010.

направлено на адресу органів і підрозділів внутрішніх справ, 32,4% – керівникам середніх, середньо-технічних та вищих навчальних закладів, 13,5% – керівникам обл-, міськ-, райдержадміністрацій та 11,1% – керівникам сільських рад (див. Додаток Г).

У даному випадку слідчому необхідно правильно визначити адресата, який в силу своїх службових повноважень може і зобов'язаний вжити заходів по усуненню встановлених причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім.

Зазвичай, подання про ліквідацію обставин, що зумовили вчинення злочину, необхідно надсилати керівникам тих установ, де безпосередньо виявлені обставини, які характеризують причини і умови, що сприяли вчиненню злочину⁷⁶.

У той же час при направленні подання про вжиття заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім слідчий не повинен обмежуватися тільки тими установами, де безпосередньо виявлені вказані обставини (одним адресатом). У даному випадку ефективним є направлення подання декільком адресатам, які спільно можуть досягти більших результатів по усуненню причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, або одночасно у вищі органи та органи нижчого підпорядкування (див. Додаток Б). Хоча, за результатами вивчення подань було встановлено, що 87,4% подань слідчі направляли 1 адресату, 7,2% – 2 адресатам та 2,7% – відповідно 3 і 4 адресата (див. Додаток Г).

Слідчий визначає органи і установи в залежності від конкретної кримінальної справи та обставин, які характеризують виявлені причини і умови, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім. Такими органами і установами можуть бути: 1) органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень (органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей); 2) органи та установи, які здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї; 3) органи та установи соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, тощо (див. Додаток А).

При встановленні адресата, кому необхідно направити подання, слідчий може орієнтуватися на завдання та повноваження, які покладені на ті чи інші органи й установи.

Це дає можливість зрозуміти чи можуть вони реально в межах своїх завдань та повноважень вжити заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, або здійснити контроль за їх усуненням (вплинути на інші органи).

Вказані органи і установи можна встановити за допомогою вивчення нормативно-правових документів, які регламентують їх діяльність (наприклад, Типове положення про службу у справах дітей обласної,

⁷⁶ Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 79.

Київської та Севастопольської міської державної адміністрації та Типове положення про службу у справах дітей районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2007 р. № 1068, ст. 13 «Права та обов'язки суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю» Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р., розділ II «Органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р.), або за допомогою направлення запиту у відповідні установи для роз'яснення.

Зазвичай вони встановлюються в процесі з'ясування причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім (проведення слідчих дій, збору та аналізу документів, які містять відомості про неповнолітнього та його оточення).

Як свідчить слідча практика, ефективним є також внесення подань за місцем роботи батьків неповнолітнього або в службу у справах дітей.

У той же час залишається низьким рівень направлення подань до центральних органів виконавчої влади, що, в свою чергу, знижує ефективність виконання заходів по усуненню причин і умов вчинення злочину неповнолітнім.

Підготовка та внесення спільних подань з працівниками КМСД, дільничними інспекторами міліції та працівниками інших служб, які брали участь у розкритті та розслідуванні злочинів, значно збільшить якість їх підготовки в частині висвітлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, та заходів, направлених на їх усунення (наприклад, ст. 6 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. вказує на те, що служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення^{*}). Крім того, за необхідності при підготовці подання доцільно залучати психологів, вихователів та інших спеціалістів.

В *описово-мотивувальній частині* міститься: 1) коротке викладення фабули кримінальної справи, у т.ч. дані про неповнолітнього, який вчинив злочин; 2) викладення встановлених конкретних причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; 3) докази, які підтверджують наявність причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (крім посилання на відповідні докази, також робиться посилання на закони, що порушені, і на відомчі акти, що не виконувалися^{77,78}).

^{*} Див. також підрозділи 3.4.8. та 4.1.1. Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів, затвердженої наказом МВС України від 25.06.2001 р. № 507.

⁷⁷ Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К.: «Юрисконсульт», КНТ. – 2006. – С. 69.

У цій частині слідчий також повинен вказати осіб, з вини яких допущені обставини, що зумовили вчинення злочину і стало можливим досягнення злочинного результату.

У процесі аналізу подань встановлено, що у них майже не вказуються конкретні особи, з вини яких стало можливе вчинення злочину. Так, за результатами вивчення подань було з'ясовано, що у 61,3% подань слідчі не вказали осіб, з вини яких допущені обставини, що зумовили вчинення злочину, 18,9% – можливо, друг чи знайомий, 6,3% – дорослий (повнолітній), 5,4% – відповідно родич (батько) та навчаються в одній школі (можливо, однокласники), 1,8% – стрілок ВОХОР, 0,9% – родич (двоюрідний брат). Треба зазначити, що в більшості таких подань прізвище конкретної особи не вказувалося.

Причини і умови, що сприяли вчиненню злочину дітьми, не повинні мати загальний характер, а повинні орієнтуватися на конкретну кримінальну справу та особу неповнолітнього і його оточення.

В деяких випадках доцільно також вказувати на виявлені в ході слідства порушення закону, які ще не призвели, але можуть призвести до вчинення злочину⁷⁹.

У ч. 2 ст. 23-1 КПК України вказано, що якщо в ході досудового слідства буде встановлено, що в діянні особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, чи в діяннях інших осіб є ознаки дисциплінарного правопорушення або ці особи повинні бути згідно з чинним законодавством притягнуті до матеріальної відповідальності, слідчий зобов'язаний порушити в поданні питання про притягнення цих осіб до дисциплінарної або матеріальної відповідальності. Так, аналіз вивчених подань показує, що в 99,1% подань слідчі не порушували питання про дисциплінарну або матеріальну відповідальність.

Описово-мотивувальна частина закінчується посиланням на закон, що передбачає винесення даного процесуального акта. Як показує практика, посилання в поданнях на ст.ст. 23, 23-1 КПК України є правильним, оскільки ст. 23 КПК хоча і не передбачає винесення подання, але саме вона регламентує діяльність з виявлення причин і умов вчинення злочину, які в подальшому увійдуть в основу змісту подання слідчого⁸⁰. В ході вивчення подань про вжиття заходів для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, встановлено, що у 66,7% подань слідчі посилаються тільки на ст. 23-1 КПК України, у 18,9% – на ст.ст. 23 та 23-1, у 9,9% – на ст.ст. 23-1 та 114 і в 4,5% – на ст. 23 (див. Додаток Г).

У резолютивній частині подання вказуються рекомендації про заходи

⁷⁸ Профілактика злочинів на досудовому слідстві / Методичні рекомендації. Головне слідче управління МВС України. – К., 2010.

⁷⁹ Цечосєв А. Задача следователя – выявлять обстоятельства, способствовавшие совершению преступления // Газета «Ингушетия». – № 31–32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gazetaingush.ru>.

⁸⁰ Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 85–86.

щодо усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину⁸¹.

У ній відображаються: 1) рішення слідчого про усунення причин і умов, які призвели до вчинення злочину, а також ті заходи, які, на думку слідчого, необхідно вжити для їхнього усунення; 2) вказівки конкретним особам, котрі, на думку слідчого, відповідальні за обставини, що спричинили вчинення злочину; 3) рішення про термін, протягом якого відповідний державний орган, а також керівники громадських організацій або посадова особа повинні дати письмову відповідь щодо вжитих ними заходів для реалізації подань⁸². Аналіз вивчених подань свідчить про те, що слідчі майже у всіх поданнях вказують термін, протягом якого необхідно дати письмову відповідь щодо вжиття заходів (91,9%), але зустрічалися подання, в яких термін не зазначався (8,1%).

Крім цього, зазначається можливість вжиття заходів, передбачених ч. 2 ст. 185-6 КУпАП, у випадку залишення посадовою особою подання без розгляду. Так, у 73,0% вивчених подань слідчі не вказували на можливі наслідки залишення подання без розгляду, у 19,8% – вказувалося на заходи адміністративного впливу, передбачені ч. 2 ст. 185-6 КУпАП* та у 7,2% – зазначалася можливість вжиття заходів, передбачених ст.ст. 254–257 КУпАП** (див. Додаток Г). У даному випадку доцільно все ж таки посилатися на ч. 2 ст. 185-6 КУпАП, бо саме вона передбачає адміністративну відповідальність за залишення посадовою особою без розгляду подання слідчого про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

Запропоновані слідчим заходи мають відповідати таким умовам: 1) ґрунтуватися тільки на встановлених фактах і зібраних доказах; 2) не повторювати вимог чинних нормативних актів, інструкцій міністерств і відомств, правил або технічних умов; 3) бути безпечними для життя та здоров'я громадян, не принижувати їх честь та гідність, морально прийнятними та юридично допустимими; 4) бути прийнятними та доцільними з економічної точки зору, реально здійсненими, дієвими⁸³.

Заходи, які зазначаються у поданні, мають бути обґрунтованими та такими, що реально будуть виконані. Одночасно вони жодною мірою не повинні стримувати ініціативу посадових осіб, зобов'язаних усунути

⁸¹ Профілактика злочинів на досудовому слідстві / Методичні рекомендації. Головне слідче управління МВС України., К., 2010.

⁸² Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 86.

* Ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора».

** Ст. 254 КУпАП «Складання протоколу про адміністративне правопорушення», ст. 255 «Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення», ст. 256 «Зміст протоколу про адміністративне правопорушення», ст. 257 «Надіслання протоколу».

⁸³ Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – С. 123.

причини злочинів та умови, які сприяють їхньому вчиненню⁸⁴. Як свідчить слідча практика, в поданнях не завжди зазначаються конкретні заходи, спрямовані на усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім.

Основними недоліками в оформленні подань, які на сьогодні існують, є те, що вони часто не містять у собі аналізу причин і умов вчинених дітьми злочинів, а лише констатують факти скоєних злочинів (як правило, слідчі зазначають лише обставини вчинення злочину без викладення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім), вимогу усунути виявлені недоліки та вжити заходів про недопущення злочинних проявів у подальшому. За результатами аналізу подань встановлено, що у 25,2% подань не вказувалися причини і умови, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім. Переважно такі подання склалися слідчими та старшими слідчими: 8,1% – слідчий лейтенант міліції, 5,4% – слідчий старший лейтенант міліції, 4,5% – відповідно слідчий капітан міліції/старший слідчий майор міліції та 2,7% – слідчий майор міліції (див. Додаток Г). Ці дані вказують перш за все на відсутність певного досвіду та навичок щодо встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, та складання відповідного подання.

Здебільшого в поданнях зазначено загальні причини і умови, що сприяли вчиненню злочинів, а саме – здійснення недостатнього контролю та профілактичної роботи з боку дільничних інспекторів міліції та працівників КМСД за особами, які схильні до вчинення злочинів. Такі подання здебільшого вносяться лише формально на начальника міськрайвідділу та підрозділів ВКМСД та ДІМ⁸⁵.

Як вказувалося раніше, рішення слідчого про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, має рекомендаційний характер. Тому в резолютивній частині подання з огляду на практику застосування повинно міститися слово «ПРОПОНУЮ»^{*}.

У ході вивчення подань про вжиття заходів для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину неповнолітнім, встановлено, що у 71,2% подань у резолютивній частині слідчі вказують слово «ПРОШУ», у 14,4% – «ПРОПОНУЮ», у 6,3% – «ІНФОРМУЮ», у 3,6% – «ВИМАГАЮ», у 2,7% – «НЕОБХІДНО», у 0,9% – відповідно «ПОСТАНОВИВ» та «ВВАЖАВ БИ» (див. Додаток Г).

⁸⁴ Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 74.

⁸⁵ Лист УМВС України в Миколаївській області від 1.03.2011 р. № 5/1316.

* Див. Профілактика злочинів на досудовому слідстві / Методичні рекомендації. Головне слідче управління МВС України. – К., 2010.

3.3. Інші заходи по усуненню причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми

Кримінально-процесуальне законодавство, окрім внесення подання про вжиття заходів для усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, інших профілактичних заходів слідчого не передбачає. Але відомчі підзаконні нормативні акти регламентують профілактичну роботу слідчого та пропонують:

- здійснювати інформування населення через засоби масової інформації про виявлені в ході розслідування справ причини і умови, що сприяють учиненню злочинів⁸⁶;

- виступати з повідомленнями в навчальних закладах, трудових колективах, перед населенням про результати розслідування кримінальних справ, причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів, з лекціями і бесідами на правові теми; здійснювати публікації і виступи в засобах масової інформації з цих питань⁸⁷.

За результатами проведеного О.Є. Омельченком та Д.П. Письменним дослідження було встановлено, що проанкетовані слідчі до засобів усунення причин і умов, котрі призвели до вчинення злочинів, відносять:

- подання за ст. 23-1 КПК України – 57,6%;
- забезпечення відшкодування матеріальної шкоди – 47,8%;
- усунення обвинуваченого з посади, котру він обіймає, на період слідства – 57,2%;
- виступи слідчого на зборах з матеріалами конкретних кримінальних справ – 29,8%;
- читання лекцій та організація бесід з питань права – 44,6%;
- висвітлення у ЗМІ найрезонансніших справ – 2,2%⁸⁸.

Слідчими підрозділами ГУМВС України в Харківській області під час розслідування кримінальних справ за злочинами, вчиненими неповнолітніми, окрім направлених подань у порядку ст. 23-1 КПК України, вживаються наступні профілактичні заходи:

- з учнями шкіл та інтернатів проводяться бесіди виховного характеру та читаються лекції на правові теми щодо настання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів;
- здійснюються спільні виїзди з представниками служби у справах дітей за місцем мешкання неповнолітнього з метою з'ясування та

⁸⁶ Типове положення про слідче управління головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті, затверджене наказом МВС України від 31.03.2008 р. № 160.

⁸⁷ Пункт 5.1.6. Розділу 5 Настанови про діяльність органів і підрозділів органів внутрішніх справ України з попередження злочинів, затвердженої Наказом МВС України від 25.06.2001 р. № 507.

⁸⁸ Омельченко О.Є. Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: навч. посіб. / О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – С. 50.

дослідження умов, у яких він проживає, а також проведення бесід з батьками, опікунами щодо належного виконання батьківських обов'язків;

- в окремих випадках загальноосвітні навчальні заклади забезпечуються спеціальною літературою правового характеру, зокрема, слідчим передплачено відомчу газету «Іменем Закону» для місцевої школи-інтернату⁸⁹.

За даними ГУМВС України в Запорізькій області, окрім направлення подання в порядку ст. 23-1 КПК, слідчими під час розслідування вживаються заходи:

- інформаційні бесіди та лекції в навчальних закладах;
- профілактичні бесіди з батьками опікунами та піклувальниками;
- постановка на облік у СКМСД;
- встановлення житлових та побутових умов мешкання неповнолітніх осіб;
- направлення довідок та повідомлень у службу у справах дітей райдержадміністрації з метою постановки неповнолітніх на облік, а також проведення з ними профілактичної роботи⁹⁰.

Слідчим відділом спільно з відділенням КМСД УМВС України на Львівській залізниці та підпорядкованими підрозділами на місцях вживається ряд заходів: за місцем проживання, навчання і в служби у справах неповнолітніх держадміністрацій, окрім подань у порядку ст. 23-1 КПК України, направлено 241 інформацію стосовно дітей та їх батьків для вжиття заходів виховного характеру, отримано 68 відповідей, здійснено 73 виступи у засобах масової інформації, проведено 278 лекцій і бесід у навчальних закладах і трудових колективах щодо попередження злочинності серед дітей⁹¹.

Загалом треба зазначити, що профілактична робота слідчого, окрім внесення відповідного подання, передбаченого ст. 23-1 КПК України, полягає у:

- 1) публікаціях в пресі, веденні правових рубрик;
- 2) оголошеннях, виступах по телебаченню, соціально-правовій рекламі;
- 3) використанні Інтернет-ресурсів (реєстрація відповідних правових тем на Інтернет-форумах, оголошення в Інтернет-мережах, Інтернет-публікації, соціально-правова реклама в Інтернет-мережах)
- 4) виступах слідчого перед аудиторією трудового, педагогічного колективів, розглядах та обговореннях у цих колективах причин та умов, лекціях, бесідах;
- 5) наданні до відповідних служб та державних органів довідок-інформацій про виявлені причини та умови, коли немає підстав до внесення подання за ст. 23-1 КПК України.

⁸⁹ Лист СУ ГУМВС України в Харківській області № 47/4092 від 11.03.2011.

⁹⁰ Лист ГУМВС України в Запорізькій області № 6/1854 від 10.03.2011.

⁹¹ Лист УМВС України на Львівській залізниці № 12/728 від 22.02.2011.

У будь-якому разі усі ці заходи можна розподілити на усні виступи слідчого та письмові звернення, які мають профілактично-агітаційний характер або інформаційно-повідомлювальний.

Дамо рекомендації щодо підготовки слідчим різних видів усних промов та складання письмових матеріалів.

Формами промови є доповідь і бесіда.

Доповідь – це розгорнута інформація на задану тему з метою сформуванню у слухачів уявлення про той предмет чи явище, які обговорюються, а також з метою визначення напрямів їх подальшого вивчення. У доповіді, як правило, дається всебічна характеристика явища, розглядається історія і сучасний стан, обґрунтовується актуальність дослідження, його перспективність.

Бесіда – це, як правило, обмін думками з приводу одного або декількох питань. Ця форма промови передбачає присутність одного або декількох суб'єктів спілкування і являє собою чергування різних за своєю тривалістю висловлювань. У залежності від обставин спілкування бесіда реалізується у формі коротких монологів, обміну фразами і репліками, у формі запитань і відповідей, простого викладу поглядів і думок протилежних сторін, обміну інформацією, спростування стверджень опонентів тощо⁹².

Виділяють докомунікативний етап, комунікативний та посткомунікативний⁹³.

Докомунікативний є підготовчим етапом до самого виступу. Серед етапів підготовки промови: 1) вибір теми, обґрунтування її актуальності; 2) оцінювання аудиторії або співрозмовників; 3) формулювання мети спілкування; 4) вибір форми спілкування; 5) ознайомлення із матеріалами і літературою: попередні справи, протоколи, словники, довідники, каталоги, письмові тексти, інтернет-інформація; 6) складання плану бесіди або публічного виступу; 7) збір матеріалів; 8) робота над композицією кінцевого тексту публічного виступу; 9) репетиція, тренування вимовляння тексту вголос⁹⁴.

Зупинимось докладніше на деяких питаннях підготовки промови.

Вибір теми визначається тим, яку психологічну реакцію оратор хоче викликати у своїх слухачів. Тема виступу має бути сформульована з огляду на аудиторію⁹⁵.

Якщо слідчий виступає перед учителями школи, де навчається неповнолітній обвинувачений, то тема стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню злочину дітьми, має бути сформульована з огляду на проблеми педагогічного колективу. Адже, напевне, причини та умови вчинення

⁹² *Рогожкін О.В.* Риторика: загальна, судова, оперативна: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей]. – Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – С. 87.

⁹³ Так само. – С. 88.

⁹⁴ Так само. – С. 88–89.

⁹⁵ Риторика загальна та судова: навч. посіб. / С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С.183–184.

злочину дитиною мають безпосередній зв'язок з проблемами в його навчанні та вихованні. Подолання причин та умов вчинення злочину дитиною слідчий має пов'язати у своєму виступі із подоланням труднощів у педагогічній діяльності у навчанні та вихованні дитини.

Виступаючи у трудовому колективі, слідчий має сформулювати тему з огляду не лише на подолання причин та умов вчинення злочину, але й з огляду на підвищення ефективності праці у разі подолання виявлених негативних явищ.

Лекція, виступ слідчого мають бути аналізом важливих, невирішених проблем. Отже, тему слід розуміти як проблему, завдання, які треба вирішити.

Складання плану. Для зручності викладення слідчий має скласти план доповіді, за яким орієнтуватися під час виступу. План може бути простим, складним і цитатним⁹⁶.

Збирання матеріалу. Для слідчого цей етап підготовки до виступу є умовним. Оскільки матеріал щодо причин та умов вчинення злочину дітьми збирається ним під час розслідування кримінальної справи. Тому, по суті, коли слідчий приймає рішення про необхідність публічного виступу з профілактичною метою, таким матеріалом він вже володіє. Хоча не зайвим є збагатити виступ додатковою інформацією щодо розробок у педагогіці, психології неповнолітніх. Також доречним буде ознайомлення із матеріалами попередніх подібних кримінальних справ, протоколів, статистичних даних, словників, довідників, каталогів, інтернет-інформації.

Щодо *тренування*, слід зазначити, що рекомендованим є темп виголошення промови – 100–120 слів на хвилину.

Комунікативний етап, на думку спеціалістів з риторики, включає в себе оцінку психофізичного стану аудиторії, прогнозування їх мовленнєвої та фізичної поведінки в можливих ситуаціях, вступні фрази, реалізацію композиційно-змістовного плану, реагування на психофізичну поведінку аудиторії, підтримування уваги слухачів і збереження встановленого контакту на інтелектуальному рівні.

Для посткомунікативного етапу характерним є аналіз успішності спілкування, встановлення помилок та ін⁹⁷. Слідчому на посткомунікативному етапі також треба скласти довідку про проведення виступу, бесіди тощо та додати її з текстом виступу до матеріалів кримінальної справи та до наряду обліку профілактичної діяльності, ведення якого є обов'язковим в слідчих управліннях, відділах, відділеннях⁹⁸

⁹⁶ Риторика загальна та судова: навч. посіб. / С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 188.

⁹⁷ *Рогожкін О.В.* Риторика: загальна, судова, оперативна: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей]. – Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – С. 88–89.

⁹⁸ Додаток № 1 до пункту 3.6 Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами

Репортаж – розповідь з місця подій, оперативний жанр преси, радіо, телебачення, в якому динамічно, з документальною точністю показується дійсність через сприйняття автором. Є репортажі подієві, неподієві, проблемні, сюжетні, репортажі-роздуми тощо⁹⁹.

Замітка – найпростіший та найоперативніший інформаційний жанр, у якому повідомляється про конкретні факти, події, явища життя з метою пізнавального чи суспільно-політичного впливу на читача.

Основна вимога до заміток – висока інформаційна місткість тексту. Вона досягається точністю фактажу, чіткістю і стислістю викладу думок. Замітки бувають хронікальні, повідомлювальні, полемічні та ін¹⁰⁰.

Публікація слідчого у ЗМІ також може бути у жанрі нарис, де на документальній основі, але з використанням художньо-публіцистичних прийомів зображується об'єктивна картина дійсності або порушується важлива суспільна чи виробнича проблема¹⁰¹.

Оголошення (об'ява) – це документ, у якому міститься необхідна інформація. За змістом оголошення поділяються на: організаційні (оголошення про подію, захід; адресовані як конкретній групі осіб, так і широким верствам населення) та рекламні (оголошення про навчання, роботу, послуги, пропозиції тощо; розраховані на широкий загал). Оголошення слідчого належать до категорії службових (оголошення підприємств, навчальних закладів, державних установ, організацій, агентств тощо, на відміну від особистих – оголошень приватної особи чи групи осіб).

За формою оголошення бувають: писані, мальовані, комбіновані, відтворені механічним способом та ін. Текст будь-яких оголошень повинен бути лаконічним конкретним і містити вичерпну інформацію¹⁰².

Під час надання до відповідних служб та державних органів довідок-інформації про виявлені причини та умови, коли немає підстав до внесення подання за ст. 23-1 КПК України, слідчі мають враховувати, що довідка – це документ інформаційного характеру, що містить опис та підтвердження біографічних та юридичних фактів, діяльності окремих осіб чи обставин діяльності закладів, установ, підприємств. Довідки поділяються на особисті та службові. Особисті підтверджують той чи інший біографічний або юридичний факт конкретної особи¹⁰³. Довідки слідчого, які надаються до відповідної служби про факти виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, скоріше за все, є службовими довідками.

Службові довідки повинні об'єктивно відображати стан справ

органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів, затвердженої наказом МВС України від 31.03.2008 р. № 160.

⁹⁹ Стилістика української мови: [підручник] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – С.280.

¹⁰⁰ Так само. – С.280.

¹⁰¹ Так само. – С.280.

¹⁰² *Зубков М.Г.* Сучасна ділова українська мова. – 7-ме вид., випр. – Донецьк: СПД ФО Сердюк В.І., 2005. – С. 96.

¹⁰³ Так само. – С. 85.

конкретного структурного підрозділу, ділянки чи всього підприємства. Укладання службової довідки потребує ретельного відбору та перевірки відомостей, зіставлення і ґрунтового аналізу отриманих даних про факти і події службового характеру. У ній можуть наводитись таблиці, графіки, приєднуватись додатки. Якщо довідка охоплює відомості з декількох питань, її текст може складатися з розділів¹⁰⁴.

Довідки, що відображають основну діяльність організації (а це саме довідки слідчих), можуть бути внутрішніми та зовнішніми.

Зовнішні – подаються іншій, як правило, вищій організації і підписуються, окрім укладача (слідчого), ще й керівником організації чи установи та завіряються печаткою.

Внутрішні – укладаються для подання керівнику організації або на розгляд колегіального органу, підписуються лише укладачем (слідчим) і не потребують печатки.

Окрім довідок, у службовому діловодстві розрізняють ще *доповідні записки*. Доповідна записка – це документ на ім'я керівної посадової особи зі звітом про виконання певної роботи, завдань, службового доручення, узятих на себе зобов'язань; може містити висновки та пропозиції укладача. Доповідна записка може містити повідомлення про наявний факт, подію, ситуацію, що склалася з укладачем, його підлеглим на підприємстві, ділянці тощо. Здебільшого мета ініціативної доповідної записки – спонукати керівника до прийняття конкретних рішень. За призначенням доповідні записки можуть бути звітними, інформаційними та ініціативними¹⁰⁵.

Для подання інформації та пропозицій до конкретного підрозділу щодо виявлених причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів дітьми, слідчий цілком може обрати форму *довідки* або *доповідної записки*.

¹⁰⁴ Зубков М.Г. Сучасна ділова українська мова. – 7-ме вид., випр. – Донецьк: СПД ФО Сердюк В.І., 2005. – С. 85.

¹⁰⁵ Так само. – С. 87–88.

ДОДАТКИ

Додаток А

Управління, відділи та інші підрозділи обласної адміністрації та міської ради, які здійснюють діяльність у сфері забезпечення благополуччя дітей, захисту їх прав, підтримки сімей з дітьми; профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей (на прикладі Дніпропетровської області)

Дніпропетровська обласна державна адміністрація *

Управління, відділи та інші структурні підрозділи облдержадміністрації:

- управління у справах сім'ї та молоді;
- служба у справах дітей.

Дніпропетровський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Основними завданнями центру є:

- забезпечення участі районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм з питань соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю;
- здійснення контролю і координація діяльності районних, міських, районних у містах, селищних і сільських центрів;
- сприяння розвитку мережі центрів та спеціалізованих формувань, забезпечення їх функціонування;
- організаційно-методичне забезпечення діяльності центрів соціально-психологічної допомоги;
- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів, надання їм методичної допомоги;
- проведення семінарів і тренінгів для працівників районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів, залучених спеціалістів та волонтерів;
- залучення громадян до соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, підтримка та розвиток волонтерського руху.

Центр:

- здійснює контроль за діяльністю районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів з виконання загальнодержавних та інших соціальних програм стосовно сім'ї, дітей та молоді;
- забезпечує впровадження державних соціальних стандартів і нормативів, нових форм, методів та інноваційних технологій проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю;
- проводить науково-практичні конференції, семінари, засідання, «круглі столи» з питань, що належать до його компетенції;
- здійснює разом з відповідними місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування контроль за цільовим та ефективним використанням коштів, що виділяються центрам з місцевих бюджетів на виконання програм і здійснення заходів, спрямованих на проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю;
- вживає в установленому порядку заходи для залучення міжнародних організацій

* Сайт Дніпропетровської обласної державної адміністрації:
<http://www.adm.dp.gov.ua>.

- до проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю;
 - виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань.

Дніпропетровськ міська рада*
(виконавчий комітет)

Управління у справах молоді та спорту Дніпропетровської міської ради:

- відділ молодіжної та сімейної політики;
- сектор молодіжної політики;
- сектор сімейної політики;
- відділ спортивної роботи та споруд;
- сектор фізичної культури, спорту та організаційної роботи;
- сектор спортивних споруд.

Основні напрямки діяльності:

- забезпечення гарантій реалізації молодіжної, сімейної політики та політики у сфері фізичної культури та спорту у м. Дніпропетровську щодо створення сприятливих умов для життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян, їх професійної орієнтації та працевлаштування, забезпечення вторинної зайнятості молоді та підвищення її трудової і підприємницької діяльності, організація молодіжного дозвілля, розвиток спортивних, дитячих, молодіжних та жіночих громадських організацій, здійснення заходів щодо популяризації здорового способу життя, фізичної культури та спорту як необхідної умови розбудови гармонійно розвинутого суспільства;
- соціальна підтримка молоді та сім'ї, поліпшення її добробуту;
- забезпечення реалізації політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, міжвідомча координація з питань оздоровлення та відпочинку дітей;
- реалізація молодіжної політики в частині розв'язання житлової проблеми шляхом створення сприятливих умов для розвитку молодіжного будівництва, удосконалення механізмів придбання житла і забезпечення на цій основі подальшого розвитку системи іпотечного житлового кредитування;
- забезпечення вільного розвитку спортивних процесів, доступу громадян до усіх спортивних закладів, усіх видів послуг у сфері фізичної культури та спорту;
- сприяння діяльності органів студентського самоврядування.

Управління-служба у справах дітей Дніпропетровської міської ради:

- відділ захисту прав дітей;
- сектор опіки та піклування відділу захисту прав дітей.

Основні напрямки діяльності:

- реалізація на території міста державної політики з питань соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, вчинення дітьми правопорушень;
- розроблення і здійснення самостійно або разом з органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності, громадськими організаціями заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей;
- координація зусиль органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності щодо вирішення питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності;
- забезпечення додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї;
- здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для

* Сайт Дніпропетровської міської ради: <http://www2.dniprorada.gov.ua>.

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей усіх форм власності;

- здійснення управління притулками для дітей, центром соціально-психологічної реабілітації дітей;

- ведення державної статистики щодо дітей;

- ведення обліку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів.

Комісія міської ради з питань соціального захисту, материнства та дитинства

Комітет у справах сім'ї та молоді Дніпропетровської міської ради

Задачею Комітету є здійснення повноважень, установлених чинним законодавством для виконавчих органів міської ради в сфері роботи з сім'єю і молоддю:

- підготовка інформаційно-аналітичних, статистичних і інших матеріалів щодо питань сім'ї і молоді, їхньої ролі в політичному, економічному, культурному житті суспільства, демографічному розвитку міста;

- здійснення заходів щодо морально-духовного і патріотичного виховання підростаючого покоління, сприяння розширенню і функціонуванню мережі молодіжних центрів, клубів по інтересах за місцем проживання, служб соціальної допомоги, розвитку і зміцненню їхньої матеріально-технічної бази;

- організація оздоровлення, відпочинку і дозвілля підлітків і молоді;

- визначення пріоритетних напрямків роботи з питань сім'ї і молоді, сприяння фізичному, інтелектуальному і духовному розвитку підлітків і молоді;

- координація роботи комітетів у справах сім'ї і молоді районних рад і комітетів у справах молоді вищих навчальних закладів 1-4 рівня акредитації щодо реалізації молодіжної політики в місті і здійснення оперативного й організаційно-методичного керівництва діяльністю міського центру соціальних служб для молоді;

- сприяння діяльності молодіжних житлових комплексів, надання довгострокових кредитів молодим родинам і самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) житла, розвитку молодіжного і сімейного підприємництва;

- сприяння працевлаштуванню молоді;

- забезпечення умов для інтелектуального і культурного розвитку талановитої молоді;

- організація й участь у проведенні фестивалів, конкурсів, виставок, змагань і інших заходів, що сприяють розвитку ініціативи і задоволенню всебічних інтересів сім'ї і молоді;

- розгляд у встановленому порядку заяв, звернень і скарг громадян з питань сім'ї і молоді і вжиття заходів щодо усунення причин, що них породжують;

- забезпечення своєчасного виявлення неблагополучних родин, їхнього обліку і систематичної перевірки умов утримання і виховання в них неповнолітніх, надання таким родинам адресної допомоги.

Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міської ради:

- молодіжний телефон довіри при міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міської ради

Виконавчі органи Бабушкінської районної у місті ради:

- служба у справах дітей.

Постійні комісії:

- з питань освіти, культури, релігії, спорту, молоді та сім'ї;

- з питань соціального захисту, охорони здоров'я та материнства.

Виконавчі органи Жовтневої районної у місті ради:

- управління-служба у справах дітей;
- відділ у справах сім'ї, молоді та спорту;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Жовтневої районної у місті ради.

Постійні комісії:

- з питань соціального захисту, материнства, дитинства, охорони здоров'я та екології;
- з питань освіти, культури, молоді та спорту.

Виконавчі органи Кіровської районної у місті Дніпропетровську ради:

- управління-служба у справах дітей;
- управління у справах молоді та спорту;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Постійні комісії:

- з соціальних питань;
- з питань освіти, молодіжної політики, культури та спорту.

Виконавчі органи Ленінської районної у місті Дніпропетровську ради:

- управління-служба у справах дітей;
- комітет у справах сім'ї та молоді;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Постійні комісії:

- з питань соціального захисту, материнства та дитинства;
- з питань молоді та спорту.

Виконавчі органи Красногвардійської районної у місті Дніпропетровську ради:

- управління-служба у справах дітей;
- комітет у справах сім'ї та молоді;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Виконавчі органи Індустріальної районної у місті Дніпропетровську ради:

- служба у справах дітей;
- відділ у справах сім'ї, молоді, фізичної культури та спорту;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Індустріальної районної у місті ради;

- центр позашкільної роботи за місцем мешкання «Надія».

Постійні комісії:

- з питань соціального захисту, материнства та дитинства, охорони здоров'я та екології;
- з питань освіти, молоді, культури та спорту.

Виконавчі органи Самарської районної у місті Дніпропетровську ради:

- управління-служба у справах дітей районної у місті ради;
- комітет у справах сім'ї та молоді районної у місті ради;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді районної у місті ради.

Постійні комісії:

- з питань освіти, культури, молоді, спорту та релігії.

Виконавчі органи Амур-Нижньодніпровської районної у місті

Дніпропетровську ради:

- управління-служба у справах дітей;
- комітет у справах сім'ї та молоді;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- опікунська рада.

Постійні комісії:

- з питань соціального захисту населення, охорони здоров'я, материнства та дитинства;
- з питань освіти, у справах сім'ї молоді, культури та спорту.

Спеціалізовані формування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді*

Служби соціальної підтримки сім'ї

Спеціалізовані формування, що утворюються з метою здійснення соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Служби соціальної підтримки сімей працюють при 46 центрах соціальних служб. Працівники центрів здійснюють соціальні заходи, спрямовані на вихід сімей із складних життєвих обставин, які вони не в змозі самостійно подолати за допомогою наявних засобів і можливостей, а також працюють на попередження виникнення складних життєвих обставин в сім'ї та створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають у сім'ї, та повернення до повноцінного життя родини.

Мобільні консультаційні пункти соціальної роботи в сільській та гірській місцевості, віддалених районах міст

Спеціалізовані формування для забезпечення інформаційно-просвітницької роботи та пропаганди здорового способу життя в молодіжному та дитячому середовищі та серед різних категорій сімей. У ході роботи МКП здійснюється соціальне інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та надається необхідна допомога цим сім'ям. Мобільні консультаційні пункти (МКП) працюють в обласному, усіх районних та у Криворізькому міському центрах, всього їх 25. У роботі МКП беруть участь штатні спеціалісти центрів та залучені – лікарі, юристи, працівники служб у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей, волонтери.

Консультаційні пункти у пологових стаціонарах, жіночих консультаціях та будинках дитини

Спеціалізовані формування, що створюються для запобігання ранньому соціальному сирітству через надання послуг вагітним жінкам та породіллям, які опинилися у складних життєвих обставинах і є ризик відмови від новонародженої дитини. Консультаційні пункти створені у пологових будинках та відділеннях, жіночих консультаціях, будинках дитини та дитячих лікарнях. На кінець 2008 року в області працювало 59 консультпунктів. Працівники центрів на базі консультпунктів також проводять заняття з відповідального батьківства, навичок догляду за новонародженою дитиною, як із майбутніми мамами, так і з батьками.

Інформаційно-ресурсні центри

Спеціалізовані формування, що здійснюють ресурсне забезпечення соціальної роботи. Основними завданнями їх є – організація методичної роботи в центрах, надання

* Сайт Дніпропетровського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: <http://www.docssdm.dp.ua>.

інформаційних (довідкових, просвітницьких, рекламно-пропагандистських) послуг соціальним працівникам, залученим спеціалістам, іншим фахівцям, батькам, дітям, молоді та волонтерам.

Інформаційно-ресурсних центрів в області 10, основною базою для їх створення були бібліотеки центрів соціальних служб, але сьогодні ці спеціалізовані формування розвиваються, зміцнюється їх матеріально-технічна база, наповнюваність науково-методичними та рекламними матеріалами, технічне оснащення.

Служби «ТЕЛЕФОН ДОВІРИ»

Спеціалізовані формування, які утворюються з метою надання на безоплатній основі анонімних психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, юридичних та інформаційних послуг особам, які опинилися у складних життєвих обставинах та звернулися до служби. В обласній мережі центрів один телефон довіри при Дніпропетровському міському центрі, який відповідає всім нормативним вимогам до цієї служби: окремий номер, окреме приміщення, штатне забезпечення. Працює він з понеділка до п'ятниці, з 12.00 до 19.00, його номер 93-08-06. Ще у трьох міських центрах: Павлоградському, Жовтоводському, Нікопольському, працюють телефонні «Гарячі лінії», на яких консультування здійснюють працівники центрів соціальних служб.

Служба соціально-профілактичної роботи

Служба соціально-профілактичної роботи – це спеціалізоване формування, яке утворюється центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для здійснення соціально-профілактичної роботи з особами, що вживають психоактивні речовини, в тому числі ін'єкційні наркотики. В області створено та працюють 10 служб: у м.м. Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Павлоград, Марганець, Кривий Ріг, Тернівка, П'ятихатському районі.

Метою діяльності Служби є здійснення соціально-профілактичної роботи з клієнтами, яка спрямована на профілактику ВІЛ-інфекції та інфекцій, що передаються статевим шляхом, інших хвороб, покращення соціального функціонування шляхом зменшення шкоди і негативних наслідків від уживання психоактивних речовин.

Основним завданням Служби є забезпечення доступу осіб, що вживають психоактивні речовини, в тому числі ін'єкційні наркотики до якісних соціальних послуг та засобів індивідуальної профілактики. Служба, відповідно до покладених на неї завдань, надає соціально-психологічні послуги шляхом: проведення кваліфікованого консультування; здійснення психодіагностики та психокорекції; створення та підтримки діяльності груп взаємодопомоги та взаємопідтримки; мотивування до зміни моделі поведінки з подальшим направленням Клієнтів до програм реабілітації та ресоціалізації; здійснення соціального супроводу Клієнтів після їх реабілітації та ресоціалізації.

Школа волонтерів

Спеціалізовані формування, де здійснюється підготовка волонтерів до участі в реалізації соціальних програм; розвиток їхніх лідерських якостей, творчих здібностей, становлення як активних членів суспільства.

Слухачами школи можуть бути учні старших класів, Студенти вищих навчальних закладів, безробітня молодь, клієнти центру. Заняття в школі поводяться у формі семінарів, тренінгів, а також різноманітних творчих вправ, рольових та тематичних ігор, підготовки інформаційних повідомлень, дискусій, обговорень тощо. В центрах соціальних служб області працюють понад 30 Шкіл волонтерів, в яких протягом 2008 року пройшли навчання 343 волонтери.

Студентські соціальні служби

Створюються при вищих навчальних закладах України, їх метою є розв'язання

соціальних проблем та поліпшення становища студентської молоді, надання комплексу соціальних послуг студентам, створення сприятливих умов для їхньої самореалізації та самовдосконалення.

Основним завданнями Служби є створення сприятливих умов для реалізації соціальних прав студентів; здійснення профілактичних заходів щодо попередження негативних явищ у студентському середовищі, підтримка і розвиток волонтерського руху, реалізація програм соціального становлення та соціальної підтримки студентів у межах національних та державних цільових програм. На кінець 2008 року в області працюють 32 студентські соціальні служби у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Працівники Служби надають індивідуальні та групові послуги студентам; здійснюють соціальний супровід студентів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, а також тих, які опинилися в складних життєвих обставинах; здійснюють розробку, видання та розповсюдження соціальної реклами.

Заклади соціального обслуговування*

Соціальні гуртожитки.

Заклад для тимчасового проживання (терміном до 3-х років) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також молодих осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років.

Соціальні центри матері та дитини.

Заклад тимчасового проживання жінок на 7–9 місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Центри соціально-психологічної допомоги.

Заклад, що надає соціальні послуги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Центри для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді.

Спеціалізований заклад, що здійснює роботу із соціальної адаптації ВІЛ-інфікованих дітей та молоді.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями.

Заклад денного перебування дітей та молоді з функціональними обмеженнями віком від 7 до 35 років, метою діяльності якого є відновлення та підтримка їхнього фізичного та психічного стану, адаптація та інтеграція у суспільство.

Додаток Б

Неурядові громадські організації, що працюють у сфері забезпечення благополуччя дітей, захисту їх прав, підтримки сімей з дітьми

- Представництво благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні.
- Представництво благодійної організації «Кожній дитині» в Україні.
- Міжнародна благодійна фундація «Отчий дім».

* У Дніпропетровській області діє три заклади соціального обслуговування.

- Всеукраїнська громадська організація «Асоціація-Моя родина».
- Міжнародний благодійний фонд «Фонд Олександра Фельдмана».
- Всеукраїнська громадська організація «Служба захисту дітей».
- Всеукраїнський фонд «Крок за кроком».
- Міжнародна благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині».
- Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Демократичний альянс».
- Український фонд «Благополуччя дітей».
- Громадська організація «Родина для дітей».
- Молодіжна громадська організація «Молодіжний інноваційний центр «Медіа-М».
- Громадська організація «Центр Європейської інтеграції».
- Благодійна організація «Благодійний фонд Молодіжної участі».
- Міжнародна громадська організація «Міжнародний центр розвитку і лідерства».
- Структурний осередок німецько-польсько-українського Товариства «Центр «Наші діти».
- Ресурсний центр ГУРТ.
- Український фонд «Благополуччя дітей».
- Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України».
- Міжнародний благодійний фонд «Набат».
- Всеукраїнська дитяча організація «Допоможемо дітям».
- Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей».
- Всеукраїнська громадська організація «Магнолія».
- Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна».
- Організація Товариства Червоного Хреста України.
- Всеукраїнська громадська організація «Україна без сиріт».

**Неурядові громадські організації, що працюють у сфері забезпечення благополуччя дітей, захисту їх прав, підтримки сімей з дітьми
(Єдиний реєстр громадських формувань Міністерства юстиції України)***

- Союз жінок України «За майбутнє дітей».
- Всеукраїнський комітет захисту дітей.
- Всеукраїнська громадська організація «Наші діти».
- Всеукраїнська громадська організація «Жінки і діти України».
- Всеукраїнський Союз жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України».
- Громадська організація «Все для дітей».

* Інформацію взято з реєстру громадських організацій / Сайт Міністерства юстиції України.

- Всеукраїнське молодіжне громадське об'єднання «Діти і молодь».
- Міжнародна молодіжна громадська організація «Міжнародна асоціація сім'ї, дітей та молоді «Всесвіт».
- Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей».
- Всеукраїнська громадська організація «Діти України: сантиметри надії».
- Всеукраїнська спілка дитячих громадських організацій «Діти України».
- Всеукраїнська громадська організація «Служба захисту дітей».
- Всеукраїнське об'єднання громадян Громадська організація «Діти Передусім».
- Міжнародна молодіжна громадська організація «Товариство захисту дітей».
- Всеукраїнська громадська організація «Здорові діти».

Дніпропетровські неурядові громадські організації, що працюють у сфері забезпечення благополуччя дітей, захисту їх прав, підтримки сімей з дітьми**

Громадські організації

- Дніпропетровське відділення Всеукраїнського комітету захисту дітей.
- Дніпропетровська обласна організація всеукраїнського Союзу жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України».
- Дніпропетровська обласна громадська організація «За майбутнє дитини».
- Дніпропетровська обласна дитяча громадська організація «Допоможемо дітям».
- Дніпропетровське регіональне відділення Союзу жінок України «За майбутнє дітей».
- Дніпропетровська обласна жіноча громадська організація «Матері проти наркотиків».
- Дніпропетровська обласна громадська організація «Центр підтримки сім'ї «Чарівна дитина».
- Дніпропетровська обласна громадська організація сприяння захисту дітей-сиріт та інвалідів «САН».

Благодійні організації

- Дніпропетровський обласний благодійний фонд підтримки соціально незахищених дітей.
- Дніпропетровський обласний дитячий благодійний фонд «Планета добра».
- Регіональний благодійний фонд «Матеріальна, правова допомога та захист дитинства».
- Дніпропетровський обласний благодійний фонд «Діти майбутнього».
- Благодійний фонд «Діти Придніпров'я».
- Дніпропетровський обласний благодійний фонд «Допомоги постраждалим від сімейного насилля».
- Благодійний фонд «Здорове дитинство».

** Інформацію взято з реєстру громадських та благодійних організацій Головного управління юстиції у Дніпропетровській області / Сайт Головного управління юстиції у Дніпропетровській області.

- Благодійний фонд «Координаційний центр допомоги дитинству «Дитина і Родина».
- Місцевий благодійний фонд підтримки дітей-інвалідів.
- Благодійний дитячий фонд «Барвінок».
- Благодійний фонд «Діти світу».
- Південно-Східне регіональне відділення Всеукраїнського благодійного фонду «Земля і діти».
- Благодійна організація «Благодійний фонд «Здорова молодь – Майбутнє країни».
- Регіональний благодійний дитячо-юнацький фонд «Ківі» (культура, ініціатива, виховання, інтелект).
- Регіональна благодійна фундація козацького дитинства «Надія».

Інформація про неурядові громадські організації, що працюють у сфері забезпечення благополуччя дітей, захисту їх прав, підтримки сімей з дітьми

1. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація-Моя родина»

Сайт: <http://www.moya-rodyna.org.ua/home.html>

2. Всеукраїнська громадська організація «Служба захисту дітей»

Сайт: <http://www.children-ukraine.org/>

Контакти:

Телефон: +38 044 253-18-00

Факс: +38 044 253-74-46

E-mail: dity_2007@ukr.net

Адреса: 01021, м. Київ, вул. Інститутська, буд. 17/5, оф.12

3. Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Демократичний альянс»

Сайт: www.dem-alliance.org

Контакти:

Адреса: м. Київ, вул. Голосіївська, 7, корпус 1-а, оф. 413

Адреса для листування: 03039, м. Київ, вул. Голосіївська, 13, к.117.

Тел./факс: 8-044-251-48-67.

e-mail: [dem.alliance "at" gmail.com](mailto:dem.alliance@gmail.com)

4. Громадська організація «Родина для дітей»

Сайт: <http://volunteering.org.ua/?q=node/163>

Контакти:

e-mail: ffchildren@i.ua

телефон: 063 747 13 12

поштова адреса: 07431, Київська обл., Броварський р., с.Бобрик, вул. Голуба, 6

5. Молодіжна громадська організація «Молодіжний інноваційний центр «Медіа-М»

Сайт: <http://media-m.org.ua/index.html>

Контакти:

поштова адреса: 01032, м. Київ, вул. Комінтерна, 28 (6 поверх)

6. Міжнародна громадська організація «Міжнародний центр розвитку і лідерства»

Сайт: <http://ildcua.org/ru/adopt-ukraine->

Контакти:

поштова адреса: 01011, м. Київ, вул. Гусовського 12/7

тел./факс: 044 254 49 69

7. Ресурсний центр ГУРТ

Сайт: <http://fam-center.at.ua/dir/3-1-0-15>

Контакти:

поштова адреса: м. Київ, вул. Курчатова, 14-а.

тел.: 518-73-72, 518-96-00

8. Всеукраїнська дитяча організація «Допоможемо дітям»

Сайт: <http://www.dopomozhemo.okis.ru/>

Контакти:

поштова адреса: 49130, м. Дніпропетровськ, пр-т. Миру, 81/33.

тел.: 8-063-284-86-66 - голова організації Микола Кожушко

8-050-482-666-8; 8-093-563-21-96 - зам. голови організації Михайло Тонконогий

9. Всеукраїнська Фундація «Захист Прав Дітей»

Контакти:

поштова адреса: м. Київ, вул. Предславинська, 49 (Палац «Україна» (459 м).

Тел.: (044) 331-98-98.

10. Всеукраїнська громадська організація «Магнолія»

Сайт: <http://www.magnolia.org.ua/>

Контакти:

поштова адреса: Україна, 03039, м. Київ-39, вул. Голосіївська, 7, корпус 1, 4-5 поверх.

тел.: (044) 251-45-65

тел./факс: 525-25-55

e-mail: tsr@magnolia-tv.com

11. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна»

Сайт: <http://www.la-strada.org.ua/>

Контакти:

поштова адреса: Україна, 03113, Київ - 113, а/с 26

Тел./факс: +380 44 205 36 95

E-mail: info@la-strada.org.ua.

12. Організація Товариства Червоного Хреста України

Сайт: <http://www.redcross.org.ua/>

Контакти:

поштова адреса: 01004, Київ, вул. Пушкінська, 30

тел.: (044) 235-01-57, факс: (044) 288-16-58

e-mail: national@redcross.org.ua
international@redcross.org.ua

13. Всеукраїнська громадська організація «Україна без сиріт»

Сайт: <http://ukrainabezsyrit.org/>

14. Союз жінок України «За майбутнє дітей»

Сайт: http://www.spu.in.ua/ua/pub_org/1

15. Всеукраїнська громадська організація «Наші діти»

Контакти:

поштова адреса: м. Київ, Дніпровський район,
пр-т Возз'єднання буд.12-в
тел.: 2921358

16. Всеукраїнська громадська організація «Жінки і діти України»

Контакти:

поштова адреса: м. Київ, Святошинський район, пр-т Академіка Вернадського, буд. 85, кв.
68
Телефон: 2534568.

17. Всеукраїнський Союз жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України»

Контакти:

м. Київ, б-р Верховної Ради, 19-а, к. 9, 02100
Факс: 244-51-66
Телефон: 216-17-67

18. Всеукраїнське молодіжне громадське об'єднання «Діти і молодь»

Контакти:

поштова адреса: 04210, м. Київ, Оболонський район, вул. Малиновського, буд. 25, кв. 213.

19. Міжнародна молодіжна громадська організація «Міжнародна асоціація сім'ї, дітей та молоді «Всесвіт»

Контакти:

поштова адреса: м. Київ, Печерський район, пл. Бессарабська, буд. 9/1
тел.: 2359789.

20. Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей»

Сайт: <http://www.childfund.com.ua>

Контакти:

Поштова адреса: м. Київ, 03150, вул. Предславинська, 49, офіс 4; Україна
Тел.: +38 044 331 98 98
Факс: +38 044 528 37 48
Електронна пошта: jane_p@ukr.net

21. Всеукраїнська громадська організація «Діти України: сантиметри надії»

Сайт: http://coh-box.narod.ru/Ukrainian_children_centimeters_of_hope.html

Додаток В

Анкета

по встановленню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми (приблизний перелік питань)

I. Інформаційні дані про неповнолітнього та його оточення

1. Вік неповнолітнього.
2. Стан здоров'я.
3. Стан загального розвитку.
4. Наявність постійного місця проживання або місця перебування.
5. Наявність батьків, сестер та братів.
6. Місце навчання/роботи.
7. Ставлення неповнолітнього до навчання/роботи.
8. Якщо неповнолітній не навчається й не працює, то з яких причин.
9. Поведінка неповнолітнього в навчальному закладі, на роботі.
10. Чи вживає наркотики, алкоголь, токсичні психотропні речовини.
11. Чи є членом неформального об'єднання, прихильником деструктивних релігійних сект і течій.
12. Чи відвідує ігрові та розважальні заклади. Захоплення комп'ютерними іграми.
13. Чи вчиняв раніше злочини або адміністративні правопорушення, коли й за що.
14. Порушення дисципліни, пропуски занять в установі освіти, прогули на роботі.
15. Асоціальні зв'язки, бродяжництво.
16. Наявність дорослих підбурювачів та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність та антигромадську поведінку.
17. Стосунки з друзями, вихователями.
18. Чи були випадки жорстокого поводження з неповнолітнім з боку однолітків, вихователів.
19. Чи були факти примушування неповнолітнього до зайняття жебрацтвом, проституцією, азартними іграми.
20. Негативний вплив культурних та релігійних факторів.

III. Матеріально-побутові умови сім'ї

21. Санітарний стан приміщення, де проживає неповнолітній.
22. Умови утримання неповнолітнього (відсутність харчування, адекватного віку неповнолітнього, медичної допомоги тощо).
23. Соціальний стан сім'ї неповнолітнього.

24. Які стосунки у неповнолітнього з батьками.
25. Чи вчиняли близькі родичі злочини або адміністративні правопорушення.
26. Освіта, професія та місце роботи батьків неповнолітнього.
27. Чи застосовувалося до дитини насилля з боку батьків (жорстоке поводження з неповнолітнім у сім'ї).
28. Чи був неповнолітній свідком пияцтва, злослів'я, бійок між батьками.
29. Аморальний спосіб життя батьків неповнолітнього (зловживання алкогольними напоями, хронічний алкоголізм, наркоманія, проституція, перебування на обліку в ОВС).
30. Чи забороняли неповнолітньому відвідувати загальноосвітні установи.
31. Які методи виховання застосовувалися батьками стосовно неповнолітнього (системне застосування до неповнолітнього антипедагогічних заходів впливу).
32. Поведінка батьків у родині і побуті.
33. Характеристика батьків неповнолітнього.
34. Поведінка неповнолітнього вдома.
35. Проживання неповнолітнього в сім'ї в ситуації конфлікту, з наявністю стресових факторів: безробіття, фінансові проблеми, нестерпна етична атмосфера тощо.
36. Наявність фактів залишення дитини без їжі, тепла, нагляду, вигнання дитини з дому.
37. Чи були батьки позбавлені батьківських прав.

II. Особливості психофізичного розвитку й характеру неповнолітнього та прояв його вікових особливостей.

Психофізіологічні особливості: реакції, адаптації, моторики, тип вищої нервової діяльності, особливості темпераменту, мислення, у т.ч. вади, психофізіологічні риси, що мають генетичне походження.

Риси характеру, в т.ч. негативні та суспільно небажані (неприйнятні), зокрема грубість, нечесність, агресивність, ліноцтво, злобність, жорстокість, нахабство, користолобство, скаредність, цинізм, егоїзм, мстивість, боягузтво, замкненість, зверхність. Позитивні та суспільно бажані риси: комунікабельність, доброта, довірливість, сміливість, чесність. Відсутність користолобства.

Вольові якості, у т.ч. числі: інертність, здатність підпадати під чужий вплив, млявість, рішучість, наполегливість, здатність підкорювати своєму впливу та ін.

Емоційні риси, у т.ч.: неврівноваженість, дратівливість, образливість, байдужість, черствість, соромливість, чуйність, непохитність*.

Наприклад, обтяжуючими дефектами психофізіологічного та інтелектуального розвитку і стану неповнолітніх, які вчинили злочини, є:

- різні порушення психофізіологічного розвитку, які відбулися у період внутрішньоутробного розвитку, пологів, у ранньому дитячому віці, у т.ч. через зловживання матір'ю спиртними напоями, наркотиками в період вагітності, через черепно-мозкову травму у дитинстві, загальносоматичні та інфекційні захворювання;

- явно виражені, починаючи з дитячого віку, невропатологічні риси характеру і патохарактерологічні реакції (крикливість, плаксивість, підвищена образливість,

* Див.: Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 260-261.

дратівливість, афективність, імпульсивність тощо);

- рання алкогольна неврастенія;
- фізичний і соціальний інфантилізм;
- виражене відставання у фізичному розвитку, включаючи дефекти зовнішнього вигляду, які компенсуються агресивною поведінкою;
- знижений рівень інтелектуального розвитку, що ускладнює сприйняття соціальної інформації, суспільних норм та вимог, створює труднощі у спілкуванні з іншими підлітками та дорослими, включаючи батьків та близьких родичів*.

Додаток Г

Узагальнені відомості вивчених подань про вжиття заходів з усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів дітьми

1. Регіон:

Назва	Кількість	%
Одеська обл.	33	29,7
Кіровоградська обл.	18	16,2
Тернопільська обл.	15	13,5
Запорізька обл.	12	10,8
Луганська обл.	11	9,9
Сумська обл.	8	7,2
Миколаївська обл.	8	7,2
Дніпропетровська обл.	6	5,4
Усього:	111	100,0

2. Ким винесено подання (посада та назва підрозділу):

Назва	Кількість	%
Слідче відділення ЛВ на ст. Помічна УМВС України на Одеській залізниці	17	15,3
Слідче відділення РВ УМВС України у Тернопільській області	15	13,5
Слідче відділення РВ УМВС України у Запорізькій області	12	10,8
Слідче відділення ЛВ на ст. Роздільна УМВС України на Одеській залізниці	11	9,9
Слідче відділення ЛВ на ст. Котовськ УМВС України на Одеській залізниці	11	9,9
Слідче відділення РВ УМВС України в Луганській області	10	9,0
Слідче відділення РВ УМВС України у Сумській області	8	7,2
Слідче відділення ЛВ на ст. Знам'янка УМВС України на Одеській залізниці	6	5,4
Слідче відділення РВ УМВС України в Одеській області	6	5,4
Слідче відділення РВ УМВС України в Миколаївській області	5	4,5
Слідче відділення ЛВ на ст. Дніпродзержинськ УМВС України на Придніпровській залізниці	4	3,6
Слідче відділення ЛВ на ст. Христинівка УМВС України на Одеській залізниці	2	1,8

* Див.: Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – С. 484-485.

Прокуратура м. Лисичанськ	1	0,9
Слідче відділення ЛВ на ст. Миколаїв	1	0,9
Слідче відділення ЛВ на ст. Синельникове УМВС України на Придніпровській залізниці	1	0,9
Слідче відділ ЛУ на Придніпровській залізниці УМВС України на залізничному транспорті	1	0,9
З них:		
Слідче відділення ЛВ на Одеській залізниці	48	43,2
Слідче відділення ЛВ на Придніпровській залізниці	6	5,4

3. До якого державного органу, громадської організації чи посадової особи було внесено подання (посада та назва підрозділу):

Назва	Кількість	%
Директор загальноосвітній школи / навчально-виховного комплексу (гімназії)	20	18,0
Голова сільради	13	11,7
Начальник КМСД РВ ГУУМВС України	12	10,8
Начальник РВ ГУУМВС України в Запорізькій області	7	6,3
Начальник РВ ГУУМВС України в Одеській області	6	5,4
Директор професійного ліцею	6	5,4
Начальник служби у справах дітей та молоді райдержадміністрації	6	5,4
Начальник РВ УМВС України в Миколаївській області	4	3,6
Директор ПТУ	4	3,6
Начальник ЛВ	4	3,6
Начальник дистанції колії	3	2,7
Начальник пожежної частини	2	1,8
Начальник управління у справах дітей та молоді міськради	2	1,8
Начальник стрілецької команди ВОХОР	2	1,8
Начальник РВ ГУУМВС України в Черкаській області	2	1,8
Начальник РВ ГУУМВС України в Тернопільській області	2	1,8
Начальник управління освіти та науки облдержадміністрації	2	1,8
Голова міськради	2	1,8
Начальник ДАІ	2	1,8
Начальник МВ ГУУМВС України в Сумській області	1	0,9
Начальник РВ ГУУМВС України в Дніпропетровській області	1	0,9
Заступник директора технікуму газової та нафтової промисловості	1	0,9
Директор технікуму харчової промисловості	1	0,9
Директор коледжу технологій та дизайну	1	0,9
Директор ГПТУЗ (навчальний заклад)	1	0,9
Начальник відділу у справах сім'ї та молоді райдержадміністрації	1	0,9
Начальник відділу освіти міськради	1	0,9
Начальник райдержадміністрації	1	0,9
Директор медичного училища	1	0,9
Директор професійного ліцею будівництва та автотранспорту	1	0,9
Начальник РВ ГУУМВС України в Миколаївській області	1	0,9
Начальник локомотивного депо	1	0,9
Начальник дистанції сигналізації та зв'язку	1	0,9
Начальник станції	1	0,9
Начальник вантажної служби управління залізничної дороги	1	0,9
Начальник ЛУ на Південній залізниці УМВС України на	1	0,9

транспорті		
Начальник ВМ СМВ УМВС України в Сумській області	1	0,9
Начальник ДП «Південна залізниця»	1	0,9
Директор автотранспортного товариства	1	0,9
Прокурор району	1	0,9
Начальник вагонного депо	1	0,9
З них:		
Працівники органів та підрозділів ОВС	44	39,6
Керівники середніх, середньо-технічних та вищих навчальних закладів освіти	36	32,4
Працівники залізниці	9	8,1
Керівники обл –, міськ –, райдержадміністрацій	15	13,5
Керівники сільських рад	13	11,1
Керівники приватних підприємств	1	0,9
Начальник пожежної частини	2	1,8
Начальник стрілецької команди ВОХОР	2	1,8
Прокурор району	1	0,9

4. Вид злочину, по якому було винесено подання:

Назва	Кількість	%
ст. 15 КК (Замах на злочин)	3	2,7
ч. 2 ст. 15 КК (Замах на злочин)	2	1,8
ч. 3 ст. 15 КК (Замах на злочин)	1	0,9
пп. 9 та 12 ч. 2 ст. 115 КК (Умисне вбивство)	1	0,9
ч. 2 ст. 121 КК (Умисне тяжке тілесне ушкодження)	2	1,8
ч. 1 ст. 122 КК (Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження)	4	3,6
ч. 1 ст. 125 КК (Умисне легке тілесне ушкодження)	2	1,8
ст. 135 КК (Залишення в небезпеці)	1	0,9
ч. 1 ст. 135 КК (Залишення в небезпеці)	1	0,9
ч. 3 ст. 152 КК (Згвалтування)	1	0,9
ч. 2 ст. 153 КК (Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом)	1	0,9
ч. 1 ст. 185 КК (Крадіжка)	18	16,2
ч. 2 ст. 185 КК (Крадіжка)	28	25,2
ч. 3 ст. 185 КК (Крадіжка)	19	17,1
ч. 1 ст. 186 КК (Грабіж)	2	1,8
ч. 2 ст. 186 КК (Грабіж)	7	6,3
ч. 1 ст. 187 КК (Розбій)	1	0,9
ч. 2 ст. 187 КК (Розбій)	6	5,4
ч. 3 ст. 187 КК (Розбій)	1	0,9
ч. 4 ст. 187 КК (Розбій)	3	2,7
ч. 2 ст. 189 КК (Вимагання)	1	0,9
ч. 1 ст. 190 КК (Шахрайство)	1	0,9
ст. 198 КК (Придбання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом)	2	1,8
ч. 1 ст. 277 КК (Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів)	9	8,1
ст. 286 КК (Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами)	2	1,8

ч. 2 ст. 289 КК (Незаконне заволодіння транспортним засобом)	3	2,7
ст. 296 КК (Хуліганство)	2	1,8
ч. 2 ст. 296 КК (Хуліганство)	2	1,8
ст. 304 КК (Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність)	12	10,8
ч. 1 ст. 304 КК (Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність)	1	0,9
ч. 2 ст. 304 КК (Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність)	2	1,8
ч. 2 ст. 307 КК (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів)	1	0,9
ст. 309 КК (Незаконне виробництво, виготовлення, перевезення, придбання чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту)	2	1,8
ч. 1 ст. 309 КК (Незаконне виробництво, виготовлення, перевезення, придбання чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту)	5	4,5
ч. 2 ст. 309 КК (Незаконне виробництво, виготовлення, перевезення, придбання чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту)	4	3,6
ч. 3 ст. 309 КК (Незаконне виробництво, виготовлення, перевезення, придбання чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту)	1	0,9
ч. 3 ст. 357 КК (Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження)	1	0,9

5. Подання про вжиття заходів було винесено щодо: 1) розкритого злочину; 2) нерозкритого злочину:

Назва	Кількість	%
Злочин розкрито	110	99,1
Злочин не розкрито	1	0,9

6. Причини і умови, що сприяли вчиненню злочинів дітьми (обставини, які зумовили вчинення злочинів, факти, які були серйозними недоліками у діяльності державного органу, громадської організації чи посадової особи):

Назва	Кількість	%
Не вказано	28	25,2
<i>Діяння, що було вчинене групою осіб</i>		
Злочинна змова	60	54,1
<i>Загальні тенденції</i>		
Прояви насильства в шкільних та інших учбових закладах	1	0,9
Економічна нестабільність	1	0,9
Майнове розшарування суспільства	1	0,9
Соціальна незахищеність	1	0,9
Негативний вплив антигромадських елементів	1	0,9
Бездуховність	1	0,9
Зниження виховного потенціалу сім'ї	1	0,9
Незайнятість підлітків у вільний час	1	0,9
<i>Особистісні якості неповнолітніх</i>		

Негативні риси характеру	3	2,7
Низький рівень морально-етичних якостей	1	0,9
Схильність до асоціальних вчинків у поєднанні з невисоким рівнем інтелекту, недостатністю загальноосвітніх знань, що слід віднести на рахунок педагогічного і мікросоціального занедбання	1	0,9
Неодноразові втечі з дому, у зв'язку з чим розшукувалася правоохоронними органами	2	1,8
Часті пропуски занять у школі	2	1,8
Перебуває на обліку у службі у справах дітей райдержадміністрації	2	1,8
Перебуває на обліку в КМСД	2	1,8
Раніше осуджений по ч. 3 ст. 185 (ч. 3 ст. 189) КК до 3 років позбавлення волі умовно з виправним строком на 1 рік, судимість не знято і не погашено	6	5,4
Раніше засуджений, злочин скоєно повторно	8	7,2
Перебуває на обліку	1	0,9
Потребує примусового лікування від алкоголізму	1	0,9
Не вирішене запитання щодо перебування та навчання злочинця у спеціалізованому інтернаті	1	0,9
Неповнолітній злочинець знаходиться під адміністративним наглядом	1	0,9
Негативні тенденції з боку родини		
Невиконання належних обов'язків з виховання дитини з боку батьків	7	6,3
Порушення нормального морального розвитку неповнолітньої дитини (батько схилив неповнолітню доньку та її друзів до жебрацтва)	2	1,8
Навмисне втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність/близькими родичами	5/3	4,5/2,7
Відсутність виховного контролю з боку батьків / старших членів родини	18	16,2
Неповна родина	11	9,9
Неблагополучна родина	2	1,8
Багатодітна родина	2	1,8
Незадовільне матеріальне становище родини	4	3,6
Незадовільна робота навчальних закладів		
Слабкий контроль за дотриманням учнями правил поведінки і недопущення порушень закону у побуті	1	0,9
В період навчального процесу учні знаходяться поза увагою педагогічного колективу	1	0,9
Недостатній дієвий контроль за поведінкою неповнолітніх, зокрема у вільний від навчання час	1	0,9
З боку класного керівництва не на належному рівні здійснюється контроль за поведінкою учнів	1	0,9
Відсутність виховного контролю з боку педагогічного колективу, навчально-виховної роботи серед учнів	16	14,4
Недостатній рівень профілактичної роботи з учнями з боку педагогічного колективу, неналежне виконання службових обов'язків з профілактики і контролю службовими особами	17	15,3

навчального закладу		
Несумлінне ставлення працівників школи до виконання своїх посадових обов'язків, а саме – недостатня профілактична робота з учнями, схильними до скоєння злочинів	1	0,9
Відсутність роз'яснювальної роботи з учнями щодо відповідальності за порушення закону як кримінального, так і адміністративного	7	6,3
Відсутність профілактичної роботи з учнями з питання дотримання законності та громадського порядку	3	2,7
Не проводяться в достатній мірі бесіди з учнями щодо заходів збереження майна, яке знаходиться в їх розпорядженні	3	2,7
Відсутність книги реєстрації сторонніх осіб у чергового, що призводить до перебування осіб, які не навчаються в учбових закладах	1	0,9
<i>Незадовільна робота відповідних служб обл – , міськ – , райадміністрацій</i>		
Низький контроль та недостатньо налагоджена профілактична робота служби у справах дітей	2	1,8
Недостатньо налагоджена робота органів самоврядування з неповнолітніми	1	0,9
<i>Незадовільна робота з боку ОВС взагалі</i>		
Відсутність належної профілактичної роботи з боку відповідних служб ОВС	10	9,0
Недостатній контроль за неповнолітніми з неблагополучних родин, які схильні до скоєння правопорушень	1	0,9
Слабкий контроль за неповними родинами, в яких діти опинилися в складних життєвих обставинах	1	0,9
Неналежне проведення профілактичних заходів з сім'єю неповнолітнього з метою недопущення скоєння злочинів	3	2,7
Низький рівень роз'яснювальної та профілактичної роботи та незадовільне проведення виховної роботи серед неповнолітніх, які проживають і складному матеріальному становищі, схильні до скоєння майнових злочинів	2	1,8
Недостатня профілактична робота з населенням з недопущення адміністративних проступків та злочинів	1	0,9
Недостатня робота з підвищення рівня правосвідомості населення	3	2,7
Відсутність бесід з батьками з приводу виховання дітей	1	0,9
Неналежна профілактична робота серед осіб, які схильні до крадіжок	3	2,7
Недостатній рівень роботи щодо виявлення осіб, схильних до скоєння аналогічних злочинів (крадіжок) і раніше засуджених за їхнє скоєння	1	0,9
Незадовільне проведення виховної роботи серед осіб, які вживають алкогольні напої, схильні до вчинення злочинів	1	0,9
Неналежна робота серед осіб, які схильні до вживання наркотичних засобів	2	1,8
Неналежний рівень проведення профілактичних заходів щодо попередження злочинів і правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків серед неповнолітніх	1	0,9
Неналежний рівень правової пропаганди щодо недопущення	1	0,9

скоєння правопорушень і злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків серед неповнолітніх		
Незадовільна робота по лінії КМСД		
Відсутність належних контактів зі службою КМСД	2	1,8
Неналежна профілактична робота серед неповнолітніх та їх батьків про норми чинного законодавства та відповідальність щодо їх порушення з боку КМСД	1	0,9
Низький контроль з боку КМСД та районної державної адміністрації за відвідуванням неповнолітніми нічних розважальних закладів та вживанням спиртних напоїв	1	0,9
Низький рівень профілактики та роз'яснювальної роботи з боку працівників КМСД серед неповнолітніх осіб, які проживають в неблагополучних родинах та схильні до вчинення злочинів	1	0,9
Низький рівень профілактики та роз'яснювальної роботи з боку працівників КМСД серед раніше засуджених неповнолітніх осіб	1	0,9
КМСД на приділяє уваги особам, що ведуть антигромадський спосіб життя, займаються бродяжництвом і схильні до вчинення тяжких злочинів	2	1,8
Незадовільна робота КМСД серед неповнолітніх взагалі	5	4,5
Незадовільна робота по лінії ДІМ		
Недостатня профілактична робота дільничних інспекторів міліції	3	2,7
Незадовільна робота дільничних інспекторів міліції	2	1,8
Незадовільна робота лінійних відділів		
Недостатня робота з профілактики та виявлення злочинів	2	1,8
Недостатня робота з профілактики вчинення злочинів неповнолітніми	1	0,9
Неналежна організація та контроль за несенням служби нарядами супроводження поїздів з боку керівництва роти патрульної служби ЛУ на Південній залізниці УМВС України на залізничному транспорті	1	0,9
Неналежна профілактична робота серед неповнолітніх щодо роз'яснення важливості залізниці та її об'єктів, а також наслідків, які можуть наступити у результаті їхнього пошкодження	1	0,9
Незадовільна робота підрозділів виконання покарань		
Незадовільна робота УВП з раніше засудженими особами	2	1,8
Незадовільна робота УВП з особами, які відбувають покарання, не пов'язане з ув'язненням	1	0,9
Незадовільна робота по лінії ППСМ		
Неналежне несення служби нарядом ППСМ на залізничному вокзалі	1	0,9
Незадовільна робота ВОХОР		
Стрілок ВОХОР не забезпечив охорону довіреного йому об'єкта	1	0,9
Слабкий та незадовільний рівень роботи стрілків СК ВОХОР, якими здійснюється охорона вагонів із вантажами	1	0,9
Вантажний потяг охоронявся тільки одним стрілком, який	1	0,9

фізично не міг забезпечити ефективну охорону усього об'єкта		
Охорону вантажного потяга не налагоджено	1	0,9
Незадовільна робота нарядів супроводження поїздів		
Неналежне виконання своїх службових обов'язків нарядом супроводження поїздів	1	0,9
Незадовільна робота з боку голови сільради		
Неналежне виконання своїх обов'язків головою сільради контролю за правопорушеннями, які вчинюються на території сільської ради, за громадянами, які схильні до вчинення злочинів	1	0,9
Незадовільне проведення профілактичної роботи серед жителів, що проживають на території сільради	3	2,7
Низький контроль з боку сільради за роботою нічних розважальних закладів та дотриманням ними вимог заборони продажу неповнолітнім спиртних напоїв	2	1,8
Неналежні умови зберігання майна, його охорони на об'єктах-фігурантах		
Неналежним чином закріплені деталі верхньої будови залізничної колії на діючому залізничному полотні	2	1,8
Неналежні умови зберігання майна на території обслуговування дистанції сигналізації та зв'язку	1	0,9
Керівництвом АТП неналежним чином організовано зберігання матеріальних цінностей та охорона підприємства. Вікна адміністративного приміщення не захищені металевими ґратами, а двері – металевими штабами, відсутня охоронна сигналізація	1	0,9
Вікна навчальних класів не мають справних замикаючих пристроїв	1	0,9
Металеві ґрати встановлені з порушенням відповідних правил	1	0,9
Освітленість території ПТУ відсутня, що дозволяє на території збиратися особам, що схильні до вчинення злочинів	1	0,9

7. Заходи, що сприяли встановленню причин і умов вчинення злочинів дітьми (огляд місця події, допит тощо):

Назва	Кількість	%
Не вказано	71	64,0
Огляд	9	8,1
Допит	2	1,8
Проведення оперативно-розшукових заходів	2	1,8
Інше	27	24,3

8. Наявність у поданні посилання на конкретну особу, з вини якої трапилося вчинення злочину:

Назва	Кількість	%
Не вказано	68	61,3
Можливо, друг чи знайомий	21	18,9
Дорослий (повнолітній)	7	6,3
Родич (батько)	6	5,4
Навчаються в одній школі (можливо, однокласники)	6	5,4
Стрілок ВОХОР	2	1,8
Родич (двоюридний брат)	1	0,9

9. Порушення слідчим у поданні питання про дисциплінарну або матеріальну відповідальність відповідних осіб:

Назва	Кількість	%
Не вказано	110	99,1
Невстановлена особа	1	0,9

10. Заходи, які необхідно вжити для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину:

Назва	Кількість	%
<i>Загальні пропозиції</i>		
Прийняти подання до відома та в майбутньому не допускати подібних фактів	2	1,8
Вжити заходи реагування	12	
<i>Для працівників залізниці</i>		
Розглянути подання на зборах трудового колективу о необхідності своєчасного інформування ОВС про факти викрадення деталей залізничної колії	1	0,9
Начальникам дистанції сигналізації та дистанції колії вжити заходів щодо посилення охорони майна на території обслуговування з метою недопущення подібних випадків у майбутньому	4	3,6
Начальнику локомотивного депо вжити профілактичних заходів	1	0,9
Начальнику вантажної служби вжити заходів з метою недопущення подібних фактів, які можуть сприяти скоєнню нових злочинів (крадіжок з вантажних вагонів)	1	0,9
На станціях з найбільш криміногенною обстановкою скоротити час перебування рухомого складу, силами станційних робітників посилити охорону вантажу, вимагати від відправника вантажу дотримання норм навантаження і розвантаження	1	0,9
<i>Для працівників обл – , міськ – , райдержадміністрацій</i>		
Направити подання до відділу у справах сім'ї та молоді РДА для розгляду поведінки неповнолітнього злочинця	1	0,9
Розглянути подання на зборах трудового колективу управління у справах дітей та молоді	3	2,7
Розглянути подання на загальних зборах колективу відділу освіти міськради та вжити відповідних заходів щодо недопущення та попередження скоєння аналогічних злочинів у подальшому (систематична крадіжка мобільних телефонів у навчальних закладах)	1	0,9
<i>Для навчальних закладів</i>		
З метою попередження вчинення учнями суспільно небезпечних діянь розглянути протиправний факт на педагогічній раді школи, на зборах викладацького складу	37	33,3
Розглянути подання на педагогічній раді з метою покращення освітньої і профілактичної роботи серед учнів щодо дотримання законності у побуті і поза навчальним закладом	1	0,9
Розглянути подання з метою профілактичної роботи щодо	2	1,8

попередження вчинення злочинів даної категорії (крадіжок), роз'ясненні учням / студентам неприпустимості подібних фактів		
Провести загальні збори учнів із залученням працівників КМСД та ВБНОН з метою проведення роз'яснювальної роботи про необхідність дотримання законів, правових наслідків їхніх порушень та суспільної небезпеки наркоманії	1	0,9
Обновити наочну агітацію щодо шкоди і суспільної небезпеки наркотичних речовин	1	0,9
Директору провести у школі відповідні профілактичні заходи (бесіди, додаткові заняття), направлені на роз'яснення учням про наслідки, які настають при вчиненні крадіжок деталей верхньої будови залізничної колії та про покарання за зазначені дії, з метою недопущення вчинення злочинів з боку учнів у майбутньому	1	0,9
Провести з учнями семінари з залученням працівників міліції щодо вивчення Кримінального кодексу України і КУпАП, а також питань відповідальності за порушення норм вказаних законів	4	3,6
Покращити правову пропаганду серед учнів; провести в класах збори з метою роз'яснення дітям необхідності дотримання норм права	18	16,2
Довести подання до учнів школи	3	2,7
Обсудити питання про заходи щодо покращення виховної роботи з учнями / студентами	8	7,2
Обсудити питання про заходи щодо покращення виховної роботи зі студентами, що мешкають у гуртожитках	1	0,9
Вжити конкретних заходів, спрямованих на посилення контролю з боку педагогічного колективу школи за поведінкою «важковиховуваних» дітей	4	3,6
Посилити роботу серед батьків учнів / студентів щодо покращення виховання дітей у родині	8	7,2
Вжити конкретних, спрямованих на посилення контролю з боку викладацького складу за поведінкою учнів / студентів у побуті	2	1,8
Організувати відвідування неповнолітнього злочинця вдома і проводити зустрічі із батьками з метою недопущення скоєння подібних випадків у майбутньому	1	0,9
Активізувати виховну роботу у школах (особливо серед учнів, схильних до скоєння правопорушень), координуючи свої дії з батьківським комітетом	1	0,9
Вжити заходів щодо посилення у навчальному закладі роботи з правового виховання з метою здійснення виховного впливу та попередження вчинення правопорушень, злочинів	1	0,9
Вжити заходів щодо відвідування школи неповнолітнім	1	0,9
<i>Для КМСД</i>		
КМСД вживати заходів щодо притягнення батьків неповнолітнього до відповідальності згідно з законом (ст. 184 КУпАП)	4	3,6
Вирішити запитання щодо позбавлення матері злочинця батьківських прав	1	0,9
Розробити дієвий комплекс заходів, спрямованих на профілактичну роботу з контингентом осіб, що належать до групи	1	0,9

ризикую щодо розповсюдження наркотичних засобів		
Постійно проводити роз'яснювальну роботу з учнями та вчителями щодо повідомлення ними в правоохоронні органи про всі випадки намагання збуту та вживання наркотичних засобів	1	0,9
Проводити профілактичну роботу серед осіб з неблагополучних сімей, попереджати про кримінальну та адміністративну відповідальність осіб, що зловживають спиртними напоями, скоюють правопорушення в сім'ї, та осіб, схильних до скоєння правопорушень та злочинів	1	0,9
Проводити профілактичні бесіди з дітьми та батьками з неблагополучних родин	1	0,9
Проводити постійну профілактично-роз'яснювальну роботу в багатодітних родинах з батьками, а також із дітьми про недопущення девіантної поведінки	2	1,8
Проводити профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення правопорушень, злочинів	2	1,8
Постійно проводити серед неповнолітніх роз'яснювальну роботу про недопущення вчинення злочинів і відповідальність за них	1	0,9
Разом з працівниками шкіл проводити постійні профілактичні бесіди серед учнів	1	0,9
Вживати заходи по усуненню причин та умов вчинення неповнолітніми злочинів	1	0,9
Начальнику КМСД проводити профілактичні заходи стосовно вказаних неповнолітніх злочинців з метою недопущення подібних випадків у майбутньому	4	3,6
Розглядати подання на зборах працівників КМСД	4	3,6
Розглядати подання на оперативній нараді служби КМСД та ДІМ, вживати заходи з покращення роботи служби у справах неповнолітніх	2	1,8
Поставити неповнолітнього злочинця на облік до КМСД з метою проведення з ним профілактичної роботи	1	0,9
Вивчати умови життя неповнолітнього злочинця	1	0,9
У випадку призначення обвинувачуваному покарання, не пов'язаного з ув'язненням, вирішити питання про його перебування і навчання у спеціалізованому інтернаті	1	0,9
Посилити профілактичну роботу з населенням щодо недопущення скоєння правопорушень	1	0,9
Для ДІМ, ППСМ		
Розглядати подання на оперативних зборах дільничних інспекторів міліції РВ	1	0,9
Інформувати про факт крадіжки усіх працівників РВ, у тому числі і дільничних інспекторів	1	0,9
Забезпечити постійну цілеспрямовану роботу дільничних щодо виявлення і припинення корисливих злочинів	1	0,9
Розглядати подання на оперативній нараді і вживати заходів щодо усунення недоліків та реагування до винних осіб (неналежне несення служби дільничним)	1	0,9
Активізувати роботу ДІМ РВ	1	0,9
Організувати роботу в напрямку перевірки раніше засуджених, відпрацювання розважальних закладів	1	0,9

Розробити дієвий комплекс заходів, спрямованих на профілактичну роботу з контингентом осіб, що належать до групи ризику	1	0,9
Постійно проводити роз'яснювальну роботу з населенням району щодо повідомлення ними в правоохоронні органи про всі випадки вчинення злочинів	1	0,9
Розглядати подання на зборах особового складу і вживати заходів щодо усунення недоліків та реагування до винних осіб (неналежне несення служби нарядом ППСМ)	1	0,9
Для ВОХОР		
Розглядати подання на загальних зборах колективу стрілецької команди ВОХОР	1	0,9
Вживати конкретних заходів реагування до стрілка ВОХОР, який не забезпечив належну охорону об'єкта	1	0,9
Переглянути систему охорони рухомого складу; забезпечити ефективну охорону шляхом групового використання особового складу стрілецької команди ВОХОР	1	0,9
Для ОВС		
Розглядати подання на оперативних зборах при начальникові органу дізнання	4	3,6
Вживати заходів, що сприяють покращенню роботи з виявлення злочинів, передбачених ст. 277 КК	1	0,9
Підготувати виступи у місцевих ЗМІ для роз'яснення населенню кримінальної відповідальності за незаконне пошкодження засобів сигналізації та зв'язку	1	0,9
Разом із представниками громадськості постійно на належному рівні проводити роз'яснювальну роботу про недопущення вчинення злочинів і про кримінальну відповідальність за їх вчинення	1	0,9
Розробити та прийняти до виконання план комплексних заходів щодо попередження правопорушень і злочинів серед неповнолітніх	11	9,9
Посилити профілактичну роботу з боку працівників РВ	1	0,9
Забезпечити проведення належної роботи серед батьків з покращення виховання неповнолітніх у родинах	4	3,6
Проводити профілактичні бесіди серед неповнолітніх з приводу недопустимості крадіжки деталей залізничної колії	1	0,9
Проводити додаткові заняття з ВКР про порядок і зміст профілактичної роботи з особами, що схильні до вчинення правопорушень	1	0,9
Проводити серед учнів шкіл та інших навчальних закладів профілактичні бесіди	1	0,9
Проводити додаткові перевірки з виявлення незаконних металоприймальних пунктів та прийняти по них (в разі виявлення) законного, обґрунтованого рішення згідно з чинним законодавством	1	0,9
Начальнику РВ обговорити подання на оперативній нараді та вжити заходів щодо посилення профілактичної роботи з особами, які схильні до вживання наркотичних засобів, з метою	1	0,9

недопущення подібних випадків у майбутньому		
Притягнути до дисциплінарної відповідальності винних осіб, які у недостатній мірі проводять профілактичні бесіди з учнями	1	0,9
Вирішити питання про притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності	1	0,9
Організувати проведення роз'яснювальної роботи з батьками неповнолітнього, вказавши на усі негативні наслідки за вчинення правопорушень та злочинів	1	0,9
У випадку вчинення неповнолітнім аналогічних правопорушень, вирішувати питання щодо позбавлення його матері батьківських прав	1	0,9
<i>Для ДАІ</i>		
Посилення контролю з боку ДАІ за дотриманням правил поведіння на дорогах серед неповнолітніх з метою попередження ДТП	2	1,8
Проводити лекції щодо безпеки дорожнього руху у школах, ліцеях, інших навчальних закладах	1	0,9
Проводити загальні збори учнів школи і довести до відома наслідки порушення ПДР	1	0,9
Начальнику ДАІ вирішити запитання щодо збільшення кількості патрулів на позбавлених ділянках дороги для стабілізації безпеки дорожнього руху	1	0,9
Організувати і провести у школах серед учнів заняття з дотримання ПДР	1	0,9
<i>Для лінійних відділів</i>		
Розглядати подання на заняттях зі службової підготовки роти патрульної служби ЛУ на Південній залізниці та націлювати особовий склад підрозділу на належне і ретельне виконання своїх службових обов'язків із забезпечення безпеки громадян та громадського порядку, виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів під час супроводження поїздів	1	0,9
<i>Для сільської ради</i>		
Вживати правових заходів щодо посилення правової пропаганди серед мешканців населеного пункту	8	7,2
Вживати правових заходів щодо посилення правової пропаганди серед неповнолітніх мешканців з метою недопущення подібних вчинків в майбутньому	1	0,9
Посилити правову пропаганду серед населення щодо недопущення подібних випадків (перевезення наркотичних речовин) у майбутньому	1	0,9
Проводити профілактичну роботу серед населення щодо недопущення вчинення крадіжок особистого майна у потягах	1	0,9
Провести батьківські збори, на яких довести до відома рішення облради «Про обмеження перебування дітей у закладах дозвілля, громадського харчування, комп'ютерних клубах, закладах ігрових автоматів, на вулицях та інших громадських місцях у всіх населених пунктах області у вечірній час»	1	0,9
Розглядати подання на зборах колективу працівників сільради із	1	0,9

запрошенням депутатів		
Постійно проводити роз'яснювальну інформаційну роботу серед жителів району, спрямовану на недопущення насильства в сім'ї	2	1,8
Обговорювати подання на сесії сільради	1	0,9
Планувати роботу сільради з виявлення серед населення осіб, схильних до вчинення правопорушень та злочинів проти власності, списки осіб надати до РВ для їх постановки на облік з метою посиленого контролю, проведення профілактичної роботи	1	0,9
<i>Для різних структур/організацій</i>		
Розглянути подання на зборах працівників військової частини та вживати відповідних заходів реагування	1	0,9
Забезпечити належне зберігання матеріальних цінностей підприємства, організувати цілодобову охорону підприємства, обладнати вікна адміністративного приміщення металевими ґратами, двері – металевими штабами, встановити сигналізацію	1	0,9
Вжити відповідних заходів до осіб, що відповідають за цілісність викраденого майна	1	0,9

11. Наявність у поданні посилання на необхідність вжиття заходів у передбачений законом місячний термін:

Назва	Кількість	%
Про результати розгляду подання треба повідомити у місячний термін	102	91,9
Не вказано про необхідність повідомлення	9	8,1

12. Наявність попередження про можливі наслідки залишення подання без розгляду:

Назва	Кількість	%
Не вказано	81	73,0
Заходи адміністративного впливу ч. 2 ст. 185-6 КУпАП	22	19,8
Слідчий чи прокурор має право застосувати заходи згідно зі ст.ст. 254–257 КУпАП	8	7,2

13. Формулювання рішення у резолютивній частині подання:

Назва	Кількість	%
Слово «ПРОШУ»	79	71,2
Слово «ПРОПОНУЮ»	16	14,4
Слово «ІНФОРМУЮ»	7	6,3
Слово «ВИМАГАЮ»	4	3,6
Слово «НЕОБХІДНО»	3	2,7
Слово «ПОСТАНОВИВ»	1	0,9
Слово «ВВАЖАВ БИ»	1	0,9

14. Фабула:

Назва	Кількість	%
Крадіжка мобільного телефону	9	8,1
Напад з метою заволодіння особистим майном	7	6,3
Відкрите умисне нанесення ТУ	6	5,4
Викрадення матеріалів верхньої будови залізничних колій та пошкодження шляхів сполучення	5	4,5
Викрадення металобрухту з вантажного вагону	5	4,5

Крадіжка клемних болтів	4	3,6
Відкрите викрадення особистого майна	4	3,6
Крадіжка залізничних протиугонів	4	3,6
Збір та зберігання марихуани для особистого вживання	4	3,6
Крадіжка деталей з рухомого складу	3	2,7
Крадіжка мідного кабелю	3	2,7
Зберігання смоли каннабісу для особистого вживання	3	2,7
Перевезення та збереження марихуани для особистого вживання	3	2,7
Крадіжка комплектуючого обладнання мостового крану, яке належить ТОВ	1	0,9
Крадіжка майна, що належить ПТУ	1	0,9
Крадіжка вантажу з потяга (вугілля)	1	0,9
Пошкодження засобів сигналізації на залізничній колії	2	1,8
Крадіжка залізничних підкладок, кистилів, протиугонів	2	1,8
Крадіжка гаманця з грішми та проїзного документа	2	1,8
Жебрацтво, систематичне випрошування грошей в електропотязі	2	1,8
Придбання майна, добутого злочинним шляхом (покупка мобільного телефону; збут майна, придбаного злочинним шляхом)	2	1,8
Керування ТЗ у стані алкогольного сп'яніння, наїзд на пішоходів	2	1,8
Крадіжка грошей	2	1,8
Злісні хуліганські дії (у стані алкогольного сп'яніння – бійка, нецензурна лайка, погрози)	2	1,8
Крадіжка алюмінієвих дверей з території санаторію	1	0,9
Крадіжка акумуляторної батареї з мотоцикла	1	0,9
Викрадення чавунних кришок каналізаційних люків	1	0,9
Крадіжка пристроїв електричної централізації	1	0,9
Крадіжка дамської сумочки з грішми, мобільним телефоном і косметикою	1	0,9
Крадіжка сумки, мобільного телефону та грошей у провідника	1	0,9
Крадіжка мобільного телефону у пасажирки потяга	1	0,9
Крадіжка мобільних телефонів у учнів навчальних закладів	1	0,9
Не вказано (є тільки посилання на ст.185 ч.1 КК)	1	0,9
Крадіжка грошей	1	0,9
Крадіжка мобільного телефону шляхом шахрайства	1	0,9
Крадіжка засобів сигналізації та зв'язку на залізничній колії	1	0,9
Крадіжка DVD-плеєра та сигарет у кількості 19 блоків	1	0,9
Неповнолітні виштовхнули потерпілого з робочого тамбура під час руху потяга (при падінні від удару тіла об залізничний насип і інженерні споруди потерпілий отримав ТТУ, що призвели до його смерті)	1	0,9
Демонтаж та викрадення чавунної труби з недіючого водогону	1	0,9
Відкриті хуліганські дії, що призвели до нанесення потерпілим легких ТУ, та відкрите викрадення чужого майна (грабіж)	1	0,9
Крадіжка бензопили	1	0,9
Незаконне заволодіння автомобілем	1	0,9
Крадіжка майна – системний блок, монітор, DVD-диски, ТВ-тюнер	1	0,9
Крадіжка майна – системний блок, клавіатура, принтер, USB-кабель, телефонний кабель, колонки, сітьовий кабель, інструменти	1	0,9
Викрадення з території ангара електродвигуна, зварювального апарата, шліф-машинок	1	0,9
Викрадення металевої конструкції з Будинку культури	1	0,9

Викрадення металевого сейфа	1	0,9
Збут наркотичних засобів (каннабісу)	1	0,9
Крадіжка радіаторів опалення	1	0,9
Крадіжка автозапчастин з метою продажу на металобрухт	1	0,9
Крадіжка автозапчастин	1	0,9
Крадіжка з магазину продуктів харчування, карток поповнення рахунку мобільного зв'язку	1	0,9
Хуліганські дії, крадіжка, вимагання	1	0,9
Згвалтування	1	0,9
Незаконне заволодіння ТЗ, порушення ПДР, наїзд на пішохода, залишення у небезпеці	1	0,9
Розбійний напад на заклад ігрових автоматів, заволодіння чужим майном з загрозою застосування насильства	1	0,9

15. Стать:

Назва	Кількість	%
Чоловіча	97	87,4
Жіноча	13	11,7
Невстановлена особа	1	0,9

16. Вік:

Назва	Кількість	%
Невстановлена особа	1	0,9
Не вказано (неповнолітній)	39	35,1
10 років	2	1,8
11 років	2	1,8
13 років	3	2,7
14 років	3	2,7
15 років	7	6,3
16 років	12	10,8
17 років	16	14,4
18 років	3	2,7
1992 р.н.	12	10,8
1991 р.н.	6	5,4
1990 р.н.	4	3,6
1989 р.н.	2	1,8
1988 р.н.	1	0,9

17. Матеріальна шкода:

Назва	Кількість	%
Не було / не вказано	45	40,5
89,00 грн.	2	1,8
100,00 грн.	1	0,9
107,52 грн.	2	1,8
108,00 грн.	1	0,9
119,51 грн.	1	0,9
162,50 грн.	1	0,9
170,00 грн.	2	1,8
178,25 грн.	1	0,9
190,89 грн.	1	0,9
232,00 грн.	1	0,9

234,00 грн.	1	0,9
263,82 грн.	2	1,8
292,00 грн.	1	0,9
326,07 грн.	1	0,9
350,00 грн.	1	0,9
357,00 грн.	1	0,9
500,00 грн.	1	0,9
505,00 грн.	1	0,9
529,00 грн.	1	0,9
595,00 грн.	1	0,9
627,00 грн.	1	0,9
671,00 грн.	1	0,9
697,50 грн.	1	0,9
737,80 грн.	1	0,9
790 грн.	1	0,9
800,00 грн.	1	0,9
820,00 грн.	1	0,9
842,52 грн.	1	0,9
850,00 грн.	1	0,9
875,37 грн.	1	0,9
942,50 грн.	1	0,9
1123,00 грн.	1	0,9
1126,00 грн.	1	0,9
1146,60 грн.	1	0,9
1153,20 грн.	1	0,9
1296,00 грн.	1	0,9
1300,00 грн.	1	0,9
1332,00 грн.	1	0,9
1351,60 грн.	1	0,9
1387,00 грн.	1	0,9
1400,00 грн.	1	0,9
1485,00 грн.	1	0,9
1550,00 грн.	1	0,9
1605,00 грн.	1	0,9
1650,00 грн.	1	0,9
1699,30 грн.	1	0,9
1750,00 грн.	1	0,9
1884,66 грн.	1	0,9
2000,00 грн.	1	0,9
2225,00 грн.	1	0,9
2445,00 грн.	1	0,9
2661,45 грн.	1	0,9
2710,00 грн.	1	0,9
3990,00 грн.	1	0,9
4091,50 грн.	1	0,9
4342,00 грн.	1	0,9
4640,34 грн.	1	0,9
4838,09 грн.	1	0,9
6120,00 грн.	1	0,9
6415,23 грн.	1	0,9

8147,80 грн.	1	0,9
70356,10 грн.	1	0,9

18. Матеріальна шкода:

Назва	Кількість	%
Не було / не вказано	45	40,5
До 100,00 грн.	3	2,7
101,00–200,00 грн.	9	8,1
201,00–300,00 грн.	5	4,5
301,00–400,00 грн.	3	2,7
401,00–500,00 грн.	1	0,9
501,00–600,00 грн.	3	2,7
601,00–700,00 грн.	3	2,7
701,00–800,00 грн.	3	2,7
801,00–900,00 грн.	4	3,6
901,00–1000,00 грн.	1	0,9
1001,00–1500,00 грн.	11	9,9
1501,00–2000,00 грн.	7	6,3
2001,00–2500,00 грн.	2	1,8
2501,00–3000,00 грн.	2	1,8
3001,00–3500,00 грн.	–	–
3501,00–4000,00 грн.	1	0,9
4001,00–4500,00 грн.	2	1,8
4501,00–5000,00 грн.	2	1,8
5001,00–6000,00 грн.	–	–
6001,00–7000,00 грн.	2	1,8
7001,00–8000,00 грн.	–	–
8001,00–9000,00 грн.	1	0,9
9001,00–10000,00 грн.	–	–
10001,00 грн. і більше	1	0,9

19. Кількість адресатів:

Назва	Кількість	%
1 адресат	97	87,4
2 адресата	8	7,2
3 адресата	3	2,7
4 адресата	3	2,7

20. Наявність у поданнях посилань на ст.23, ст.23-1 КПК України:

Назва	Кількість	%
Немає посилань	–	–
Є посилання на ст.23 КПК	5	4,5
Є посилання на ст.23-1 КПК	74	66,7
Є посилання на ст.ст.23-1 та 114 КПК	11	9,9
Є посилання на ст.ст.23 та 23-1 КПК	21	18,9

21. Відсутність в поданнях причин і умов, що сприяли вчиненню злочину та посада і спеціальне звання слідчого, який виніс подання:

Назва	Кількість	%
-------	-----------	---

Слідчий, лейтенант міліції	9	8,1
Слідчий, старший лейтенант міліції	6	5,4
Слідчий, капітан міліції	5	4,5
Слідчий, майор міліції	3	2,7
Старший слідчий, майор міліції	5	4,5

22. Формулювання назви документа:

Назва	Кількість	%
«Подання про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину»	45	40,5
«Подання»	42	37,8
«Подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів»	18	16,2
«Подання про прийняття невідкладних заходів щодо усунення причин та умов, сприяючих вчиненню злочину»	3	2,7
«Подання про причини та умови, що сприяли вчиненню злочину»	2	1,8
Подання має форму листа	1	0,9

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аверьянов Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. проф. Р.С. Белкина. – М.: Из-во НОРМА, 2001. – 990 с.
2. *Баулін О.* Процесуальна діяльність міліції із встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину / О. Баулін, А. Форостяний // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. – С.124–126.
3. *Бугера О.І.* Проблеми використання ЗМІ для запобігання злочинам серед неповнолітніх : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006.
4. *Гаєва Н.П.* Форми взаємодії органів державної влади і об'єднання громадян: теоретичний аспект / Н.П. Гаєва // Держава і право. – 2009. – Вип. 49. – С. 121–128.
5. *Давиденко Л.М.* Причины и условия, способствовавшие совершению преступления, как предмет криминологической деятельности следователя по уголовному делу / Л.М. Давиденко, В.Л. Давиденко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2005. — № 1. — С. 260—266.
6. Декларация прав ребенка // Международная защита прав и свобод человека : Сб. документов. – М., 1990.
7. *Джужа О., Василевич В., Кирилюк А.* Щодо механізму злочинної поведінки // Право України. – 2005. – № 6. – С. 66-71.
8. *Джужа О.М.* Профілактична робота громадських формувань в Україні: проблеми та перспективи / О.М. Джужа // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4 – С. 3–8.
9. *Жалинский А.Э.* О выявлении в ходе уголовного судопроизводства причин и условий, способствовавших совершению преступлений / А.Э. Жалинский // Правоведение. – 1968. – № 2. – С. 124–127. Портал «Юридическая Россия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru;>
10. Участие следователей и прокуроров в предупредительно-профилактической работе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lawtoday.ru>.
11. *Завгородня Ю.С.* Детермінація злочинності неповнолітніх в Україні // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 201-207.
12. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання : Навчальний посібник / С.І. Яковенко, Н.Ю. Максимова, Л.І. Мороз, Л.А. Мороз. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006.
13. *Зубков М.Г.* Сучасна ділова українська мова. – 7-ме вид., випр. – Донецьк: СПД ФО Сердюк В.І., 2005. – 448 с.
14. *Корнієнко М.В.* Окремі форми взаємодії дільничних інспекторів з громадськістю / М.В. Корнієнко, П.В. Макушев // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 4(30). – С. 88–96.
15. *Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д.* Изучение следователем психологии обвиняемого. – М., 1987. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yp-bib.pro-all.com>.
16. Криминалистика : учебник / под ред. И.Ф. Крылова, А.И. Бастрыкина. – М. : Дело, 2001. – 800 с.
17. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За

заг. ред. В.Т. Малярєнка, В.Г. Гончарєнка – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К.: «Юрисконсулт», КНТ. – 2006. – 890 с.

18. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Вид. 2-ге, допов. та перероб. / За заг. ред.. В.Т. Малярєнка, Ю.П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одісей», 2010. – 944 с.

19. Кримінологія : Навчальний посібник / О.М. Джу́жа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов, П.М. Опанасенко, В.Г. Пшеничний, В.Г. Сюрєвчик; За заг. ред. О.М. Джу́жи. – К. : Прецедент, 2006.

20. Кузьмічов В.С. Криміналістика : навч. посіб. / В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко / заг. ред. В.Г. Гончарєнка, Є.В. Моїсєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 360 с.

21. Кушхов А.А. Подростковый наркотизм: социальный анализ и профилактика. Научное издание. – Нальчик: Нальчикский филиал Краснодарского университета МВД России, 2008. – 42 с.

22. Лист Головного управління юстиції у Дніпропетровській області № 04-5/2808 від 23.03.2011.

23. Лист ГУМВС України в Донецькій області № 27/289 від 24.02.2011.

24. Лист ГУМВС України в Запорізькій області № 6/1854 від 10.03.2011.

25. Лист ГУМВС України у Львівській області від 25.02.2011 р. № 2/1682.

26. Лист СУ ГУМВС України в Харківській області № 47/4092 від 11.03.2011.

27. Лист УМВС України в Житомирській області від 04.03.2011 р. № 10/1543.

28. Лист УМВС України в Закарпатській області від 03.03.2011 р. 3 7/870.

29. Лист УМВС України в Миколаївській області від 1.03.2011 р. № 5/1316.

30. Лист УМВС України в Рівненській області «про надання інформації» від 3.03.2011 р. № 18/147в.

31. Лист УМВС України на Львівській залізниці «Про надання інформації» від 22.02.2011 р. № 12/728.

32. Лист УМВС України на Південно-Західній залізниці від 18.03.2011 р. № 37/5-2785.

33. Методичні рекомендації за ст.ст. 23, 23-1 КПК України / Слідче управління УМВС України в м. Севастополі., 2009.

34. Методичні рекомендації / Головне слідче управління МВС України. – К., 2007.

35. Нікітін Ю.В. Протидія злочинності громадськими організаціями як невід’ємна складова єдиної системи забезпечення внутрішньої безпеки суспільства / Ю.В. Нікітін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Є.О. Дідорєнка. – Спец. вип. № 6. – Ч. 2. – С. 65–71.

36. Омєльченко О.Є. Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: навч. посіб. / О.Є. Омєльченко, Д.П. Письменний. – К., 2008. – 216 с.

37. Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних / Новгород. ф-т заоч. обуч. Санкт-Петербург. юрид. ин-та МВД РФ (1999) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etelien.ru>.

38. Причины и условия преступности / Сайт Alldest.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://revolution.allbest.ru>.

39. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення

неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4 (44).

40. Противодействие преступности: Учеб. пособие / Литвинов А.Н., Давыденко Л.М., Давыденко М.Л. и др. – К.: «Хай-Тек Прес», 2011. – 200 с.

41. Профілактика злочинів на досудовому слідстві / Методичні рекомендації. Головне слідче управління МВС України. – К., 2010.

42. Риторика загальна та судова: навч. посіб. / С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

43. *Рогожкін О.В.* Риторика: загальна, судова, оперативна: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей]. – Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 248 с.

44. *Сибірякова М.Н.* Залучення громадськості до обговорення в соціальних мережах проблем формування державної політики щодо боротьби з корупцією / М.Н. Сибірякова // Актуальні проблеми охорони громадського порядку та досудового провадження: матеріали наук.-практ. конференцій та круглих столів. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009–2010. – С. 68–70.

45. Стилістика української мови: [підручник] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

46. *Стремовский В.А.* О формах участия общественности в расследовании преступлений / В. А. Стремовский // Советское государство и право. – М., 1961. – С. 111. (посилання по Щерба В.М. Участь громадськості у кримінальному судочинстві: характеристика, види, форми та методи / В.М. Щерба // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>).

47. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність // Сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.

48. *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – 1056 с.

49. Типове положення про слідче управління головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті, затверджене наказом МВС України від 31.03.2008 р. № 160.

50. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР: Научн.-практ. коммент. / В.Г. Белоусенко, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинский и др.; Отв. ред. П.Г. Цупренко. – К.: Политиздат Украины, 1984. – 595 с.

51. *Цечоев А.* Задача следователя – выявлять обстоятельства, способствовавшие совершению преступления // Газета «Ингушетия». – № 31–32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gazetaingush.ru>.

52. *Черепненко О.О.* Взаємодія органів внутрішніх справ з державними органами та громадськими формуваннями щодо попередження злочинності серед неповнолітніх / О.О. Черепненко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Спец. вип. № 1: у 2-х ч. – Ч. 1. – С. 211–217.

53. *Чуфаровский Ю.В.* Психология оперативно-розыскной деятельности. – М.: Изд-во «Эксмо», 2005. – 208 с.

Березняк Василь Сергійович
Боровенський Руслан Юрійович
Веріго Інга Миколаївна
Городецька Марина Сергіївна
Мирошниченко Олександр Дмитрович
Ревіна Ганна Володимирівна
Соболь Оксана Іванівна
Соколова Олена Юріївна

**ВСТАНОВЛЕННЯ ТА УСУНЕННЯ ПРИЧИН І УМОВ, ЯКІ СПРИЯЛИ
ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ДІТЬМИ**

Методичні рекомендації

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Коректор – *Л.В. Омельченко, Н.Ю. Веріго*
Дизайн – *О.М. Янченко*

Підп. до друку 15.09.2011 р. Формат 60x84/16. Друк – RISO. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 5,25. Тираж 300 прим.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59